

SOSIALISTISK FOLKESTYRE!

RØD UNGDOM • STUDIEHEFTE

Innhold:

2	Forord
4 Jan Myrdal:	Det svært enkle som må sies om og om igjen
8 Hal Draper:	Sosialismens to sjeler
43 Kjersti Ericsson:	En flerstemmig revolusjon
48 Kjersti Ericsson:	Feministisk sosialisme
58 Mats Berggren:	Om Rosa Luxemburg og den russiske revolusjon
64 Rosa Luxemburg:	Den russiske revolusjon
74 Kristine Nybø, Magnus Marsdal:	Fram for et sosialistisk folkestyre
80 Morten Falck:	Frihet og liv er ett
98 Terje Valen:	Sosialismen og nasjonane
104 Nigel Harris:	Kina, sosialisme, demokrati?
115	Om skribentene

Om ordforklaringer og fotnoter:

Tekstene i dette heftet inneholder mange referanser til historiske hendelser og en del begrepsbruk som kan være fremmed for noen av leserne. Det viktigste innholdet burde likevel komme klart fram.

Noen av tekstene har fotnoter nederst på sidene, dette er forfatterne egne fotnoter. I Hal Drapers «Sosialismens to sjeler» har vi satt inn en del forklaringer på noen ord og navn. De finner du rett etter Drapers artikkel, i teksten er de markert med stjerne (*).

Forord

■ Miljøkrisa er ikke nødvendig. Arbeidsløshet er sløsing med store ressurser, kvinneundertrykkinga er ikke nødvendig, sult og fattigdom kan avskaffes. Men ikke så lenge ressurser og produksjon er eid og styrt av noen få. Med andre ord: Ikke så lenge samsfunnet er kapitalistisk. Rød Ungdoms hovedoppgave er å arbeide for at folk flest i Norge gjør slutt på kapitalismens unødvendige lidelser, gjennom en sosialistisk revolusjon. En forutsetning for dette er at folk forstår at kapitalistenes makt over eiendommen er kilden til de fleste onder, og bestemmer seg for å gjøre noe med problemet. En slik forståelse er det den revolusjonære bevegelsen som må slåss for. Men gjør vi det? Utover våre egne rekker? Etter vårt syn kommer vi for sjelden med argumentasjon og agitasjon for sosialismen. Dette må vi kunne kalle en stor svakhet ved en revolusjonær bevegelse.

■ Grunnene til at vi har denne svakheten er sikkert mange. Men vi tror en hovedårsak er at vi sjøl har diskutert sosialismen for lite. Mange er usikre på viktige spørsmål, vi veit ikke alltid helt hvordan vi skal gripe an diskusjonene og svare på innvendinger. Helt utvilsomt er en hovedgrunn til denne ideologiske forvirringa at de sosialistiske forsøkene i land som Sovjet og Kina endte opp som brutale diktaturstater. Løsninga på dette problemet er *ikke* å forsvare Sovjet eller Kina som Fyrtårn for Sosialismen, slike enkle svar har vi ikke bruk for. Men spørsmålene er ganske vanskelige for ganske mange.

■ Det må vi ta på alvor, og vi må gjøre noe med det. Gjennom diskusjon kan vi gjenreise troen på at det nytter å slåss for sosialismen. Vi kan utvikle den forståelsen og argumentasjonen som skal til for å overbevise tusener om at det fins en vei ut av kapitalismens idioti og barbari. Vårt bidrag i denne omgang er et hefte med ulike tekster om temaet sosialisme. Dette er ikke Sannheten, det er interessante bidrag. Les og lær, og ta med deg diskusjonen om alternativet til kapitalismen over alt hvor du går. Sosialismen er nødvendig, og den er mulig – fram for et sosialistisk folkestyre!

Det svært enkle som må sies om og om igjen

Av Jan Myrdal

(Fra samlinga «Kaptein Nemos virkelige navn», opprinnelig fra Folket i Bild nr. 11 1986)

Da arbeiderklassen begynte å demonstrere 1. mai, trodde mange av den tidas revolusjonære at kapitalismen uunngåelig ville gå mot sin undergang. Det gamle ville – uansett hva som skjedde – styrte sammen i grus. I begynnelsen var det derfor mulig å slå seg til ro med små seire og delreformer. Historiens krefter ville virke mot kapitalismen. Det stemte ikke. Det eksisterer ingen himmelsk bok hvor framtida står skrevet ned. Det fins ingen uunngåelig framtid, verken på godt eller ondt. Mennesket skaper seg selv og sin egen historie. Det som ikke blir gjort, blir ikke besørget av «krefter».

Helt siden arbeiderbevegelsens og arbeiderpartienes aller første begynnelse, har verdenskrise fulgt på verdenskrig, for igjen på sin side å bli avløst av verdenskrise som blir fulgt av nye kriser og nye kriger. Selvfølgelig kunne kapitalismen overleve. Menneskets utsuging av mennesket er en effektiv motor i samfunnsutviklingen. Utsugingen er ikke den eneste mulige motor; men den er som vi vet mulig. Og selvfølgelig kan kapitalismen ennå overleve og videreutvikles. Selvfølgelig kan den herskende klasse fortsatt beholde sin makt lenge. Det er bare å se seg omkring. Den som tror på uunngåelige framskritt, er dum eller bedratt. Eller narret til underdanig dumhet.

Ja, de nye tekniske og vitenskapelige framskritt er en like voldsom revolusjon som den industrielle. Endelig er det mulig for menneskeheten å virkeliggjøre drømmen om at ethvert menneskes liv kan bli fritt, stort og rikt. Ingen trenger lenger å sulte, ingen trenger lenger å arbeide med fornedrende og nedslitende arbeid. Endelig er dørene til frihetens rike slått opp. Det er klart og synlig for oss. Der det er mulig å gi enhver etter behov; og hvor alle kan utvikle seg fritt. Muligheten eksisterer. Men virkeligheten er ikke slik.

Denne nye tekniske revolusjonen åpner mulighetenes dør, men den herskende klasse leder slett ikke folket inn gjennom den dør. Det ville ikke være lønnsomt. Det ville medføre undergangen for denne klassen. Og ingen herskende klasse i historien har noensinne avskaffet sitt eget herredømme. De stenger igjen dør. Følgelig blomstrer kapitalismen, og stadig større deler av verden legges øde. Den tekniken som gjør det mulig å forvandle jorda til et paradys med ren luft og godt miljø, forpester alt og skaper ørkner, omdanner lufta til giftgass og får gravide kvinner til å føde misfostre.

Det er ikke teknologien og vitenskapen – kunnskapen – som utgjør en trussel. Det er den herskende klasse som baserer sin eksistens på menneskets utsuging av mennesket, som behersker teknikken for profittens skyld. Og produksjon for pro-

fitt fortærer ikke bare miljøet rundt menneskene, men den tilintetgjør også menneskene selv. I de landene som er gjort fattige og ufrie – de som med en pervers omskrivning kalles utviklingsland – utslettes millioner av ulønnsomme mennesker gjennom en bevisst utsulting. I de utsugde og utbyttede landene som samtidig gjennomgår en kapitalistisk utvikling – som for eksempel India – blir selve majoriteten av innbyggerne en overflødig og parasittisk masse for de som hersker.

I kapitalismens kjerneområder, i De forente stater og Vest-Europa, vokser de gruppene som blir stilt utenfor samfunnet. De gamle industriene faller sammen i aske og støv. Hele attenhundretallets imponerende teknologi har i disse områdene blitt umoderne, på samme måte som i sin tid de gamle skrekk-øglene. Verft og stålverk blir utslettet. De arbeidsløse er ikke lenger en reserve; de er overflødige, unemployed som det heter på engelsk. Stadig større deler av den gamle arbeiderklassen kan aldri mer regne med et meningsfylt arbeid. I høyden – så lenge den herskende klasse finner det verdt strevet og kostnadene å beholde velferdssamfunnet – kan de overflødige (de «friställda») likevel håpe på at de får trygd, sysselsetting og terapi. Siden blir de fjernet.

Regjeringens farge og politikernes fraser er likegyldig i en større sammenheng. Venstre-regjering eller høyre-regjering. Se på Frankrike! Se på England! Se på De forente stater. Trofast har arbeiderklassen i årtier stemt på reformistiske sosialister og revisjonistiske kommunister og new-dealende demokrater. Hva hadde de igjen for det når profitten krevde sitt? Ingenting! Thatchers høyre-regjering. Når folk trodde de stemte som samfunnsmedlemmer, var det stemmekveg de var.

Både høyre-regjeringer og venstre-regjeringer forsøker nå å knekke arbeiderklassens klasseorganisasjoner med lover, forordninger og regler. Mot militante organisasjoner brukes det hensynsløst hardhendte midler, nå som før. Men til og med classesamarbeidsreformister og de stuerene revisjonistene får lære hvem som er herre i huset og hvem som er dreng. Mot alt dette har de tradisjonelle faglige organisasjoner intet forsvar. Aksjonene deres blir slag i lufta, de fungerer ikke engang lenger på et lavmål; de har ikke svar; de tappes for medlemmer; de er maktesløse. Vi har sett det skje med den mektige fagbevegelsen i De forente stater. Vi ser det skje i England og i Frankrike. Til og med den store og en gang kjempende CGT befinner seg i oppløsning. Sågar LO står for tur. Til tross for sin høye organisasjonsprosent. Hvis ikke...

For classesamarbeidende faglige organisasjoner, «folkhem» og velferdssamfunn var lønnsomme i en epoke da kapitalismen trengte en stor og noenlunde utdannet, rolig og trygg arbeiderklasse. Da teknikken forandret seg og kapitalismen fikk andre behov, ble alt dette (og rundgangen som velferdssamfunnet kalles av de nyliberale) bare ulønnsomt og ødeleggende for markedet. Det ble derfor avvirket i land etter land av økonomisk nødvendighet – enten de kaller seg demokratisk kapitalistiske eller sosialistiske. Så fins det ikke engang den beskyttelsen igjen for det arbeidende folket, og til slutt får enhver mulighet til å bli sin egen lykkes smed, som i Texas. Slik det heter i det landet der bag-ladies (=kvinnelige lasa-

roner, hjemløse) stolper omkring på gater av gull.

Dette er en ny og nyliberal verden som stråler av lykke for de herskende, og resten er ikke engang verdt et rødt øre. I vest blir denne verden kalt frihet og demokrati, og i øst gjør den nye herskende klassen, som har vokst fram i og gjennom de partiene i de statene som en gang var – eller ble kalt – sosialistiske, sitt beste for å komme i takt med tida. Sosialismen har i disse landene blitt den samme skramlende og tomme frase som demokrati og frihet i De forente stater. Hvis ikke... altså.

For den nåværende liberale herskapslykken er usikker som all annen lykke. Den kan styrtes over ende. Arbeidsløsheten og den økende krisa gjør kjempende organisasjoner nødvendige for at folket skal overleve.

I denne situasjonen er rasismen blitt virkelig samfunnsbevarende. Ved hjelp av rase og religion er det mulig å splitte arbeiderklassen og det arbeidende folket, å forhindre at de blåser liv i klasseorganisasjonene gjennom klassekamp, og ut fra sine egne interesser velter hele spillet. Rasismen og det religiøse hatet gjør utsuging og undertrykkelse stadig mer lønnsomt. Så lenge folket er splittet, er det ufarlig; når folket kjemper innbyrdes blir det pøbel – pøbel som kan styres. Det er dette som skjer over hele Europa i dag. Dette er grunnen til at den russiske sjåvinismen piskes opp blant russerne i det som en gang var Sovjetunionen. Derfor øker hetsen mot arabere i Frankrike og mot fargede i England. Derfor agiterer rasister i Sverige og Norge mot svartinger. Rasismen og ghettoseringen tjener stat og profitt.

Men intet er gitt på forhånd. Det er mulig for det arbeidende folket å snu utviklingen. Revolusjon er mulig. Men bare mulig. Den forutsetter nemlig både faglig og politisk organisering og bevissthet. Og hvis organisasjonene er små og oppsplittede hos oss, så kommer det i tillegg at bevisstheten er mangelfull. For en nødvendig bevissthet innebærer også en forståelse av det faktum at så lenge de ulike truslene møtes en for en, kommer den herskende klasse alltid til å seire. Det gjelder kampen om miljøet eller mot arbeidsløsheten, aksjoner mot sultkatastrofer eller mot rasisme. Hvis ikke spørsmålene settes inn i en helhet; nødvendigheten av en grunnleggende revolusjonær omveltning som knuser det nåværende klassesamfunnet og dette samfunnets stat; vil aksjonene i lengden ikke bare bli meningsløse, men også statsbevarende.

For å organisere en virkelig motstand, er det nødvendig å organisere en bred allianse også med folk som er fanget i illusjoner – spesielt med de som sitter fast i illusjoner og overtro – men i denne alliansen må det vises at det ikke fins noen mulighet til å kunne reformere verden ut av elendigheten. Bevisstgjøre! Først da blir delmålene meningsfulle.

Uansett hva det gjelder; miljø eller fredsspørsmålet, helsevesenet eller arbeidsløsheten, Moskvask eller Washingtons imperialisme, coca-koloniseringen av kulturen, underbetaling av kvinner, den nye teknologiske revolusjonen, eller sultkatasstrofen i Afrika; er det nødvendig både å søke en bred enighet i de ulike spørsmålene, og samtidig, klart og tydelig, dag ut og dag inn, år etter år, uansett

DET SVÆRT ENKLE SOM MÅ SIES OM OG OM IGJEN

høyrevind eller venstrevind eller hva som anses taktisk, å fortsette å si som sant er, at det ikke fins noen mulighet for delløsninger. Først med kapitalismens og imperialismens undergang, klassestatens tilintetgjørelse, blir et fritt og bevisst menneskelig liv en praktisk mulighet.

Sosialismens to sjeler

Av Hal Draper

Innledende merknader

Dette er en fullstendig omskrevet og utvidet versjon av en studie som opprinnelig ble offentliggjort i det sosialistiske studenttidsskriftet *Anvil* (vinteren 1960) og som senere ble trykt opp igjen to eller tre ganger andre steder. Grunnlaget, hovedinnholdet og noen avsnitt står igjen, men jeg har benyttet denne nye utgaven til å foreta en grundig revisjon av det som var et raskt førsteutkast.

Målet er ikke å presentere den sosialistiske tenkningens historie i et nøtteskall, men ganske enkelt å illustrere en tese. Denne tesen er en historisk forklaring på innholdet i sosialismen og hvordan sosialismen kom til å få den betydning den har i dag. Med dette for øye har jeg valgt å drøfte noen få av de viktigste sosialistiske strømninger fram til begynnelsen av det 20. århundre, siden temaet for denne undersøkelsen er kildene til den sosialistiske bevegelsen. Det fins en rekke tendenser som det ville ha blitt vanskelig å behandle kort og som derfor ikke blir drøftet her i det hele tatt, som f.eks. syndikalisme*, DeLeonisme*, bolsjevisme, IWW*, de kollektivistiske liberalerne, etc; men jeg tror at studier av disse fører til de samme konklusjonene.

Den største vanskeligheten med en kort behandling av dette emnet er det tette nett av myter som er spunnet omkring sosialismens skrevne historie. Som avslutning har jeg laget en liste over noen ganske få verk som er spesielt nyttige for noen av strømningene som blir diskutert her. Interesserte lesere må for øvrig gå tilbake til kildene. I dag fins det ingen noenlunde skikkelig historie om den sosialistiske tankeverden; og det vil sannsynligvis ikke komme noen før flere universitetsutdannede sosialister gjør den jobben som E.P. Thompson gjorde for William Morris. Hans sanne ansikt var nesten blitt utvisket av myter.

Når det gjelder William Morris så leste jeg om igjen «A Dream of John Ball», og kom igjen over det kjente sitatet om – vel, la oss sitere det igjen som motto for de neste sidene: «Jeg spekulerte over alt dette, om hvordan mennesker kjemper og taper kampen, og at det de kjempet for blir virkelighet til tross for deres nederlag, og når det viser seg at det ikke var det de mente og andre mennesker må kjempe for det de mente under et annet navn.»

Hal Draper

Noter og forklaringer

Noter og ordforklaringer satt inn av oss står fra side 38, i alfabetisk rekkefølge. I teksten er de markert med *.

Studieutvalget

Innledning

Sosialismens krise i dag gjelder innholdet i sosialismen. For første gang i historien vil trolig et flertall av verdens befolkning kalle seg «sosialister» i en eller annen forstand, men aldri tidligere har ordet vært mindre informativt. Den nærmeste en kommer et felles innhold i de forskjellige «sosialismer», er en negasjon: antikapitalisme. På den positive siden er spektret av motstridende og uforenlige ideer som kaller seg selv sosialistiske, videre enn mangfoldet av ideer i den borgerlige verden.

Selv antikapitalisme blir i mindre og mindre grad en fellesnevner. I en del av spektret har en rekke sosialdemokratiske partier så og si eliminert et hvert sosialistisk krav fra sine program, og lover å opprettholde privat næringsliv overalt hvor det er mulig. Det mest framtreddende eksemplet er det tyske sosialdemokratiet. («Som ide, filosofi og sosial bevegelse er det tyske sosialdemokratiet ikke lenger representert av et politisk parti,» oppsummerer D.A. Chalmers i sin nyutkomne bok, *The Social Democratic Party of Germany*.) Disse partiene har helt utdefinert sosialismen, men tendensen de har gitt et klart uttrykk favner hele det reformistiske sosialdemokratiet. I hvilken betydning er disse partiene fortsatt «sosialistiske»?

I en annen del av verdensbildet finner vi kommuniststatene, hvis påstand om at de selv er «sosialistiske» er basert på en negasjon: avskaffelsen av det kapitalistiske systemet med privat profitt, og det faktum at den herskende klassen ikke består av private eiendomsbesittere. Men det sosio-økonomiske systemet som faktisk har erstattet kapitalismen i disse landene ville ikke vært gjenkjennelig for Karl Marx. Staten eier produksjonsmidlene – men hvem «eier» staten? Definitivt ikke arbeidermassene som er utbyttet, ufri og fremmedgjort fra alle midler til sosial og politisk kontroll. En ny klasse hersker, de byråkratiske pampene; de hersker over et kollektivistisk system – en byråkratisk kollektivism. Dersom vi ikke mekanisk likestiller statliggjøring med «sosialisme»; på hvilken måte er disse samfunnene «sosialistiske»?

Disse to selvdefinerte formene for sosialisme er meget forskjellige, men de har mer til felles enn de tror. Det typiske sosialdemokratiet har drømt om å «sosialisere» kapitalismen ovenfra. Prinsippet har alltid vært at økt statlig innblanding i samfunnet og økonomien er sosialistisk *i seg selv*. Dette har en skjebnesvanger likhet med den stalinistiske forestillingen om å påtvinge noe kalt sosialisme ovenfra, og å sette likhetstegn mellom statliggjøring og sosialisme. Begge deler har sine røtter i sosialismens tvetydige historie.

Tilbake til røttene: de følgende sider har til formål å undersøke innholdet i sosialismens historie, på en ny måte. Det har alltid eksistert forskjellige «typer sosialisme», og de er vanligvis blitt delt inn i reformistisk eller revolusjonær, fredelig eller voldelig, demokratisk eller autoritær, etc. Disse skillene fins, men det underliggende skillet er noe annet. Gjennom historien til sosialistiske bevegelser og ideer går det grunnleggende skillet mellom Sosialisme Ovenfra og Sosialisme Nedenfra.

Det som forener de mange forskjellige former for Sosialisme Ovenfra, er ideen om at sosialisme (eller en brukbar etterlikning av dette) må bli *overlevert nedover* til

de takknemlige massene i en eller annen form, av en styrende elite som ikke er underlagt deres kontroll. Kjernen i Sosialisme Nedenfra er at sosialisme bare kan virkeliggjøres gjennom den egne frigjøring til aktiviserte masser i bevegelse, som streber etter frihet, mobilisert «nedenfra» i en kamp for å ta sin skjebne i egne hender, som aktører (ikke bare statister) på historiens scene. «Arbeiderklassens frigjøring må være dens eget verk»; dette er den første setningen i statuttene skrevet av Marx for den Første Internasjonale, og dette er Det fremste prinsipp i hans livsverk.

Det er ideen om Sosialisme Ovenfra som forklarer at kommunistdiktaturet blir godtatt som en form for «sosialisme». Det er ideen om Sosialisme Ovenfra som konsentrerer sosialdemokratenes oppmerksomhet på samfunnets parlamentariske overbygning og håndteringen av «kommandohøydene» i økonomien, og som gjør dem fiendtlig innstilt til massebevegelse nedenfra. Det er Sosialisme Ovenfra som er den dominerende tradisjon i sosialismens utvikling.

Vær oppmerksom på at dette ikke er noe særegent for sosialismen. Tvert imot, lengselen etter frigjøring ovenfra er det altoverskyggende prinsippet gjennom århundrer av klassesamfunn og politisk undertrykking. Det er det evige løftet som enhver maktthaver setter fram for å få folket til å rette blikket oppover for å søke beskyttelse, i stedet for mot seg selv for å søke frigjøring fra behovet for beskyttelse. Folket vendte seg til kongen for beskyttelse mot adelen og til messiaser for å styrte kongenes tyranni. I stedet for dristig massebevegelse nedenfra, er det alltid tryggere og mer fornuftig å finne den «gode» lederen som skal bli «folkets velgjører». Mønsteret for frigjøring ovenfra er like gammelt som sivilisasjonen selv, og måtte vise seg også i sosialismen. Men det er bare innafor rammene av den moderne sosialistiske bevegelsen at frigjøring nedenfra i det hele tatt kunne bli *et realistisk mål*. Ideen har gjort seg gjeldende innenfor sosialismen, men det har skjedd i rykk og napp. Sosialismens historie kan leses som et kontinuerlig, men stort sett mislykket, forsøk på å befri seg fra den gamle tradisjonen – tradisjonen for frigjøring ovenfra.

Ut fra overbevisningen om at sosialismens nåværende krise bare kan forstås i lys av «det store skillet» i den sosialistiske tradisjonen, vil vi nå se på noen eksempler på sosialismens to sjeler.

1. Noen sosialistiske «forfedre»

Karl Kautsky*, den ledende teoretikeren i Den Andre Internasjonale*, innledet sin bok om Thomas More* med en bemerkning om at de to store skikkelsene som innleder sosialismens historie er More og Munzer*, og at de begge «følger i den lange rekken av sosialister, fra Lykúrgos* og Pythagoras* til Platon*, Graccherne*, Catalina*, Kristus...»

Dette er en meget imponerende liste av tidlige «sosialister», og gitt Kautskys posisjon burde han ha vært i stand til å gjenkjenne en sosialist når han så en. Det mest spennende med denne listen er hvordan den faller fra hverandre ved undersø-

SOSIALISMENS TO SJELER

kelse, i to ganske forskjellige grupper.

Det Plutark* skrev om Lykúrgos førte til at de tidlige sosialistene anså han som grunnleggeren av Spartas* «kommunisme» – det er derfor Kautsky tar han med på listen. Men, som Plutark beskriver det, systemet i Sparta var det basert på lik fordeling av jord under privat eierskap; det var på ingen måte sosialistisk. Den «kollektivistiske» følelsen man kanskje kan få en beskrivelse av styresettet i Sparta, kommer fra en annen kant: levemåten til den herskende klassen i Sparta, som var organisert som en permanent disiplinert garnison i en tilstand av beleiring; til dette kan vi legge det terroristiske regimet som ble påtvunget helotene (slavene). Jeg kan ikke se hvordan en moderne sosialist kan lese om Lykúrgos styresett uten å føle at han ikke står overfor en av sosialismens forfedre, men en forløper for fascismen. En ganske stor forskjell! Men hva kommer det av at denne forskjellen ikke var synlig for sosialdemokratiets ledende teoretiker?

Pythagoras opprettet en eliteorden som fungerte som landaristokratiets politiske arm mot plebeiernes demokratiske bevegelse. Han og partiet hans ble til slutt styrtet og forvist av et folkelig revolusjonært opprør. Kautsky ser ut til å befinne seg på gal side av barrikadene! I tillegg hersket det innenfor den pythagoreiske orden et absolutt autoritært og ensrettet regime. Til tross for dette, valgte Kautsky å betrakte Pythagoras som en av sosialismens forfedre fordi han trodde at de organiserte pythagoreerne praktiserte felleshusholdning. Selv om dette skulle være sant, (Kautsky fant senere ut at det ikke var det) ville det gjort den pythagoreiske orden akkurat like kommunistisk som et kloster. Sett opp en nok en av totalitarismens forgjengere på Kautskys liste.

Tilfellet med Platons Republikken er velkjent. Det eneste element av «kommunisme» i hans idealstat er forordningen om klosterliknende felleshusholdning for den lille eliten av «voktere» som utgjør byråkratiet og hæren. Men det omgivende samfunnssystemet skulle ha privat eiendom, ikke sosialistisk. Og – her har vi det igjen – Platons statsmodell er regjering av en aristokratisk elite, og han understreker at demokrati uunngåelig betyr samfunnets forringelse og undergang. Platons politiske mål var i virkeligheten en rehabilitering av og opprensning i det styrende aristokratiet, for å *bekjempe* de demokratiske strømningene. Å kalle han en av sosialismens forfedre, impliserer en oppfatning av sosialisme som gjør enhver form for demokratisk kontroll irrelevant.

På den annen side, hadde Catilina og Graccherne ingen kollektivistisk side. Deres navn er forbundet med det folkelig-demokratiske opprørs massebevegelser mot Etablisementet. De var avgjort ikke sosialister, men de var på folkets side i klassekampen i den gamle verden, på parti med den folkelige bevegelsen nedenfra. Det ser ut til at det hele var likegyldig for sosialdemokratiets teoretiker.

Her, i forhistorien for vårt emne, fins to slags skikkelser som er som skapt for den sosialistiske bevegelsens Pantheon*. Vi finner skikkelser med et anstrøk (påstås det) av kollektivism, som like fullt var gjennomførte elitister, autoritære og antidemokrater: og det fantes skikkelser uten noe kollektivistisk ved seg, som

var knyttet til demokratiske klassekamper. En kollektivistisk tendens uten demokrati, og en demokratisk tendens uten kollektivism, *men fortsatt ingenting som fører disse to strømningene sammen.*

Ikke for Thomas Munzer, lederen av den revolusjonære venstrefløyen i den tyske reformasjonen, finner vi antydningen til en slik sammensmelting; en sosial bevegelse med kommunistiske ideer (Munzers) som også var engasjert i en dyptgående folkelig-demokratisk kamp nedenfra. Motsetningen er nettopp Sir Thomas More, kløften mellom disse to samtidige går til kjernen i vårt tema. Mores Utopia tegner et bilde av en gjennomdisiplinert samfunn som minner mer om 1984 enn om et sosialistisk demokrati, elitistisk tvers igjennom, til og med med slaveri, en typisk Sosialisme Ovenfra. Det er ikke overraskende at av disse to «sosialistiske forfedre» som står på terskelen til den moderne verden, fordømte den ene (More) den andre og støttet bødlerne som tok livet av ham og bevegelsen hans.

Hva var så sosialismens innhold da den først kom til verden? Helt fra begynnelsen var den splittet i sosialismens to sjeler; og det var krig mellom dem.

2. De første moderne sosialistene

Den moderne sosialismen ble født i løpet av det halve århundret som ligger mellom den store franske revolusjonen og revolusjonene i 1848. Det ble også det moderne demokratiet. Men de ble ikke født som siamesiske tvillinger. Deres ferd fulgte først forskjellige spor. Når krysset de to sporene hverandre første gang?

Ut av vrakgodset fra den franske revolusjon vokste forskjellige typer sosialisme. Vi skal se på tre av de viktigste, i lys av vårt spørsmål.

1. BABEUF*, -Den første moderne sosialistiske bevegelsen var den som ble ledet av Babeuf i den siste fasen av den franske revolusjonen («De likeverdiges sammensvergelse»), født som en fortsettelse av revolusjonær jakobinisme* med et mer konsekvent sosialt mål: et samfunn med kommunistisk likhet. Dette er første gang i moderne tid at sosialismens ide knyttes til ideen om en folkelig bevegelse – en kombinasjon av avgjørende betydning¹.

Denne kombinasjonen reiser umiddelbart et avgjørende spørsmål: Hva er blir egentlig i hvert tilfelle oppfattet å være forbindelsen mellom denne sosialistiske ideen og den folkelige bevegelsen? *Dette er nøkkelspørsmålet for sosialismen i de neste 200 år.*

Slik babouvistene så det: Massebevegelsen i folket har mislykkes; folket synes å ha snudd ryggen til revolusjonen. Men de lider fortsatt, fortsatt trenger de kommunisme: dette vet vi. Folkets revolusjonære vilje er blitt knust av en sammensvergelse fra høyresiden. Det vi trenger er et renkespill fra venstresida for å gjenskape den folkelige bevegelsen, å sette den revolusjonære viljen ut i livet. Vi må derfor

¹Strengt tatt var denne kombinasjonen blitt foregrepet av Gerrard Winstanley og «True Levellers», venstresiden i den engelske revolusjonen. Men den var blitt glemt og førte ikke til noe historisk sett.

SOSIALISMENS TO SJELER

gripe makten. Men folket er ikke lenger rede til å gripe makten. Derfor er det nødvendig for oss å gripe makten i deres navn, for å kunne heve folket opp til det punktet. Det innebærer et midlertidig diktatur, av en minoritet – det må innrømmes, men det vil være *et oppdragende diktatur*, som tar sikte på å skape de betingelsene som gjør demokratisk kontroll mulig i framtiden. (Sånn sett er vi demokrater.) Dette vil ikke være et folkets diktatur slik som under Pariserkommunen, og slett ikke proletariatets, det er rett og slett et diktatur *over* folket – med meget gode hensikter.

I mesteparten av de neste femti årene forble forestillingen om Det oppdragende diktaturet over folket programmet for det revolusjonære venstre – gjennom de tre B'er (Babeuf, Buanarroiti, Blanqui*) og hvis vil legger til anarkistisk ordgyteri, også Bakunin*. Nyordningen vil bli overlevert ned det lidende folket av den revolusjonære klikken. Denne typiske Sosialisme Ovenfra er den første og mest primitive formen for revolusjonær sosialisme, men det fins fortsatt beundrere av Castro* og Mao som tror at det er det toppen av revolusjonisme.

II. SAINT-SIMON*. - Et lysende intellekt som dukket opp i denne revolusjonære perioden grep saken an på en helt annen måte. Saint-Simon ble drevet av en voldsom reaksjon *mot* revolusjon, uorden og uroligheter. Det som begeistret ham var industriens og vitenskapens muligheter.

Hans visjon hadde ingenting å gjøre med noe i nærheten av likhet, rettferd, frihet, menneskerettigheter eller beslektede lidenskaper; den omfattet kun modernisering, industrialisering, planlegging, atskilt fra slike betraktninger. Planlagt industrialisering var nøkkelen til den nye verden, og de som kunne gjennomføre dette var åpenbart oligarkiene* av finans- og forretningsfolk, vitenskapsmenn, teknologer og ledere. Da han ikke hadde noen appell hos disse, vendte seg til Napoleon eller hans etterfølger Ludvig 18. for å få disse til å sette i verk planer for et kongelig diktatur. Han hadde flere forskjellige planer, men alle var totalt autoritære ned til den minste forordning. Som systematisk rasist og militant imperialist var han en innbitt fiende av selve ideen om likhet og frihet, som han hatet som avkom av den franske revolusjonen.

Det var først i den siste fasen av sitt liv (1825) at han gikk over til å appellere nedover til arbeiderne, han var skuffet over den naturlige elitens oppslutning om sin plikt til å innføre det moderniserende oligarkiet. Den «nye kristendommen» skulle bli en folkelig bevegelse, men dens rolle skulle kun være å overbevise de herskende om å ta hensyn til rådene fra saint-simonistene. Arbeiderne skulle organisere seg – for å anmode sine kapitalister og bedriftsledere til å ta styringen fra de «snyltende klassene».

Hva var så forholdet mellom det ideen om Det planlagte samfunn og den folkelige bevegelsen? Folket, bevegelsen, kunne være nyttig som rambukk – i noens hender. Saint-Simons siste ide var en bevegelse nedenfra for å *gjennomføre Sosialisme Ovenfra*. Men makt og kontroll måtte forbli der hvor de alltid har vært –

der oppe.

III. UTOPISTENE. - En tredje type sosialisme som vokste fram i den post-revolusjonære generasjonen, tilhørte de virkelig utopiske sosialistene – Robert Owen*, Charles Fourier*, Etienne Cabet*, etc. De planla et idealsamfunn, fullt ferdig fra Lederens hode, som skulle finansieres av rike filantropers* nåde under Den velde-
dighe makts beskyttende vinge.

Owen (på mange måter den mest sympatiske i denne gjengen) var like kategori-
risk som alle de andre: «Denne store forandringen... må og vil bli gjennomført av
de rike og mektige. Det fins ingen andre til å gjøre det... det er bortkastet tid,
talent og penger for de fattige å kjempe mot de rike og mektige...» Han var natur-
ligvis mot «klassehat», klassekamp. Blant de mange som mener det, er det få som
har skrevet så direkte at målet for denne «sosialismen» er «å regjere eller behandle
hele samfunnet slik som de dyktigste legene behandler sine pasienter i de beste psy-
kiatriske sykehusene», med «overbærenhet og godhet» overfor de stakkarslige som
«er blitt slik på grunn av det nåværende, høyst irrasjonelle, samfunnssystemets
ufornuft og urettferdighet.»

Cabets samfunnssystem sørget for valg, men det skulle ikke være noen fri dis-
kusjon; og han insisterte på at en kontrollert presse, systematisk indoktrinering og
fullstendig disiplinert ensretting var en del av medisinen.

Hva var forholdet mellom den sosialistiske ideen og den folkelige bevegelsen,
for disse utopiske sosialistene? Den folkelige bevegelsen var flokken som skulle gje-
tes av den gode hyrden. Man må ikke tro at Sosialisme Ovenfra alltid må innebære
grusomt despotiske hensikter.

Denne siden ved disse ovenfra-sosialismene hører slett ikke bare fortiden til.
Tvert imot; den er så moderne at en moderne forfatter som Martin Buber, i *Paths
of Utopia* kan prestere det bemerkelsesverdige kunststykke å behandle de gamle
utopistene som om de var gode demokrater og «frihetselskere». Denne myten er
ganske utbredt, og den peker nok en gang på den sterkt mangelende forståelsen
hos sosialistiske skribenter og historikere av at den dypt rotfestede tradisjonen for
Sosialisme Ovenfra er den dominerende komponenten i sosialismens to sjeler.

3. Hva Marx gjorde

Utopismen var elitistisk og antidemokratisk tvers igjennom fordi den var utopisk –
det vil si; den strebet etter oppskriften på en prefabrikkert modell, ville drømme
fram en plan som deretter kunne virkeliggjøres gjennom viljen. Framfor alt var den
i seg selv fiendtlig til selve ideen om å omforme samfunnet nedenfra, gjennom den
samfunnssrystende inngripen fra frihetssøkende folkemasser, selv der hvor den til
slutt godtok å gripe til massebevegelse som pressmiddel mot lederne. I den sosialis-
tiske bevegelsen slik den utviklet seg før Marx, krysset aldri den sosialistiske ideens
linje linjen til demokrati nedenfra.

Denne kryssningen, denne syntesen, var Marx' store bidrag; hele innholdet i

SOSIALISMENS TO SJELER

Kapitalen er underordnet sammenliknet med dette. Dette er marxismens hjerte; «Dette er loven, resten er kommentarer.» *Det Kommunistiske Manifest* fra 1848 var karakteristisk for den første bevegelsens selvbevissthet (med Engels' ord) «hvis oppfatning helt fra begynnelsen var at arbeiderklassens frigjøring må være arbeiderklassens eget verk».

Den unge Marx gikk selv gjennom et mer primitivt stadium akkurat som det menneskelige fosteret gjennomgår gjellestadiet; eller for å si det på en annen måte, en av sine første immunprosesser gjennomgikk han da han ble angrepet av den mest utbredte sykdom av alle, illusjonen om «frelserdespoten». Da Marx var 22 år gammel, døde den gamle keiseren, og til liberalernes lovprisninger besteg Friedrich Wilhelm den Fjerde tronen omgitt av forhåpninger om demokratiske reformer ovenfra. Ingenting av den sorten skjedde. Marx kom aldri tilbake til denne tanken, som her villedet hele sosialismen med sin tro på frelser-diktatorer eller frelser-presidenter.

Marx kom inn i politikken som den kjempende redaktøren for en avis som var organ for ytterste venstre i det liberale demokratiet i det industrialiserte Rhindistriktet, og ble snart det fremste redaksjonelle talerør for fullt politisk demokrati i Tyskland. Den første artikkelen han publiserte var en polemikk hvor han gikk inn for pressens ubetingede frihet fra all statlig sensur. På det tidspunkt da den keiserlige regjeringen tvang fram hans avgang, var han i gang med å finne ut mer om de nye sosialistiske ideene som kom fra Frankrike. Da denne ledende talsmann for et liberalt demokrati ble sosialist, betraktet han fortsatt oppgaven å være kampen for demokratiet – bortsett fra at demokrati nå hadde en dypere betydning. Marx var den første sosialistiske tenker og leder som kom til sosialismen gjennom kampen for det liberale demokrati.

I noen manuskript-notater fra 1844 tilbakeviste han den eksisterende «primitive kommunismen» som fornekte menneskets personlighet, og vendte blikket mot en kommunisme som skulle være en «fullt utviklet humanisme». I 1845 utarbeidet han og vennen Engels en argumentasjon mot elitismen i den sosialistiske strømmingen som en Bruno Bauer representerte. I 1846 organiserte de De Tyske Demokratiske Kommunistene i eksil i Brussel, og Engels skrev: «I vår tid er demokrati og kommunisme ett.» «Bare proletarene er i stand til å virkelig forbrødres under det kommunistiske demokratiets banner.»

Under utarbeidelsen av det synspunkt som først forente den nye kommunistiske ideen med de nye demokratiske forhåpningene, kom de i konflikt med de eksisterende kommunistiske sektene, som Weitlings, som drømte om et messiansk diktatur. For å slutte seg til gruppen som ble til Kommunistens Forbund (som de skrev *Det Kommunistiske Manifest* for), satte de som vilkår at organisasjonen skulle endres fra en elitekonspirasjon av det gamle slaget til en åpen propaganda-gruppe, at «alt som leder til overtroisk autoritetstro, strykes fra vedtektene», at ledelsen skulle velges av hele medlemsmassen i motsetning til tradisjonen med «avgjørelser ovenfra». De fikk Forbundet med seg på sin nye framgangsmåte, og i

et tidsskrift utgitt i 1847 bare få måneder før Det Kommunistiske Manifest, kunn- gjorde gruppen:

«Vi hører ikke til de kommunistene som vil den personlige friheten til livs, som vil gjøre verden om til en stor arbeidsbrakke eller et gigantisk arbeidshus. Det fins helt klart noen kommunister som, med lett samvittighet, nekter å godta den personlige friheten fordi de ser på den som en hindring for fullstendig harmoni. Men vi har intet ønske om å bytte vekk frihet for likhet. Vi er overbevist om... at ikke under noe sosialt system vil den personlig friheten være bedre sikret enn i et samfunn basert på felleseie... [La oss forene] våre krefter for å skape en demokratiske stat hvor hvert parti har adgang til gjennom tale eller skrift å vinne flertallet for sine ideer...»

Det Kommunistiske Manifest som ble til gjennom disse diskusjonene proklamerte at revolusjonens første mål var «å vinne slaget om demokratiet.» Da Kommunistens Forbund, to år senere etter 1848-revolusjonenes undergang, ble splittet, var det igjen i konflikt med den «primitive kuppkommunismen», som ville erstatte en virkelig massebevegelse i en opplyst arbeiderklasse med beslutsomme revolusjonære grupper. Marx fortalte dem:

«Minoriteten... gjør den blotte viljen til drivkraften i revolusjonen, i stedet for de faktiske forholdene. Der vi sier til arbeiderne: «Dere vil bli nødt til å gå gjennom femten eller tjue eller femti år med borgerkriger og internasjonale kriger, ikke bare for å forandre de rådende forholdene, men også for å forandre dere selv og gjøre dere i stand til å ta den politiske makten», sier dere til arbeiderne: «Vi må oppnå makt straks, ellers kan vi like godt legge oss til å sove.»

«For å forandre dere selv og gjøre dere i stand til å ta den politiske makten»: dette er Marx' program for arbeiderbevegelsen, i motsetning både til de som sier at arbeiderne kan ta makten hvilken som helst søndag, og de som sier aldri. Slik ble marxismen til, i bevisst kamp mot forkjemperne for Det oppdragende diktatur, frelser-diktatorene, de revolusjonære elitistene, de autoritære kommunistene, i tillegg til filantropiske velgjørere og borgerlige liberalere. Dette var Marx' marxisme, ikke den karikerte uhyrligheten som har fått påklistret denne merkelappen både av Etablisementets professorvelde, som gror av Marx' kompromissløse ånd av revolusjonær opposisjon mot det kapitalistiske status quo, og av stalinistene og neo-stalinistene som må skjule det faktum at Marx gjorde hva det skulle være for å bekjempe slike som dem.

«Det var Marx som til slutt forente de to ideene om sosialisme og demokrati»² fordi han utviklet en teori som gjorde syntesen mulig for første gang. Teoriens kjerne er denne påstanden: *At det finnes en sosial majoritet som har interesse av og motivasjon for å forandre systemet*, og at sosialismens mål kan være utdanningen og mobiliseringen av denne majoriteten. Dette er den utbyttede klassen, arbeiderklassen, som drivkraften for revolusjon endelig vil springe ut av. Følgelig er en

²Sitatet er fra H.G.Wells'selvbiografi. Wells som var opphavsmann til en av de verste sosialisme-ovenfra utopiene i hele litterathistorien, anklager her Marx for dette historiske skritt.]

SOSIALISMENS TO SJELER

Sosialisme Nedenfra mulig, basert på en teori som ser de revolusjonære utviklingsmulighetene i de brede masser, også hvis de synes tilbakeliggende på et bestemt tidspunkt og et bestemt sted. *Kapitalen* er, når alt kommer til alt, ingenting annet enn en påvisning av den økonomiske basis for denne påstanden.

Det er bare en teori om arbeiderklasse-sosialisme som gjør sammensmeltingen av revolusjonær sosialisme og revolusjonært demokrati mulig. Vi argumenterer ikke her for vår egen overbevisning om at dette synet er berettiget, men holder fast på hva som er alternativet: alle sosialister eller aspirerende reformatorer som avviser dette synet, *må* havne i en eller annen Sosialisme Ovenfra, om det er av den reformistiske, utopiske, byråkratiske, stalinistiske, maoistiske eller Castro-varian-ten. Og det gjør de.

Fem år før Det Kommunistiske Manifest hadde en nyomvendt, 23 år gammel sosialist fortsatt skrevet i den gamle, elitistiske tradisjonen: «Vi kan bare rekruttere vår rekke fra de klassene som har fått en rimelig god utdanning: det vil si fra uni-versitetene og fra handelsborgerskapet...» Den unge Engels ble klokere; men den- ne foreldete lærdom er fortsatt blant oss.

4. Myten om anarkistisk «frihetlighet»

En av de mest gjennomført autoritære personer i radikalismens historie er ingen annen enn «anarkismens far», Proudhon*. Hans navn blir nå og da gjenopplivet som et stort «frihetlig» forbilde på grunn av hans iherdige gjentakelse av ordet frihet, og hans appeller om «revolusjon nedenfra».

Noen er kanskje villige til å overse hans hitleriske form for antisemittisme («Jøden er menneskehetens fiende. Det er nødvendig å sende denne rasen tilbake til Asia, eller utrydde den...»). Eller hans prinsipielle rasisme i sin alminnelighet (han mente det var riktig for Sørstatene å holde amerikanske negere som slaver, siden de var laveststående blant de mindreverdige raser). Eller hans glorifisering av krig for krigens skyld (på nøyaktig samme vis som Mussolini). Eller hans syn på at kvinner ikke skulle ha noen rettigheter («Jeg nekter henne alle politiske rettigheter og ethvert initiativ. For kvinnen ligger frihet og et godt liv kun i ekteskapet, i moder-skapet og i huslige plikter...») – det vil si nazistenes «*Kinder-Kirche-Kuche*».

Men det er ikke mulig å glatte over hans voldsomme motstand ikke bare mot fagorganisering og streikerett (han støttet til og med politiet i streikebryteri), men også mot enhver ide om retten til å stemme, allmenn stemmerett, folkesuverenitet og selve grunnlovstanken. («Alt dette demokratiet er avskyelig... Hva skulle jeg ikke gi for å seile inn i denne mobben med knyttede never!»). Hans opptegnelser for sitt ideelle samfunn innbefatter undertrykkelse av alle andre grupper, ethvert offentlig møte med mer enn 20 deltakere, enhver fri presse og alle valg. I de samme opptegnelser ser han fram til «en alminnelig inkvisisjon» og domfellelsen av «flere millioner mennesker» til tvangsarbeid – «så snart revolusjonen er gjennomført.»

Bak all dette fantes en rasende forakt for folket – det nødvendige grunnlaget for sosialisme ovenfra, på samme måte som det motsatte var marxismens grunnlag.

Massene er korrupte og håpløse («Jeg tilber menneskeheten, men spytter på mennesker!») De er «bare noen ville... som det er vår plikt å sivilisere, og uten å gjøre dem til våre herrer,» skrev han til en venn som han hånlig irettesatte: «Du tror fortsatt på folket.» Fremskritt kan bare skje under herredømmet til en elite som passer på at folket ikke får noen makt.

Fra tid til annen så han på en eller annen regjerende despot som den eneherskereren som ville bringe revolusjonen: Louis Bonaparte (han skrev en hel bok i 1852 der han berømmet keiseren som bærer av revolusjonen); prins Jerome Bonaparte; og til slutt tsar Alexander II («Glem ikke at tsarens despoti er nødvendig for sivilisasjonen»).

Det fantes selvfølgelig en kandidat til diktatorjobben som var nærmere: han selv. Han utviklet en detaljert plan for et næringsliv bygd på «gjensidighet», kooperativt i formen, som ville spre seg og ta over all forretningsvirksomhet og deretter staten. I sine skrifter plasserer Proudhon seg selv som øverste leder, selvfølgelig ikke underlagt den demokratiske kontroll han foraktet så dypt. Han tok seg av detaljene på forhånd:

«Sett opp et hemmelig program, for alle lederne: ugjenkallelig fjerning av kongelighet, demokrati, eiere, religion [osv].» «Lederne er landets naturlige representanter. Ministre er kun overordnede ledere og generaldirektører; slik jeg en dag vil bli... Når vi blir herskere, vil religionen bli det vi vil den skal være; likedan med utdanning, filosofi, rettsvesen, administrasjon og regjering.»

Leseren, som kan være full av de vanlige illusjonene om anarkistisk «frihetlighet», vil kanskje spørre: Var han da uoppriktig i sin store kjærlighet til friheten?

På ingen måte: det gjelder bare å forstå hva anarkistisk «frihet» betyr. Proudhon skrev: «Frihetens prinsipp er som hos Thelemes abbed [hos Rabelais*]: gjør hva du vill!» og prinsippet innebar: «ethvert menneske som ikke kan gjøre det han vil, og alt hva han vil, har retten til å gjøre opprør, også alene, mot regjeringen, til og med hvis regjeringen var alle andre.» *Det eneste menneske som kan glede seg over denne friheten er en despot*; dette er betydningen av den glimrende innsikt hos Dostovjevskis Shigalev: «Når jeg starter i uinnskrenket frihet, havner jeg i uinnskrenket despoti.»

Tilsvarende gjelder den andre «anarkismens far», Bakunin, hvis oppskrifter på diktatur og undertrykking av demokratisk kontroll er bedre kjent enn Proudhons.

Det grunnleggende resonnementet er det samme: Anarkismen handler ikke om å skape demokratisk kontroll nedenfra, bare om ødeleggelsen av «autoritet» over individet, inkludert den mest demokratiske regulering av samfunnet som tenkes kan. Dette er klarlagt av autoritative anarkistiske fortolkere igjen og igjen, for eksempel av George Woodcock*: «selv hvis demokrati var mulig, ville ikke anarkisten støtte det... Anarkister kjemper ikke for politisk frihet. Det de kjemper for, er frihet fra politikk...» Anarkismen er i prinsippet sterkt antidemokratisk, siden en ideell demokratisk autoritet fortsatt er autoritet. Men siden anarkismen – når

SOSIALISMENS TO SJELER

den avviser demokratiet – ikke har noen annen metode for å løse de uunngåelige uoverensstemmelsene og forskjellene blant innbyggerne i Theleme, blir dens uinnskrenkede frihet for hvert ukontrollert individ umulig å skille fra det uinnskrenkede despoti utøvd av et slikt individ, både i teori og praksis.

Det store problemet i vår tid er å oppnå *demokratisk kontroll nedenfra over den enorme makt som utøves i et moderne samfunn*. Anarkismen, som er friest av alle med sitt ordgyteri om «noe nedenfra», avviser dette målet. Det er den andre siden av den byråkratiske despotismens medalje, med alle dens verdier snudd opp ned, ikke botemiddelet eller alternativet.

5. Lassalle og statssosialismen

Det blir ofte framstilt som om det tyske sosialdemokratiske partiet, selve modellen for et moderne sosialdemokrati, ble bygd på marxistisk grunn. Dette er en myte akkurat som mye annet i de eksisterende sosialisme-historiene. Påvirkningen fra Marx var sterk, også på noen av topplederne i en periode, men politikken som gjennomsyret og til slutt fyllte hele partiet, kom hovedsaklig fra to andre kilder. Den ene var Lasalle*, som grunnla tysk sosialisme som organisert bevegelse (1863); den andre var de britiske fabianistene som inspirerte Eduard Bernsteins* «revisjonisme».

Ferdinand Lasalle er prototypen på *statssosialisten* – det vil si en som har som mål at sosialismen skal avgis nedover av den eksisterende staten. Han var ikke det første prominente eksemplet (det var Louis Blanc*), men for ham var den eksisterende staten keiserstaten under Bismarck*.

Staten, sa Lasalle til arbeiderne, er noe som «kan oppnå for hver enkelt av oss det ingen av oss kan oppnå alene.» Marx hevdet det stikk motsatte: at arbeiderklassen måtte frigjøre seg selv og avskaffe den eksisterende staten underveis. E. Bernstein hadde helt rett i at Lasalle «laget en ren kultus» omkring staten. «All sivilisasjons eldgamle vestalinneid, staten, forsvaret jeg sammen med dere mot disse moderne barbarene [det liberale borgerskapet]», sa Lasalle til en prøyssisk rett. Dette var det som gjorde Marx og Lasalle «fundamentalt uenige», påpeker Lasalles biograf Footman, som avslører hans pro-prøyssiske holdning, pro-prøyssiske nasjonalisme og pro-prøyssiske imperialisme.

Lasalle organiserte den første tyske sosialistbevegelsen som sitt personlige diktatur. Helt bevisst satte han igang å bygge den opp som en *massebevegelse nedenfra for å oppnå en Sosialisme Ovenfra* (husk Saint-Simons rambukk). Målet var å overbevise Bismarck til å gi innrømmelser – spesielt alminnelig stemmerett, og på grunnlag av disse kunne en parlamentarisk bevegelse under Lasalle bli Bismarckstatens allierte i koalisjon mot det liberale borgerskapet. For å nå dette målet prøvde faktisk Lasalle å forhandle med Jernkansleren. Etter å ha sendt ham de diktatoriske statuttene for sin organisasjon som «konstitusjonen i mitt kongedømme som du kanskje vil misunne meg», fortsatte Lasalle:

«Men denne miniatyren vil være nok til å vise hvor sant det er at arbeiderklas-

sen føler en instinktiv tilbøyelighet i retning diktatur hvis den først blir riktig overbevist om at diktaturet vil utøves i dens interesse; og hvor mye den, tross alle republikanske synsmåter – eller nettopp på grunn av dem – vil være tilbøyelig, som jeg sa deg nylig, til å se på kongemakten, i motsetning til det borgerlige samfunnets egoisme, som den naturlige representant for sosialt diktatur. Men da må kongemakten på sin side endelig bestemme seg for å ta det – sikkert temmelig usannsynlige – skritt å slå inn på en virkelig revolusjonær linje og forandre seg selv fra et monarki for de privilegerte sjikt til et sosialt og revolusjonært folkets monarki.»

Selv om dette hemmelige brevet ikke var kjent på den tiden, forsto Marx lasalleismens vesen fullt ut. Han sa direkte til Lasalle at han var en «bonapartist», og skrev forutseende at «hans holdning er den framtidige arbeiderdiktatorens.» Han kalte tendensen hos Lasalle for «kongelig prøyssisk regjeringssosialisme», og fordomte hans «allianse med absoluttiske og føydale motstandere av borgerskapet.»

«I stedet for omforming av samfunnet gjennom en revolusjonær prosess,» skrev Marx, ser Lasalle sosialismen stige opp «av 'den statlige hjelpen' som staten gir til produsentenes kooperative sammenslutninger og som staten, ikke arbeideren, 'setter ut i livet'.» Marx gjør narr av dette. «Men hva de nåværende kooperative sammenslutningene angår, så har de verdi *bare* så lenge de er arbeidernes egne uavhengige verk og ikke er under innflytelse av regjeringen eller borgerskapet.» Dette er en klassisk framstilling av betydningen til ordet *uavhengig* som hjørnesteinen i Sosialisme Nedenfra versus stats-sosialisme.

Det fins et instruktivt eksempel på hva som skjer når en akademisk anti-marxist av amerikansk type kommer over dette aspektet hos Marx. Mayos bok «Democracy and Marxism» (senere revidert til «Introduction to Marxist Theory») påviser enkelt og greit at marxismen er antidemokratisk hovedsakelig ved det enkle middel å definere den som «Moskva-ortodoksien». Men han ser i det minste ut til å ha lest Marx og innsett at Marx aldri, i sine milelange skrifter og et langt liv, la for dagen noe ønske om mer makt til staten – heller det motsatte. Det gikk opp for ham at Marx ikke var noen «statist».

«Den vanlige kritikken mot marxismen er at den har tendens til å degenerere til en form for «statisme». Ved første blick [dvs. ved lesning, H.D.] viser kritikken seg å treffe langt over mål, for styrken i Marx' politiske teori ... er nettopp dens totale fravær av glorifisering av staten».

Denne oppdagelsen utgjør en betydelig utfordring for Marx-kritikere, som selvfølgelig vet på forhånd at marxismen må forherlige staten. Mayo løser vanskeligheten med to utsagn: (1) «statismen er implisitt i vilkårene for total planlegging ...» (2) Se på Russland.

Men Marx dyrket ikke «total planlegging». Grunnen til at han så ofte har blitt angrepet (av andre Marx-kritikere) for ikke å ha satt opp en nøyaktig plan for sosialismen er nettopp at han reagerte så kraftig mot sine forgjengeres utopiske «planisme» eller planlegging ovenfra. «Planisme» er nettopp den oppfatning av sosialismen som Marx ville til livs. Sosialisme må innebære planlegging, men «total

SOSIALISMENS TO SJELER

planlegging» er ikke det samme som sosialisme, akkurat som enhver tosk kan bli professor uten at en hver professor må være en tosk.

6. Den fabianistiske modellen

I Tyskland vokser det bak Lassalle fram en rekke «sosialismer» som beveger seg i en interessant retning.

De såkalte akademiske sosialistene (kateter-sosialistene, en strømning blant etablerte akademikere) hadde mer åpenlyst enn Lassalle forhåpninger til Bismarck, men deres oppfatning av sosialisme var ikke prinsippielt fremmed fra hans. Men Lassalle forsøkte den risikable utvei å sette i gang en massebevegelse nedenfra for å nå dette mål – risikabelt fordi når bevegelsen først var i gang kunne den komme ut av kontroll, noe den også gjorde mer enn én gang. Bismarck selv nølte ikke med å framstille sin patriarkalske økonomiske politikk som en slags sosialisme, og det ble skrevet bøker om «monarkistisk sosialisme», «Bismarcksk statssosialisme», osv.

Går vi videre mot høyre, kommer vi til «sosialismen» til Friedrich List*, en proto-nazist, og til kretser hvor en antikapitalistisk form for antisemittisme (Duhring*, A. Wagner, osv.) la noe av grunnlaget for bevegelsen som kalte seg sosialisme under Adolf Hitler.

Fellesnevneren for hele dette spekteret, på tvers av alle forskjellene, er oppfatningen av *sosialisme som ensbetydende med statlig innblanding i økonomisk og sosialt liv, rett og slett*. «Staat, greif zu!» oppfordret Lassalle. «Stat, ta styringen!» – dette er sosialismen til hele gjengen.

Det er derfor Schumpeter har rett når han påpeker at den britiske parallellen til den tyske statssosialismen er – fabianismen, Sidney Webbs* sosialisme.

Fabianistene (eller nærmere bestemt webbianerne) er, i den sosialistiske idehistorien, den moderne sosialistiske retning som fjernet seg mest fra marxismen og ble mest fremmed for marxismen. Den var en nesten kjemisk ren, ublandet sosialdemokratisk reformisme, særlig før den store arbeider- og sosialistbevegelsen i England, som den ikke ønsket og ikke hjalp fram (til tross for en vanlig myte om det motsatte). Derfor er den meget viktig å undersøke, i motsetning til de fleste andre reformistiske strømninger som hedret marxismen ved å adoptere noen av dens begreper og forvrengte dens innhold.

Fabianistene, med overlegg middelklasse-preget i sin sammensetning og appell, var ikke for å bygge noen massebevegelse i det hele tatt, minst av alt en fabianistisk. De så på seg selv som en liten elite av skarpskodde tenkere som skulle gjennomsyre de eksisterende samfunnsinstitusjonene, påvirke de virkelige lederne i alle sfærer, om de var toryer eller liberale, og med «gradvishetens uavvendelighet» lede samfunnsutviklingen mot sitt kollektivistiske mål. Siden deres oppfatning av sosialismen kun omfattet statlig intervensjon (nasjonal eller kommunal), og deres teori sa dem at kapitalismen selv ble kollektivisert med raske skritt hver dag og måtte bevege seg i denne retningen, så var deres funksjon bare å påskynde prosessen. Fabian Society* ble skapt i 1884 for å være lokkefisk foran en hai. Til å begyn-

ne med var haien det liberale partiet, men da gjennomtrengingen av liberalismen mislyktes totalt og arbeiderne til slutt organiserte sitt eget klasseparti på tross av fabianistene, skiftet lokkefisker ganske enkelt hai.

Det fins trolig ingen annen sosialistisk retning som så systematisk og til og med bevisst utviklet sin teori som en Sosialisme Ovenfra. Denne bevegelsens vesen ble tidlig gjenkjent, selv om den senere ble mindre tydelig da fabianismen smeltet sammen med Labor-reformismen. Den ledende kristen-sosialisten i The Fabian Society angrep en gang Webb for å være «en byråkratisk kollektivist» (kanskje første gang uttrykket ble brukt). Hilaire Bellocs engang så berømte bok fra 1912 om The Servile State ble hovedsakelig utløst av Webb-typen hvis «kollektivistiske ideal» var grunnleggende byråkratisk. G.D.H. Cole mintes: «Webb-tilhengerne dengang pleide gjerne å si at enhver som var aktiv i politikken, var enten en «A» eller en «B» – en anarkist eller en byråkrat – og at de var «B'er».

Disse karakteristikkene gjengir knapt noe fullgodt bilde av den Webb's kollektivismen som fabianismen var. Den var gjennomgående lederfiksert, teknokratisk, elitistisk, autoritær, «planistisk». Webb likte godt uttrykket «å trekke i trådene» nesten som et synonym for politikk. Et fabianistisk tidsskrift skrev at de ønsket å være «sosialismens jesuitter». Evangeliet var orden og effektivitet. Folket, som skulle behandles med godhet, passet kun til å bli styrt av dyktige eksperter. Klassekamp, revolusjon og folkelig uro var sykdomstegn. I *Fabianism and the Empire* ble imperialismen hyllet og omfavnet. Hvis den sosialistiske bevegelsen noen gang utviklet sin egen byråkratiske kollektivismen, så var det denne.

«Det er mulig å tenke at sosialismen i grunnen er en bevegelse nedenfra, en klassebevegelse», skrev en talsmann for fabianismen, Sidney Ball, for å befri leseren fra denne ideen, men nå «nærmer sosialistene seg problemet fra et vitenskapelig heller enn et folkelig synspunkt; de er middelklasse-teoretikere», skrøt han, og fortsatte med å forklare at det er «en tydelig forskjell mellom gatas sosialisme og lenestolsosialismen».

Fortsettelsen er også kjent, selvom den ofte er tilsørt. Mens fabianismen som en egen retning kokte bort i en bredere strøm av Arbeiderparti-reformisme omkring 1918, gikk de ledende fabianistene i en annen retning. Både Sidney og Beatrice Webb og Bernard Shaw* – topptrioen – ble prinsipielle tilhengere av stalinistisk totalitarisme i 1930-åra. Enda tidligere hadde Shaw, som mente at sosialismen trengte en supermann, funnet mer enn en. Etter tur omfavnet han Mussolini og Hitler som godgjørende despoter som kunne formidle «sosialismen» ned til yahooene [Swifts undermennsker i Gulliver. O.a.], og ble bare skuffet over at de faktisk ikke avskaffet kapitalismen.

I 1931 oppdaget Shaw, etter et besøk i Russland, at Stalinregimet virkelig var fabianisme i praksis. Ekteparet Webb fulgte etter til Moskva, og fant Gud. I deres *Soviet Communism: a New Civilization* beviste de (direkte ut fra Moskvas egne dokumenter og Stalins egne påstander, iherdig undersøkt) at Russland er det største demokrati i verden: Stalin er ingen diktator; likhet hersker for alle; ettparti-dik-

SOSIALISMENS TO SJELER

taturet er nødvendig; Kommunistpartiet er en gjennomført demokratisk elite som bringer sivilisasjonen ut til slaverne og mongolene (men ikke engelskmenn); politisk demokrati har slått feil i Vesten uansett, og det er ingen grunn til at politiske partier skal overleve i vår tid...

De støttet Stalin standhaftig gjennom Moskvaprosessene* og Hitler-Stalinpakten* uten synlige skrupler, og døde som mer ukritiske pro-stalinister enn man i dag finner i Politbyrået. Som Shawforklarte det; ekteparet Webb hadde kun forakt tilovers for den russiske revolusjonen, men «de ventet til omveltningens ødeleggelse og sammenbrudd var slutt, dens feilgrep rettet opp og kommuniststaten noen lunde satt ut i livet.» Det vil si de ventet til de revolusjonære massene var lagt i tvangstrøye, og revolusjonens ledere avsatt, diktaturets effektive ro hadde senket seg, kontrarevolusjonen grundig etablert; deretter kunne de erklære dette som Idealet.

Var dette virkelig en gigantisk misforståelse, en eller annen uforståelig blunder? Eller hadde de ikke rett i å tro at dette var den «sosialisme» som svarte til deres ideologi, pluss minus litt blod? Fabianismens sving fra middelklasse-gjennomtrenging [jfr. det Draper skriver om «lökkefisk», *overs.anm*] til stalinisme var som en dør hengslet på Sosialisme Ovenfra.

Hvis vi ser tilbake på ti-åra like før århundreskiftet som satte fabianismen til verden, kommer en annen skikkelse til syne, Webbs motsetning, den revolusjonære sosialismens ledende personlighet i denne perioden, poeten og kunstneren William Morris*, som ble sosialist og marxist da han var sent i førtiårsalderen. Morris' skrifter om sosialisme puster gjennom hver eneste pore en ånd av Sosialisme Nedenfra, akkurat som hver eneste linje av Webb er det motsatte. Dette kommer kanskje klarest fram i hans kraftige angrep på fabianismen (med gode begrunnelser), hans avsmak for «marxismen» hos den britiske utgaven av Lasalle, den diktatoriske H.M. Hyndman; hans fordømmelser av statssosialismen, hans avsky for det byråkratisk-kollektivistiske utopia i Bellamys *Looking Backward*. (Sistnevnte fikk ham til å bemerke: «Hvis de rekrutterte meg til et regiment av arbeidere, ville jeg bare ligge på ryggen og sparke.»)

Morris' sosialistiske skrifter er gjennomsyret av den vekt han overalt legger på klassekamp nedenfra i samtida; og når det gjelder den sosialistiske framtida, så ble hans *News from Nowhere* skrevet som et direkte motsvar til Bellamys bok. Han advarte:

«at enkeltmennesker ikke kan skyve livets viderverdigheter over på en abstraksjon kalt staten, men må hanskes med dem i bevisst fellesskap med hverandre... Variasjon i livsførsel er et like viktig mål for sann kommunisme som like muligheter, og ... kun en forening av disse to vil føre til virkelig frihet.»

«Selv enkelte sosialister», skrev han «er tilbøyelige til å forveksle de kooperative innretninger som det moderne liv tenderer mot, med selve innholdet i sosialismen». Dette betydde «faren for at fellesskap skal utvikles til byråkrati». Derfor uttrykte han engstelse for et «kollektivistisk byråkrati» i framtiden. I sin kraftige

reaksjon mot statssosialisme og reformisme, falt han tilbake til anti-parlamentarisme, men han gikk ikke i den anarkistiske fellen:

«...folk vil måtte forbindes gjennom administrasjon, og det vil av og til oppstå meningsforskjeller... Hva skal man gjøre? Hvilken part skal gi etter? Våre anarkistiske venner sier at flertallet ikke må få sin vilje; i så fall må det bli mindretallet. Og hvorfor? Ligger det noen hellig rett i et mindretall?»

Dette går langt dypere inn i kjernen i anarkismen enn den vanlige oppfatningen som sier at problemet med anarkismen er at den over-idealistisk.

William Morris versus Sidney Webb; dette er en måte å oppsummere saken på.

7. Den «revisjonistiske» fasaden

Eduard Bernstein, den sosialdemokratiske «revisjonismens» teoretiker, fikk sine impulser fra fabianismen, som han ble sterkt påvirket av under sitt eksil i London. Han oppfant ikke reformistisk politikk i 1896, han bare ble dens teoretiske talsmann. (Lederen for partibyråkratiet foretrakk mindre teori: «Man sier det ikke, man gjør det», sa han til Bernstein, og mente at politikken til det tyske sosialdemokratiet var blitt rensket for marxisme lenge før teoretikerne gjenspeilte denne endringen.)

Men Bernstein «reviderte» ikke marxismen. Hans rolle var å rive den opp med roten under dekke av å skjære vekk visne grener. Fabianistene hadde ikke brydd seg med å late som, men i Tyskland var det ikke mulig å knuse marxismen med et frontalangrep. Omvendingen til Sosialisme Ovenfra («die alte Scheisse» – «den gamle skiten») måtte presenteres som en «modernisering», en «revisjon».

Egentlig fant «revisjonismen», akkurat som fabianismen, sin sosialisme i den uunngåelige kollektiviseringen av kapitalismen selv, den så bevegelsen mot sosialisme som summen av de kollektivistiske tendensene som fantes i selve kapitalismen: de trodde på «selvsosialiseringen» av kapitalismen ovenfra, gjennom den eksisterende statens institusjoner. Det å betrakte *statliggjøring* som ensbetydende med *sosialisme* er ikke stalinismens oppfinnelse; det ble systematisert av den fabianistiske, revisjonistiske, statssosialistiske strømningen i den sosialdemokratiske reformismen.

De fleste nåtidens oppdagelser som proklamerer at sosialismen er avlegs fordi kapitalismen ikke eksisterer lenger, kan vi finne allerede hos Bernstein. Det var «absurd» å kalle Weimar-Tyskland kapitalistisk, erklærte han, på grunn av kontrollen som ble utøvd over kapitalistene. Det følger av bernsteinismen at nazistaten var enda mer antikapitalistisk, som sagt...

Omformingen av sosialismen til en byråkratisk kollektivismen er allerede implisitt i Bernsteins angrep på arbeiderdemokratiet. Han avviste tanken om arbeiderkontroll i industrien, og fortsatte ved å omdefinere demokrati. Er det «en regjering av folket»? Det forkaster han, til fordel for den negative definisjonen «fravær av klasseregjering». Dermed blir selve begrepet arbeiderdemokrati som et sosialismens *sine qua non** kassert, like effektivt som i de dyktige redefinisjonene av demo-

SOSIALISMENS TO SJELER

krati som fins på østblokkuniversiteter. Til og med politisk frihet og representative institusjoner er blitt definert ut: et teoretisk resultat som er desto mer imponerende ettersom Bernstein personlig ikke var antidemokratisk slik som Lasalle og Shaw. Det er teorien om Sosialisme Ovenfra som krever slike formuleringer. Bernstein er den ledende sosialdemokratiske teoretiker ikke bare for tesen om at statliggjøring=sosialisme, men også for å skille sosialisme fra arbeiderdemokrati.

Det passet seg derfor godt at Bernstein skulle komme til den slutningen at Marx' fiendtlighet mot staten var «anarkistisk», og at Lasalle hadde rett når han mente staten kunne iverksette sosialismen. «Det vil kun være en gradforskjell mellom det administrative systemet i overskuelig framtid og det vi har i dag», skrev Bernstein; «statens hendøen», er ikke annet enn utopisme selv under sosialismen. Han, derimot, var meget praktisk; for eksempel da keiserens ikke hendøende stat kastet seg inn i det imperialistiske kappløpet om kolonier, stod Bernstein straks opp for kolonialismen og Den hvite manns byrde: «De innfødte kan bare tilkjennes en betinget rett til det landet de bebor, en høyere sivilisasjon kan i siste instans gjøre krav på en høyere rett.»

Bernstein satte sin visjon om veien til sosialismen opp mot Marx': Marx' visjon «er bildet av en hær. Den presser seg fram, via omveier, over stökk og stein ... Til slutt kommer den til en dyp avgrunn. På den andre siden vinker målet – framtidsstaten som bare kan nås over havet, et rødt hav, som noen har sagt.» Bernsteins visjon, derimot, var ikke rød, men rosenrød: klassekampen dempes ned til harmoni idet en vennligsinnet stat sakte forandrer borgerskapet til gode byråkrater. Det gikk ikke slik – da Bernsteins sosialdemokrati først skjøt ned den revolusjonære venstresida i 1919, og deretter bidro de, ved å gi makten tilbake til det fordervete borgerskapet og til militæret, til å føre Tyskland i hendene på fascistene.

Hvis Bernstein var teoretikeren som likestilte byråkratisk kollektivism med sosialisme, så var det hans motstander på venstrefløyen i den tyske bevegelsen som ble den ledende talsperson i Den annen internasjonale for en revolusjonær-demokratisk Sosialisme Nedenfra. Dette var Rosa Luxemburg, som så ettertrykkelig knyttet sin tiltro og sitt håp til en fri arbeiderklasses spontane kamp, at mytemarkerne oppfant en «spontanitetsteori» for henne, som hun aldri stod for; en teori hvor «spontanitet» er satt opp mot «lederskap».

I sin egen bevegelse kjempet hun hardt mot de «revolusjonære» elitistene som gjenoppdaget teorien om Oppdragende Diktatur over arbeiderne (det blir gjenoppdaget i hver generasjon som Aller siste nytt), og måtte skrive: «Uten flertallet av proletariatets bevisste vilje og bevisste handling kan det ikke bli noen sosialisme ... [Vi] vil aldri påta oss regjeringsmakt uten gjennom den klare, utvetydige viljen til det store flertallet i den tyske arbeiderklassen...» Og hennes berømte aforisme: «Feil begått av en virkelig revolusjonær arbeiderbevegelse er mye mer fruktbare og historisk verdifulle enn ufeilbarligheten i den aller beste sentralkomite.»

Rosa Luxemburg versus Eduard Bernstein: det er det tyske kapitlet i fortellingen.

8. Den 100 prosent amerikanske scenen

Ved kildene til amerikansk «innfødt sosialisme» er bildet det samme, bare i enda større grad. Hvis vi betrakter den importerte «tyske sosialismen» (Lasalles med marxistisk pynt) i det tidlige Socialist Labor Party, er den ledende skikkelsen her langt borte, Edward Bellamy og hans *Looking Backward* (1887). Like før ham kom den nå glemte Laurence Gronlund, hvis *Cooperative Commonwealth* (1884) hadde enorm innflytelse i sin samtid, med et opplag på 100.000.

Gronlund er så ajour at han ikke sier at han forkaster demokratiet – han bare «omdefinerer» det, til «administrasjon ved de kompetente», i motsetning til «styre ved majoriteter», sammen med et forsiktig forslag om å fjerne representativt styre som sådan og også alle partier. Alt det «folket» ønsker, lærer han oss, er «administrasjon – god administrasjon». De burde finne «de rette lederne», og så være «villige til å legge hele sin kollektive styrke i deres hender». Representativt styre vil bli erstattet av folkeavstemningen. Han er sikker på at dette systemet vil fungere, forklarer han, fordi det fungerer så bra for hierarkiet i den katolske kirken. Selvfølgelig forkaster han den forferdelige ideen om klassekamp. Arbeiderne er ute av stand til å frigjøre seg selv, og han fordømmer spesielt Marx' berømte uttrykk om dette grunnleggende prinsippet. «Yahooene» vil bli frigjort av en elite av de «kompetente», hentet fra intelligentsiaen; og på ett tidspunkt satte han seg fore å organisere et hemmelig, konspiratorisk Amerikansk sosialistisk broderskap blant studenter.

Bellamys sosialistiske utopi i *Looking Backward* er uttrykkelig formet med hæren som det ideelle samfunnsmonster – disiplinert, hierarkisk styrt av en elite, organisert ovenfra og ned, med det hyggelige fellesskap i bikuben som det store mål. Selve historien gir et bilde av at overgangen kommer gjennom konsentrasjonen av samfunnet til ett stort forretningsselskap, en eneste kapitalist; staten. Alminnelig stemmerett er avskaffet; alle organisasjoner nedenfra eliminert; avgjørelser bli tatt av administrative teknokrater ovenfra. Som en av hans tilhenger definerte denne «amerikanske sosialismen»: «dens sosiale ide er et perfekt organisert industrisystem som, fordi hjulene griper så tett i hverandre, vil virke med et minimum av friksjon og et maksimum av velstand og fritid for alle.»

Som hos anarkistene er Bellamys fantastiske løsning på grunnproblemet i samfunnsmessig organisering – å løse uoverenstemmelsene mellom menneskenes tanker og interesser – *antakelsen* at eliten vil være overmenneskelig klok og ute av stand til urettferdighet (i bunn og grunn det samme som den stalinistisk-totalitære myten om partiets ufeilbarlighet). Poenget med denne antakelsen er at den overflødiggjør enhver interesse for demokratisk kontroll nedenfra, noe som er utenkelig for Bellamy ettersom massene, arbeiderne, rett og slett er et farlig uhyre, den barbariske horden. Bellamy-bevegelsen, som kalte seg selv «nasjonalistisk» og opprinnelig satte seg fore å være både antisosialistisk og antikapitalistisk – ble systematisk organisert med appell til middelklassen, slik som fabianismen.

Her fantes de voldsomt populære agitatorene i den «innfødte» retningen innen

SOSIALISMENS TO SJELER

amerikansk sosialisme, hvis oppfatninger gjenspeilte i de ikke-marxistiske og anti-marxistiske deler av den sosialistiske bevegelsen godt inn i det 20. århundret, med en gjenoppstandelse av Bellamyklubber i 1930-åra, da John Dewey lovpriste *Looking Backward* som en utlegning av «det amerikanske ideal for demokrati.»

Teknokratiet, som allerede åpent viser fascistiske trekk, var en direkte utløper av denne tradisjonen på en kant. Hvis man ønsker å se hvor tynn skillelinjen kan være mellom noe som kalles sosialisme og noe som likner fascisme, er det lærerikt å lese den uhyrlige framstillingen av «sosialisme» som er skrevet av den engang så berømte oppfinner/vitenskapsmann og begavelse i The Socialist Party, Charles P. Steinmetz. Hans *America and the New Epoch* (1916) legger fram i dypeste alvor nøyaktig den anti-utopien som engang ble latterliggjort i en science-fiction roman hvor Kongressen var erstattet med senatorer direkte fra DuPont, General Motors og de andre storselskapene. Steinmetz, som framstiller de store monopolinstitusjonene (som hans egen arbeidsgiver, General Electric) som det aller fremste i industriell effektivitet, foreslår å oppløse den politiske regjeringen til fordel for direkte styre gjennom en sammenslutning av monopolselskapene.

Bellamyismen fikk mange inn på veien til sosialismen, men veien delte seg. Ved århundreskiftet utviklet amerikansk sosialisme verdens mest livfulle antitese til Sosialisme Ovenfra i alle dens former: Eugene Debs. I 1897 var Debs fortsatt på nippet til å spørre ingen ringere enn John D. Rockefeller om å finansiere opprettelsen av en sosialistisk utopi-koloni i en av veststatene. Men Debs, hvis sosialisme var formet i klassekampen til en militant arbeiderbevegelse, fant snart sin egen stemme.

Kjernen i «debsiansk sosialisme» var dens appell og tiltro til massenes egenaktivitet nedenfra. Debs skrifter og taler er gjennomsyret av dette temaet. Han siterte og parafraserte ofte Marx' grunnprinsipp med sine egne ord: «Den store oppdagelsen de moderne slaverne har gjort, er at de selv må vinne sin egen frihet. Dette er hemmeligheten bak deres solidaritet, hjertet i deres håp...» Hans klassiske utsagn er dette:

«For lenge har verdens arbeidere ventet på en Moses til å føre dem ut av ufrihet. Han har ikke kommet; han vil aldri komme. Jeg ville ikke føre dere ut om jeg kunne; for hvis dere kunne bli ført ut, kunne dere bli ført tilbake igjen. Jeg ville fått dere til å bestemme dere for at det fins ingen ting dere ikke kan gjøre på egen hånd.» Han gjentok Marx' ord fra 1850:

«I arbeiderklassens kamp for å frigjøre seg fra lønsslaveriet kan det ikke gjentas ofte nok at alt avhenger av arbeiderklassen selv. Det enkle spørsmålet er: Kan arbeiderklassen selv gjøre seg skikken, gjennom utdanning, organisasjon, samarbeid og selvpålagt disiplin, til å ta kontroll over produksjonsmidlene og styre industrien i folkets interesse og til samfunnets beste? Det er alt som skal til.»

Kan arbeiderne gjøre seg selv skikken... Han hadde ingen blåøyde illusjoner om arbeiderklassen slik den var (eller er). Men han hadde et annet mål enn elitistene, hvis eneste visdom består i å rette en finger mot folkets tilbakeståenhet i dag.

og i å fortelle at det alltid vil være slik. Som motvekt til denne troen på et elitestyre ovenfra, satte Debs den helt motsatte forestillingen om den revolusjonære avantgarden (også en minoritet), hvis tro tvinger dem til å forfekte en vanskeligere vei for majoriteten:

«Det er minoritetene som har skapt denne verdens historie [sa han i 1917 i en antikrigstale som Wilsons* regjering fengslet ham for]. Det er de få som har hatt mot til å stå i første rekke, som har vært ærlige nok mot seg selv til å si sannheten de hadde i seg; som har våget å utfordre den etablerte orden; som har gått inn for de lidende, kjempende fattiges sak; som uten hensyn til de personlige følgene har løftet fram frihetens og rettferdighetens sak.»

Denne «debsianske sosialisme» vakte en veldig gjenklang i folket, men Debs hadde ingen etterfølger som talsmann for revolusjonær-demokratisk sosialisme. Etter etterkrigsperiodens radikalisering, ble på den ene siden sosialistpartiet lyserødt respektabelt, på den andre ble kommunistpartiet stalinisert. Den amerikanske liberalismen hadde på sin side lenge gjennomgått en «statliggjøring», som kulminerte i 30-åras store New Deal-illusjon*. Den elitistiske visjonen av utdeling ovenfra under Frelserpresidentens beskyttelse tiltrakk seg en hel rekke liberalere for hvem denne landadelsmannen i Det hvite hus var som Bismarck for Lasalle.

Typen hadde blitt innvarslet av Lincoln Steffens, en kollektivistisk liberaler som (lik Shaw og Georges Sorel) var like tiltrukket av Mussolini som av Moskva, og av samme grunner. Upton Sinclair, som forlot Sosialistpartiet fordi det var for «sektersk», lanserte sin «brede» bevegelse for å «gjøre slutt på fattigdommen i California», med et manifest som hadde den treffende tittelen *I, Govenor of California, and How I Ended Poverty* (sannsynligvis det eneste radikale manifest med to ganger «jeg» i tittelen), over temaet «sosialisme fra oppe i Sacramento». En av de typiske skikkelsene på denne tiden var Stuart Chase, som gikk en sikk-sakk kurs fra reformisme til League for Industrial Democracy til teknokratiets halvfasisme. Det fantes stalinoide intellektuelle som klarte å sublimere sin felles beundring for Roosevelt og Russland ved å tiljuble både NRA* og Moskvaprosessene. Det fantes tegn i tiden som Paul Blanshard, som hoppet av Sosialistpartiet til Roosevelt på grunn av at New Deal-programmet for «styrt kapitalisme» hadde tatt initiativet for økonomisk forandring fra sosialistene.

New Deal, ofte med rette kalt Amerikas «sosialdemokratiske periode», var også liberalernes og sosialdemokratenes store forsøk på Sosialisme Ovenfra, utopien om Roosevelts «folkets monarki». Illusjonen om den Rooseveltsianske «revolusjon ovenfra» forente snik-sosialisme, byråkratisk liberalisme, stalinoid elitisme og illusjoner om både russisk kollektivism og kollektivisert kapitalisme, i én pakke.

9. Seks utgaver av *sosialisme ovenfra*

Vi har sett at det er flere utgaver eller strømninger innen Sosialisme Ovenfra. De er vanligvis sammenvevd, men la oss skille ut noen av de viktigere sidene og se nærmere på dem.

SOSIALISMENS TO SJELER

1. **FILANTROPISME.** Sosialisme (eller «frihet», eller hva du vil) skal gis nedover – for å gjøre folket vel – av de rike og mektige, fra deres hjerters godhet. Som Det kommunistiske manifest sa det, myntet på de tidlige utopistene som Robert Owen: «Proletariatet eksisterer for dem bare som den mest lidende klasse.» I takknemlighet må de undertrykte fattige framfor alt unngå å bli larmende, og ikke noe tull med klassekamp eller frigjøring. Dette synet kan betraktes som et tilfelle av –

2. **ELITISME.** Vi har nevnt flere tilfeller av denne overbevisningen om at sosialisme er en sak for den nye herskende minoriteten. Den er ikke-kapitalistisk av natur og derfor garantert ren, og den utøver sitt herredømme enten midlertidig (for et kortere historisk tidsrom) eller til og med permanent. Uansett vil denne nye herskende trolig ha som sitt mål et oppdragende diktatur over massene – til massenes beste, selvfølgelig – der diktaturet utøves av et eliteparti som undertrykker all kontroll nedenfra, eller av barmhjertige despoter eller frelser-ledere av et eller annet slag, eller av Shaws «overmennesker», av rasehygienikere, av Proudhons «anarkistiske» ledere eller Saint-Simons teknokrater eller mer moderne utgaver av de samme – med up-to-date terminologi og nye verbale røyktepper som kan hylles som ny sosial teori, i motsetning til «1800-talls-marxismen».

På den annen side har de revolusjonær-demokratiske talsmenn for Sosialisme Nedenfra også alltid vært en minoritet, men kløften mellom en elitistisk tilnærming og en fortropps-tilnærming [avantgarde] er avgjørende, som vi har sett i tilfellet Debs. For ham, som for Marx og Luxemburg, er det den revolusjonære fortroppens oppgave å drive massens flertall til *å gjøre seg i stand til å gripe makten i sitt eget navn, gjennom sine egne kamper*. Poenget er ikke å benekte minoritetenes kritiske betydning, men å etablere et annet forhold mellom den avanserte minoriteten og den mer tilbakeliggende massen.

3. «**PLANISME**». Nøkkelordene er effektivitet, orden, planlegging, system – og disiplinering. Sosialismen er redusert til sosialt ingeniørarbeid, utført av en Makt hevet over samfunnet. Her igjen er ikke poenget å benekte at effektiv sosialisme krever gjennomført planlegging (eller at effektivitet og orden er bra); men å *redusere* sosialismen til planmessig produksjon er noe helt annet; akkurat som effektivt demokrati krever stemmerett, men å *redusere* demokratiet til kun å avgi stemme av og til, gjør det til et bedrag.

Det er faktisk viktig å vise at å skille planlegging fra demokratisk kontroll nedenfra gjør planleggingen i seg selv til en parodi; for dagens uhyre kompliserte industrisamfunn kan ikke planlegges effektivt gjennom en allmektig sentralkomites befalinger, som hemmer og terroriserer det frie initiativ og korrigering nedenfra. Dette er virkelig den grunnleggende motsigelsen i den nye typen utbytende samfunnssystem vi finner i den sovjetiske byråkratiske kollektivismen. Men vi kan ikke forfølge dette temaet videre her.

Å erstatte sosialisme med planisme har en lang historie, rent bortsett fra dens virkeliggjøring i sovjetmyten om at *statliggjøring* = *sosialisme*, et dogme som vi alt har sett først ble systematisert av den soisaldemokratiske reformismen (særlig hos Bernstein og fabianistene). I 1930-åra ble myten om «Planen», delvis overtatt fra Sovjet-propagandaen, framtreddende på høyresiden i sosialdemokratiet, der Henri de Man ble hyllet som dens profet og Marx' etterfølger. De Man forsvant ut av bildet og er nå glemt fordi han hadde såpass svak dømmekraft at han først drev sine revisjonistiske teorier til korporativisme, og deretter til samarbeid med nazistene.

Bortsett fra i teoretisk konstruksjon, opptrer planisme i den sosialistiske bevegelsen oftest legemeliggjort i en bestemt psykologisk type radikaler. Belloc skal ha æren for å ha presentert en av de første skissene av denne typen i *The Servile State*, med fabianistene i bakhodet. Denne typen, skriver Belloc:

«elsker det kollektivistiske ideal i seg selv... fordi det er en ordnet og regulert form for samfunn. Han elsker å se for seg den ideelle stat hvor jord og kapital skal eies av offentlige tjenestemenn, som skal dirigere andre mennesker omkring og på den måten skåne dem for følgene av deres egne feil, deres uvitenhet og dårskap. [Belloc skriver videre:] Hos ham vekker utbyttingen av mennesket ingen indignasjon. Han er ikke den typen som er kjent med verken indignasjon eller noen annen levende følelse... [Her er det Sidney Webb Belloc ser for seg] ...utsikten til et veldig byråkrati hvor hele livet er planlagt og bestemt i visse enkle skjemaer... gir hans lille mage en endelig tilfredsstillelse.»

Når det gjelder samtidige eksempler med en pro-stalinistisk koloritt, er det fullt opp av dem i Paul Sweezys magasin *Monthly Review**. I en artikkel fra 1930 om «sosialismens bevegelsesmønstre» skrevet av Max Eastman mens han ennå trodde at han var leninist, beskrives denne typen som rettet mot «effektivitet og intelligent organisasjon... en sann glød for en plan...forretningsmessig organisasjon.» Av denslags, bemerket han, er Stalins Russland betatt.

«Det er et område som i det minste må unnskylde i andre land – og definitivt ikke fordømmes ut fra synspunktet til en gal drøm som frigjøring av arbeiderne og dermed hele menneskeheten. Hos de som bygde den marxistiske bevegelsen og de som organiserte dens seier i Russland, var denne gale drømmen det sentrale motivet. De var, som noen nå er tilbøyelige til å glemme, ekstreme opprørere mot undertrykking. Lenin vil kanskje, når uroen rundt hans ideer stilner, bli stående som den største opprører i historien. Hans største lidenskap var å frigjøre mennesker... hvis vi må velge ett enkelt begrep for å oppsummere målet for klassekampen slik den er definert i Marx' skrifter, og spesielt i Lenins skrifter, er *menneskelig frihet* dets navn...»

Det kan tilføyes at Lenin mer enn en gang fordømte framstøt for totalplaneing som en «byråkratisk utopi».

Det er en underavdeling av planismen som også fortjener et navn: la oss kalle den produksjonisme. Selvfølgelig er alle «for» produksjon, akkurat som alle er for dyden og det gode liv; men for slike er produksjon den avgjørende prøve og mål

SOSIALISMENS TO SJELER

for et samfunn. Russisk byråkratisk kollektivism er «progressiv» på grunn av statistikken for støpejernsproduksjonen (de samme typene overser vanligvis de imponerende statistikkene over produksjonsøkning under nazistenes eller japansk kapitalisme.) Det er i orden å knuse frie fagforeninger under Nasser*, Castro, Sukarno* eller Nkrumah* fordi noe som kalles «økonomisk utvikling» går foran menneskerettigheter. Dette hardkokte synet ble, selvfølgelig, ikke oppfunnet av disse «radikalerne», men av hardbarka utbyttere av arbeidskraft under den kapitalistiske industrielle revolusjon; og den sosialistiske bevegelsen ble skapt gjennom å kjempe med nebb og klør mot denne «progressive» utbyttingens teoretikere. Også av denne grunn har apologetene for moderne autoritære «venstre»-regimer en tendens til å betrakte denne mosegrodde doktrinen som sosiologiens nyeste åpenbaring.

4. «KOMMUNIONISME». I sin artikkel fra 1930 kalte Max Eastman dette «det forente broderskaps mønster» av «forenings- eller fellesskaps sosialister»...«de som lengter med en blanding av religiøs mystisisme og dyrisk flokkfølelse etter menneskelig solidaritet». Det må ikke forveksles med solidaritetsfølelsen i streiker etc, og ikke nødvendigvis identifiseres med det som ofte kalles kameratskap i den sosialistiske bevegelsen eller en «fellesskapsfølelse» andre steder. Dets spesifikke innhold, som Eastman sier, er «en søken etter å gå opp i en totalitet, en søken etter å tape seg selv i favnen til et substitutt for Gud.»

Eastman peker her på kommunistpartiets skribent Mike Gold; et annet utmerket eksempel er Harry F. Ward, partiets hardføre, geistlige medpassasjer hvis bøker teoretiserer denslags «oseanisk» lengsel etter å skrelle av seg ens individualitet. Bellamys notatbøker røper ham som et klassisk tilfelle:

Han skriver om lengselen etter «å absorberes inn i universets allmakt», hans «solidaritets-religion» reflekterer hans mistro til personlighetens individualisme, hans lengsel etter å oppløse selvet i en forening med Noe Større.

Denne spenningstilstanden er meget framtrædende i noen av de mest autoritære formene for sosialisme ovenfra og fins ikke sjelden i mildere former hos de filantropiske elitistene med kristen-sosialistiske synsmåter. Naturligvis blir denne form for «kommunionistisk» sosialisme alltid tiljublet som en «etisk sosialisme» og hyllet for sin skrekk for klassekampen, for det må ikke være noen konflikt inne i bikuben. Den har en tendens til å stille «kollektivism» opp mot «individualisme» (en falsk motsetning fra et humanistisk synspunkt), men hva den virkelig bestrider er *individualitet*.

5. INFILTRASJONISME. Sosialisme Ovenfra framstår i mange varianter, av den enkle grunn at det alltid fins mange alternativer til massenes selvmobilisering nedenfra; men eksemplene som diskuteres her, deler seg gjerne i to familier.

I den ene er perspektivet å *styrte* det nåværende, kapitalistiske hierarkiske samfunnet for å erstatte det med en nytt, ikke-kapitalistisk hierarkisk samfunn

basert på en ny type elite som herskende klasse. (Disse variantene er vanligvis betegnet som «revolusjonære» i sosialismens historier.) I den andre er perspektivet å infiltrere maktsentrene i det bestående samfunn for å omdanne det – gradvis, uunngåelig – til en statliggjort kollektivism, kanskje molekyl for molekyl slik trær forsteines til agat. Dette er det karakteristiske kjennetegn på de reformistiske, sosialdemokratiske variantene av Sosialisme Ovenfra.

Selve uttrykket infiltrasjonisme [«permeationism»] ble oppfunnet som selvbeskrivelse av det vi allerede har kalt den «reneste» utgave av reformisme som noen gang har eksistert, Sidney Webbs fabianisme. All sosialdemokratisk infiltrasjonisme er basert på en teori om mekanisk *uunngåelighet*: den uunngåelige selv-kollektivisering av kapitalen ovenfra, som blir betraktet som ensbetydende med sosialisme, Press nedenfra (der det blir ansett som tillatelig) kan framskynde og lette prosessen, forutsatt at det blir holdt under kontroll for å unngå å skremme de selv-kollektiviserende. Således er de sosialdemokratiske infiltrasjonistene ikke bare villige til, men ivrige etter å «slutte seg til Etablisementet», heller enn å bekjempe det, uansett i hvilken egenskap de får slutte seg til, enten det er som byssegutter eller som statsråder. Typisk nok er funksjonen til deres bevegelse nedenfra først og fremst å utpresse makthaverne til å kjøpe dem opp med denslags muligheter for infiltrering.

Tendensen i retning kapitalismens kollektivisering er såvisst en realitet: som vi har sett går den ut på den byråkratiske kollektiviseringen av kapitalismen. Etter som denne prosessen har gått framover, har det samtidig sosialdemokratiet selv gjennomgått en forvandling. Den ledende teoretikeren for denne neo-reformismen i dag, C.A.R. Crosland, avviser som «ekstremistisk» den milde uttalelsen om nasjonalisering som opprinnelig ble skrevet for det britiske arbeiderpartiets program av ingen ringere enn Sidney Webb (sammen med Arthur Henderson)! Antallet sosialdemokratier i Europa som har rensert sine program for alt spesifikt antikapitalistisk innhold – et helt nytt fenomen i sosialismens historie – viser i hvor høy grad den pågående prosessen med byråkratisk kollektivisering er godtatt som en forsmak på forsteinet «sosialisme».

Dette er infiltrasjonisme som hovedstrategi. Det fører, selvfølgelig, til infiltrasjonisme som politisk taktikk, et tema vi ikke kan utdype her, bortsett fra å nevne dens mest framtreddende form i USA for øyeblikket: støtten til det demokratiske partiet og lib-lab koalisjonen rundt «Johnson-konsensusen», dens forløpere og etterkommere.

Dette skillet mellom disse to «familiene» av Sosialisme Ovenfra er holdbart når det gjelder *hjemmeavlet* sosialisme, fra Babeuf til Harold Wilson; det vil si tilfeller hvor den sosiale basisen for den bestemte sosialistisk strømningen fins innenfor det nasjonale systemet, det være seg arbeideraristokratiet eller deklasserte elementer eller noe annet. Saken er forholder seg noe annerledes med de «sosialismene utenfra» som de nåværende kommunistpartiene representerer. Deres strategi og taktikk er til sjuende og sist avhengig av en maktbase utenfor alle hjem-

SOSIALISMENS TO SJELER

lige samfunnslag; det vil si av den byråkratisk-kollektivistiske herskerklassen i Øst.

Kommunistpartiene har vist seg å være helt ulike alle slags hjemmeavlede bevegelser i sin evne til å *alternere eller kombinere* både den «revolusjonær»-oppisjonelle og den infiltrasjonistiske taktikken etter som det passer dem. Således kunne Det amerikanske kommunistpartiet svinge fra sin ultra-venstre-eventyrpolitikk «tredje periode» i 1928-34 inn i folkefrontperiodens ultra-infiltrasjonstaktikk, og så tilbake til ildsprutende «revolusjonisme» under Hitler/Stalin-pakt-perioden, og igjen, under den kalde krigens svingninger inn i ulike kombinasjoner av begge deler. Med den nåværende kommunist-splittelsen langs linjen Moskva/Peking tenderer «krustsjovistene» og maoistene til å ta opp hver sin av de to taktikkene som tidligere hadde vekslet.

Derfor har det offisielle kommunistpartiet og sosialdemokratene i innenrikspolitikken ofte en tendens til å nærme seg hverandre gjennom infiltrasjonismen, men med utgangspunkt i ulike varianter av Sosialisme Ovenfra.

6. SOSIALISME UTENFRA. De foregående variantene av Sosialisme Ovenfra strever mot makten i samfunnets øverste lag; nå kommer vi til forventningene om unnsetning utenfra.

Troen på flygende tallerkener er en patologisk variant, messianisme er en mer tradisjonell form når «utenfra» betyr utenfor denne verden, men i denne sammenhengen betyr «utenfra» *utenfor den sosiale kampen i hjemlandet*. For kommunistene i Øst-Europa etter den andre verdenskrigen måtte Den nye orden importeres på russiske bajonetter, tyske sosialdemokrater i eksil kunne til slutt bare forestille seg frigjøringen av sitt eget folk ved en utenlandsk militær seiers nåde.

Fredstids-varianten er Sosialisme etter modell. Dette var, selvfølgelig, metoden til de gamle utopistene, som bygde sine mønsterkolonier ute i de øde amerikanske skogene for å demonstrere sitt systems overlegenhet og omvende de vantro. I dag er det denne erstatningen for sosial kamp i hjemlandet som i økende grad er det vesentlige håpet for den kommunistiske bevegelsen i vest.

Mønstereksemplet sørger Russland for (eller Kina, for maoistene); og mens det er vanskelig å gjøre det russiske proletariats skjebne halv-attraktiv for arbeiderne i vest, selv med en god dose løgner, er det mer framgang å vente seg via to andre tilnærminger:

a. Den relativt privilegerte stilling for byråkratiske og underdanige intellektuelle elementer i det russiske kollektivistiske systemet kan settes opp mot situasjonen i Vesten, hvor de samme elementene er underordnet kapitaleierne og forvalterne av rikdom. På dette punktet faller appellen til Sovjetsystemets statlige økonomi sammen med den historiske appellen middelklasse-sosialismen har til misfornøyde intellektuelle, teknologer, forskere og vitenskaplig ansatte, administrative byråkrater og organisasjonsmennesker av ulike slag, som svært lett kan identifisere seg med en ny herskerklasse bygd på statlig makt heller enn pengemakt og

eierskap, og som derfor visualiserer seg selv som de mektige menn i en ikke-kapitalistisk men elitistisk struktur.

b. Mens de offisielle kommunistpartiene er tvunget til å opprettholde fasaden av rettroenhet i noe som kalles «marxismen-leninismen», er det mer vanlig at nystalinismens seriøse teoretikere som ikke er knyttet til partiet, befrir seg fra kravet. En utvikling er åpent å gi fullstendig avkall på ethvert perspektiv for seier gjennom sosial kamp i de kapitalistiske landene. «Verdensrevolusjonen» blir ganske enkelt ensbetydende med kommuniststatenes demonstrasjon av at deres system er overlegent. Dette er nå blitt lansert som tese av nystalinismens to ledende teoretikere, Paul Sweezy og Isaac Deutscher*.

Baran og Sweezys Monopoly Capitalism (1966) forkaster uten videre «den tradisjonelle marxistiske ortodoksiens svar – at industriproletariatet til slutt må reise seg i revolusjon mot sine kapitalistiske undertrykkere». Det samme gjelder alle andre utgrupper i samfunnet – arbeidsløse, landarbeidere, massene i ghettone osv; de kan ikke danne en samordnet kraft i samfunnet.» Dermed er det ingen igjen; kapitalismen kan ikke utfordres effektivt innenfra. Hva skjer da? En vakker dag, forklarer forfatterne på siste side, «kanskje ikke i dette hundreåret», vil folket bli desillusjonert over kapitalismen «når verdensrevolusjonen spres og når de sosialistiske land viser med sitt eksempel at det er mulig» å bygge et fornuftig samfunn. Det er det hele. På den måten blir de marxistiske frasene som fyller de andre 366 sidene i dette essayet bare en besvergelse, akkurat som opplesningen av Bergprekenen i St. Patricks Cathedral.

Det samme perspektivet blir presentert mindre direkte av en mer omskrivende forfatter i Deutschers *The Great Contest*. Deutscher formidler den nye sovjetiske teorien om «at vestlig kapitalisme vil bukke under ikke så mye – eller ikke direkte – på grunn av sine egne kriser og motsetninger som på grunn av sin manglende evne til å kunne måle seg med sosialismens resultater [dvs. kommuniststatene]»; og senere: «Man kan si at dette i en viss utstrekning har erstattet marxismens perspektiv om en permanent sosial revolusjon.» Her har vi en teoretisk begrunnelse for det som lenge har vært den kommunistiske bevegelsens funksjon i Vesten: å være grensevakt og hjelpegutt for det konkurrerende og rivaliserende etablissementet i Øst. Framfor alt blir Sosialisme Nedenfra-perspektivet like så fremmed for disse profesorene i byråkratisk kollektivismen som for kapitalismens apologeter ved de amerikanske universitetene.

Denne typen ny-stalinistiske ideologer er ofte kritiske til det nåværende Sovjet-regimet – et godt eksempel er Deutscher, fortsatt så langt som mulig unna å være en ukritisk apologet for Moskva, slik de offisielle kommunistene er. De må forstås som *infiltrasjonister overfor den byråkratisk kollektivismen*. Det som ser ut som en «sosialisme utenfra» sett fra den kapitalistiske verden, blir en slags fabianisme når den sees innenfor rammen av det kommunistiske systemet. I denne kon-

SOSIALISMENS TO SJELER

teksten er «forandring kun ovenfra» et like fast prinsipp for disse teoretikerne som det var for Sidney Webb. Dette ble demonstrert blant annet ved Deutschers fiendtlige reaksjon mot det østtyske opprøret i 1953 og mot den ungarske revolusjonen i 1956, med den klassiske begrunnelsen at slike oppstander nedenfra ville skremme sovjetstyret vekk fra sin kurs med «liberalisering» gjennom gradvishetens uunngåelighet.

10. Hvilken side står du på?

Fra synspunktet til intellektuelle som kan velge mellom ulike roller i den sosiale kampen, har Sosialisme Nedenfra-perspektivet historisk hatt liten appell. Selv innenfor den sosialistiske bevegelsen har det hatt få konsekvente talsmenn, og ikke mange inkonsekvente heller. Utenfor den sosialistiske bevegelsen er, naturligvis, standardoppfatningen at slike ideer er visjonære, upraktiske, urealistiske, «utopiske»; idealistiske kanskje, men don Quijotiske. Folk flest er av natur dumme, korrupte, apatiske og stort sett håpløse, progressiv forandring må komme fra Overlegne mennesker som (viser det seg) ligner den intellektuelle som uttrykker disse tankene. Dette er teoretisk omsatt til en Oligarkiets jernlov* eller en elitismens blikkløp, som på en eller annen måte inneholder en plump teori om uunngåelighet – uunngåeligheten av «forandring kun ovenfra».

Uten å gjøre noe forsøk på å gjennomgå med få ord argumentene for og imot dette svært utbredte synet, kan vi merke oss den sosiale rollen det spiller, som elitismens selvrettferdiggjørende rite. I «normale» tider når massene ikke er i bevegelse, krever denne teorien kun at man peker med forakt, og avviser all historie om revolusjoner og sosiale opprør som foreldet. Men tilbakevendende revolusjonære oppstander og sosial uro, kjennetegnet nettopp ved at de tidligere inaktive massene trenger seg inn på den historiske scenen og typisk for perioder når grunnleggende sosial forandring står på dagsorden, er akkurat like så «normalt» i historien som de mellomliggende periodene av konservatisme. Når den elitistiske teoretikeren derfor må oppgi posituren som vitenskapelig iakttaker som bare *forutsier* at folkemassen alltid vil forholde seg passiv, idet han blir stilt overfor den motsatte virkeligheten der en revolusjonær masse truer med å velte maktstrukturen, er han typisk nok ikke sein med å slå over i et helt annet spor: å stemple masseintervensjon nedenfra som et onde i seg selv.

Faktum er at valget mellom Sosialisme Ovenfra og Sosialisme Nedenfra for den intellektuelle i bunn og grunn er et *moralsk* valg, mens det for de arbeidende massene som ikke har noe sosialt alternativ er en nødvendighet. Den intellektuelle kan ha muligheten til å «slutte seg til etablissementet», noe arbeideren ikke har. Den samme muligheten fins for arbeiderledere, som idet de stiger ut av sin klasse blir stilt overfor et valg de ikke hadde tidligere. Presset i retning tilpasning til herskerklassens sed og skikk, presset mot borgerliggjøring, blir sterkere etterhvert som personlige og organisasjonsmessige bånd nedover svekkes. Det er ikke vanskelig for en intellektuell eller en byråkratisert tjenestemann å overbevise seg selv om at infiltra-

sjon i og tilpasning til maktapparatet er den smarte måten å gjøre det på, når det også åpner for (viser det seg) å ta del i innflytelsens og velstandens privilegier.

Det er derfor et ironisk faktum at Oligarkiets jernlov er jernkledt først og fremst for de intellektuelle elementene som skaper den. Som sosialt sjikt (dvs. bortsett fra enestående enkeltindivider) har de intellektuelle aldri hatt for vane å reise seg mot den etablerte makten på en måte som er noe i nærheten av slik den moderne arbeiderklassen har gjort igjen og igjen gjennom sin relativt korte historie. Hjernearbeider-sektoren av den eiendomsløse middelklassen fungerer stort sett som ideologiske lakeier for de etablerte makthaverne, men blir likevel samtidig drevet til misnøye og vantrivsel av dette forholdet. Lik mang en en annen tjener tenker denne Admirable Crichton*, «Jeg er et bedre menneske enn min herre, og hvis forholdene hadde vært annerledes skulle vi få se hvem som skulle bøye kne.» Mer enn noen gang i vår tid, når tilliten til det kapitalistiske systemet svekkes mer og mer verden over, er det nærliggende for ham å drømme om et samfunnssystem hvor han kan komme til sin rett, hvor hjernen skal styre og ikke hender eller penge-sekker; hvor han og hans likemenn vil bli kvitt eiendommens trykk gjennom avskaffelse av kapitalismen og befridd for trykket fra de mer tallrike massene gjennom avskaffelsen av demokratiet.

Han behøver heller ikke å drømme så langt, for eksisterende utgaver av et slikt samfunn ser ut til å ligge rett for øynene på ham, de kollektivistiske i Øst. Selv hvis han forkaster disse utgavene, av forskjellige gode grunner inkludert Den kalde krigen, kan han i teorien skape sin egen versjon av en «god» byråkratisk kollektivism, som kan kalles «meritokrati» eller «bedriftslederisme» eller «industrialisme», eller hva du vil i USA; eller «afrikansk sosialisme» i Ghana og «arabisk sosialisme» i Kairo; eller forskjellige andre slag sosialisme i andre deler av verden.

Karakteren av valget mellom Sosialisme Ovenfra og Sosialisme Nedenfra kommer klarest fram i forbindelse med et spørsmål hvor det fins en betydelig grad av enighet liberale, sosialdemokratiske og stalinistiske intellektuelle i dag. Dette er den påståtte uungåeligheten til autoritære diktaturer (barmhjertige despotier) i de nye statene særlig i Afrika og Asia – f.eks. Nkrumah, Nasser, Sukarno o.a. – diktaturer som knuser både uavhengig fagbevelse og all politisk opposisjon og organiserer for å maksimere utbyttingen av arbeidskraft, for å suge ut av de arbeidende masser tilstrekkelig kapital til å påskynde industrialiseringen i det tempo de nye herskerne ønsker. Dermed er «progressive» kretser, som engang ville protestert mot urett overalt, til hitil uovertruffen grad blitt automatiske apologeter for ethvert autoritært styre som betraktes som ikke-kapitalistisk.

Bortsett fra den økonomisk-deterministiske begrunnelsen som vanligvis blir gitt for denne holdningen, er det to aspekter ved spørsmålet som belyser hva dette i det store og hele handler om:

a. Det økonomiske argumentet for diktatur, som gir seg ut for å bevise nødvendigheten av halsbrekkende industrialisering, har uten tvil meget stor vekt for de nye byråkratiske makthaverne – som imidlertid ikke er smålige med egen fortjenes-

SOSIALISMENS TO SJELER

te og forherligelse – men det er ikke i stand til å overbevise arbeideren nederst på stigen om at han og hans familie må finne seg i hard utbytting og mye svette i en del generasjoner framover, for å oppnå en rask kapitalakkumulasjon. (Det er faktisk derfor halsbrekkende industrialisering forutsetter diktatorisk kontroll.)

Det økonomisk-deterministiske argumentet er rasjonaliseringen av et herskerklasse-synspunkt, det får menneskelig mening *bare* fra et herskerklasse-synspunkt, som selvfølgelig alltid identifiseres med «samfunnets» behov. Like rimelig er det at arbeiderne nederst på stigen må bekjempe denne superutbyttingen for å forsvare sin elementære menneskelige verdighet og livskvalitet. Slik var det også under den kapitalistiske industrielle revolusjon, da «de nye utviklingslandene» befant seg i Europa.

Det er ikke bare et spørsmål om et eller annet teknisk-økonomisk argument, men om sider i en klassekamp. Spørsmålet er: Hvilken side står du på?

b. Det blir argumentert med at folkemassen i disse landene er for tilbakelegende til å kontrollere samfunnet og dets regjering; og dette er utvilsomt sant, ikke bare der. Men hva følger av dette? Hvordan blir et folk eller en klasse i stand til å styre selv?

Bare ved å kjempe for det. Bare ved å føre kamp mot undertrykking – undertrykkingen fra de som forteller dem at de er uegnet til å styre. Bare ved å slåss for demokratisk makt utdanner de seg selv og hever seg opp til det nivå der de er i stand til å utøve denne makten. Det har aldri vært noen annen måte for noen klasse.

Selv om vi har sett på en bestemt type forsvarstale, er det faktisk slik at de to punktene som kom fram gjelder over hele verden, i ethvert land; i-land eller u-land, kapitalistisk eller stalinistisk. Da demonstrasjonene og boikottene til negrene i Sydstatene var i ferd med å skape vanskeligheter for president Johnsson i det han stod foran et valg, var spørsmålet: *Hvilken side står du på?* Da det ungarske folket reiste seg til opprør mot de russiske okkupantene, var spørsmålet: *Hvilken side står du på?* Da det algerske folket kjempet for frigjøring mot den «sosialistiske» regjeringen til Guy Mollet, var spørsmålet: *Hvilken side står du på?* Da Cuba ble invadert av Washingtons marionetter, var spørsmålet: *Hvilken side står du på?*, og når Cubas fagforeninger blir overtatt av diktaturets kommissærer, er spørsmålet også: *Hvilken side står du på?*

Fra den første samfunnsdannelsen har det ikke vært ende på teorier som «beviser» at tyranniet er uungåelig og at frihet gjennom demokrati er umulig; det fins ingen mer bekvem teori for en herskerklasse og dens intellektuelle lakeier. Dette er selvpoppfyllende profetier, siden de forblir sanne bare så lenge de blir ansett som sanne. Til sjuende og sist er den eneste måten å bevise at de er falske, selve kampen. Denne kampen nedenfra er aldri blitt stoppet av teoriene ovenfra, og den har forandret verden gang på gang. Å velge en av formene for Sosialisme Ovenfra er å skue bakover til den gamle verden, til den «gamle skiten». Å velge Sosialisme Nedenfra er å stadfeste begynnelsen på en ny verden.

Noter og ordforklaringer til *Sosialismens to sjeler*:

Admirable Crichton, the - skuespill skrevet av J.M. Barrie i 1957. Baserer seg på James Crichton, skotte, født i 1560.

Andre Internasjonale, den - Sammenslutning av sosialistiske og kommunistiske (den gang kalt «sosialdemokratiske») organisasjoner, stiftet i 1889 på grunnlag av sterke arbeiderpartier som var vokst fram i Europa. Fremmet en rekke krav som 8-timers dag og arbeidsvern, og proklamerte 1. mai som arbeidernes dag. Drev aktivt fredsarbeid før 1. verdenskrig, men ble splittet da krigen brøt ut. Lenin og bolsjevikene brøt med internasjonale fordi andre lands arbeiderpartier støttet sine egne borgerskap i krigen (f.eks. det tyske partiet), bolsjevikene tok merkelappen «kommunister» for å skille seg fra disse sosialdemokratene.

Babeuf, Francois Noël - (1764-97) B. Var lederen for den sammenslutning av jakobinerdemokrater og kommunister som kalte seg «likhetsvennene» og som forsøkte å snu den reaksjonære vendingen den franske revolusjon tok etter Robespierres død. B. led nederlag og ble henrettet.

Babouvist - Tilhenger av Babeuf.

Bakunin, Mikail - (1814-76) Russisk anarkist. Aktiv deltaker i revolusjonære bevegelser i Europa mellom 1848 og 1870. Var i opposisjon i den første Internasjonale og mange andre steder.

Bernstein, Eduard - (1850-1932) Tysk sosialdemokrat, forfatter og politiker. Grunnla revisjonismen som fikk innflytelse på det moderne sosialdemokratiet.

Bismarck, Otto von - (1815-98). Tysk statsmann. Tysk kansler fra 1871-90. Kjent som jernkansleren.

Blanc, Louis - (1811-82). Fransk utopisk sosialist, historiker og journalist.

Blanqui, Louis Auguste - (1805-81) Fransk revolusjonær forfatter og politiker, aktiv deltaker i revolusjonære kamper i Frankrike 1827-71. Satt store deler av sitt liv i fengsel. Lenin kritiserte B. for å ikke ta tilstrekkelig hensyn til at opprør må ha støtte i klassen og ikke bare i en sammensvergelse eller i et parti, i artikkelen «Marxisme og opprør».

Cabet, Etienne - (1777-1856) Fransk utopisk sosialist.

Castro Ruz, Fidel - (f.1927) Ledet 26. juli-bevegelsen som som styrte Batista-regimet på Cuba i 1959. Statsminister 1959-76. Generalsekretær i Cubas kommunistiske parti fra 1965.

Catalina - Lucius Sergius (ca. 108-62 f.Kr.) var en ruinert aristokrat som håpet på å komme til makten i Rom ved folkemassens hjelp, derfor lovte han dem å gjennomføre konfiskasjon av de rikes jord. Blir sett på som en fortsettelse av den striden som Graccherne (se egen note) førte.

De Leon, Daniel - (1852-1914) Betydelig fører i den sosialistiske bevegelse (sosialistiske arbeiderparti) i USA. Ble kjent for å drive usedvanlig aktiv kamp mot reformistene i fagbevegelsen og var en av de første til å ta avstand fra dem fordi han mente at de var borgerskaps agenter som skulle ødelegge for proletariatet. Gikk inn for å danne en sosialistisk/revolusjonær fagbevegelse og var med på å danne I.W.W. (International Workers of the World). Lenin mente han var syndikalist.

Deutscher, Isaac - (1907-67) Polsk-britisk forfatter. Kjent for sine bøker om Sovjetunionen og biografier om Stalin og Trotskij.

Duhring, Karl Eugen - (1833-1921) Tysk filosof og økonom, skrev en rekke verker. Ble av Marx og Engels kalt utopist, senere blitt kalt positivist.

Fabian Society, the - Britisk organisasjon grunnlagt i 1884 for å fremme fredelig, gradvis overgang til sosialisme. De avviste marxismen og behovet for voldelig klassekamp. De var sentrale i å danne *The Labour Party* (eng. arbeiderpartiet). (Fabian betyr *nolende* eller *utset-*

NOTER OG FORKLARINGER

tende - for eksempel i forbindelse med taktikk)

Filantrop - (av gresk, *filos*=venn, *anthropos*=menneske) Kjærlighet til mennesket, menneskevenn.

Fourier, Charles - (1772-1837) Fransk utopist. Drev litterær virksomhet hvor han kritiserte kapitalismen og bygde opp et filosofisk-politisk tankesystem for et nytt, bedre og harmonisk samfunn.

Graccherne - Gammel romersk plebeier-familie (plebei: fri mann i antikkens Rom som hadde gått i tjeneste hos en patrisier, som var av de opprinnelige slekter i Rom) som kjempet mot senatet i Rom på 200-100 tallet f.Kr. G. kjempet for økonomiske jordreformer til fordel for de eiendomsløse som hadde kommet inn til byen fra landsbygda etter at slaveriet hadde fjernet livsgrunnet deres, og for utvidelse av demokratiet i Rom.

Hitler-Stalinpakten - Ikke-angrepsavtale mellom Hitler-Tyskland og Sovjetunionen i forkant av 2. verdenskrig som gjorde det mulig for Tyskland å invadere Polen i 1939. Denne avtalen ble definitivt brutt da Tyskland angrep Sovjetunionen sommeren 1941.

I.W.W. - Industrial Workers of the World (Verdens industriarbeidere). Revolusjonær internasjonal fagorganisasjon stiftet i 1905 - organiserte arbeiderne etter bransje, ikke etter faggrupper. Målet var å samle alle faglærte og ufaglærte med det formål å styrte kapitalismen og bygge sosialismen. Lederne ble arrestert under 1. verdenskrig, og en del av medlemmene ble bolsjevikere. Organisasjonen datt sammen etter det.

Jakobinerklubben - Politisk organisasjon under den franske revolusjon. Opprinnelig en sammenslutning av de mest radikale medlemmene av nasjonalforsamlingen. De var under revolusjonen uttrykk for den mest revolusjonære og ytterliggående delen av borgerskapet. J. ble lukket etter at Robespierre (en sentral figur i Jakobinerklubben) ble drept i 1794.

Kautsky, Karl Johann - (1854-1938) Tysk sosialøkonom. Rettet kritikk mot den engelske sosialøkonomi som han mente tjente engelske industriinteresser, men førte til ruin for mer tilbake-liggende stater.

Lassalle, Ferdinand - (1825-64) Ledet den tyske arbeiderbevegelse i 1860-årene. Stiftet den første selvstendige arbeiderorganisasjon i Tyskland.

Lib-lab el. liberal-labour - liberale og arbeiderorg.

List, Friedrich - (1789-1846) Tysk sosialøkonom. Rettet kritikk mot den engelske sosialøkonomi som han mente tjente engelske industriinteresser, men førte til ruin for mer tilbake-liggende stater.

Lykürgos - etter sagnet Spartas lovgiver, skal ha levd i 9. århundre f.Kr. Den lovgivning som sagnet tillegger L. skyldes en lengre utvikling enn én mann kan ha stått for. L. er en sagnfigur.

Monthly Review av Paul Sweezy - Marxistisk magasin hvor bl.a. Paul Sweezy er redaktør. Første utgave i 1949.

More, Thomas - (1478-1535) Engelsk statsmann og politisk tenker. Kom fra en velstående borgerslekt, faren var jurist. Forfatter av boka "Utopia" hvor ordet *utopi* kommer fra. Ut fra denne boka tolker noen at M. vil avskaffe privateiendommen og har en slags kristen, kommunistisk verdensanskuelse. Henrettet av Henrik den 8. da han var uenig med kongen i spørsmålet om å beslaglegge kirkegodset under reformasjonen.

Morris, William - (1834-1896), eng. dikter og politiker. Dannet i 1884 "The Socialist League". Deltok aktivt som agitator men trakk seg ut da anarkistene tok ledelsen omkring 1890. Skrev en rekke lyriske verker med bl.a. middelalder-motiver, som f.eks. "The Story of Sigurd the Volsung".

Moskvaprosessene - Særlig betegnelse for tre store rettssaker i Sovjetunionen 1936-38 som ledd i de utrenskninger Stalin satte i gang etter drapet på Kirov i desember 1934. Mange ble dømt til døden for forræderi. Mange av de dømte ble rehabilitert under "avstaliniseringen". Anklagene var trolig stort sett falske, og mange dommer ble bygd kun på tilståelser, selv om tilståelsene virket lite troverdige. En del av rettssakene var parodier på god rettspraksis. I

1990 ble alle de dømte rehabilitert. Det er uenighet om hvor mye av utrenskningene som bør tilfalle Stalins konto og hvor mye andre aktører utnyttet «heksejakt»-stemningen som rådet i denne perioden. Det er også uenighet om hvor viktig drapet på Kirov egentlig var.

Münzer, Thomas - (1489-1525) Tysk protestant-reformist. Han var Luthers samarbeidspartner i 1519, men ble mer kontroversiell både teologisk og politisk hvor han beveget seg i radikal retning. Han stod på bondenes side i bonde-krigene (1524-26), som var opprør fra bondenes side mot adelen. Opprøret ble slått ned og Münzer halshogd.

Nasser, Gamal Abdal - (1918-70) Egyptisk offiser og politisk leder. President i den egyptiske republikk 1956-70. Han institusjonaliserte omfattende jord-reformer, økonomiske og sosiale utviklingsprogram. Samlingsfigur for den såkalte pan-arabiske nasjonalismen.

New Deal - Et innenlandsk reformprogram fra Pres. Franklin D. Roosevelt i USA, som hadde til hensikt å gjenoppbygge økonomien etter den store depresjonen på 20-tallet. I dette lå bl.a. opprettelsen av *Social Security* som skulle sørge for et minimums-velferdstilbud til innbyggerne.

Nkrumah, Kwame - (1909-72) Ghanansk politiker. Statsminister i Gullkysten 1952-57 og etter frigjøringen i den nyopprettede staten Ghana 1957-60, president til 1966 da han ble avsatt ved et kupp mot hans diktatoriske styre.

NRA - National Rifle Association, høyreorientert organisasjon som arbeider mot regulering av våpensalg i USA.

Oligarki - Betyr fåmannsvelde. Brukt av Aristoteles.

Oligarkiets jernlov - Betegnelsen på en teori utformet av **Robert Michel** (1876-1936), tysk-født italiensk politisk sosiolog og økonom. I korthet hevder teorien at alle politiske partier, medlemsorganisasjoner og fagorganisasjoner uunngåelig tenderer mot oligarki, autoritære prinsipper og byråkrati. Dette som resultat av behovet for effektiv styring via en administrasjon og for å hindre intern opposisjon og for å stå mot ytre press. Robert Michel så senere dette ikke bare som uunngåelig, men også som nødvendig - han motsatte seg ikke fascismens vekst og maktovertakelse i Italia.

Owen, Robert - (1771-1858) Engelsk utopist. Var selv kapitalist, men skilte seg ut ved at han innførte en del progressive reformer til fordel for arbeiderne.

Pantheon - gr. term opprinnelig brukt om tempel til ære for alle gudene. Senere blitt brukt om praktbygning eller kirke hvor et lands fremste personer ligger begravet - minnehall.

Platon - (427?-372 f.Kr.) Gresk filosof, elev av Sokrates, lærer for Aristoteles. Åpnet filosofiskolen *Akademiet* i Athen. Utviklet sin berømte idé lære og skrev en rekke bøker formet som dialoger mellom Sokrates og andre. I et større verk, *Staten*, presenterer han sitt syn på den ideelle stat, med bl.a. en klar tredeling av befolkningen (der kvinnene ikke var regnet med) i 1) filosofene, som skal styre staten, 2) krigerne, som skal beskytte staten og til sist 3) håndverkerne og bondene som skal produsere. Han var en klar motstander av demokratiet som fantes i Athen på den tiden.

Plutark - (50-120 e.Kr.) Gresk forfatter som utgav en rekke skrifter om religiøse, historiske og filosofiske emner. Mest berømt for sitt verk "Sammenlignende levnetsbeskrivelser" som inneholder 46 biografier om berømte menn fra oldtiden.

Proudhon, Pierre Joseph - (1809-65) Fransk sosialistisk forfatter - betydelig anarkistisk teoretiker.

Pythagoras - gr. filosof og matematiker, levde i det 6. årh. før Kristus. Reiste til syd-Italia (den gangen stor-grekenland) og dannet et religiøs-filosofisk, politisk samfunn - det Pythagoreiske forbund. Det fins lite kunnskap om hva dette samfunnet til P. bestod i, men det vi vet er bl.a. at de trodde på sjelevandring og i den forbindelse levde på et minimum av mat o.l. for å holde seg "rene". Forbeholdt menn. P. og hans elever gjenoppdaget viktige matematiske sammenhenger som bl.a. kineserne visste om fra før.

Rabelais - (ca. 1490-1553) Fransk forfatter.

Saint-Simon, Claude Henri de - (1760-1825) Fransk utopisk sosialist. Ville bygge et nytt

NOTER OG FORKLARINGER

samfunnssystem med vitenskapelig styring av den kapitalistiske produksjonen til fordel for alle samfunnsskasser. Rettet inn sin agitasjon overfor kapitalistklassen selv.

Shaw, George Bernard - (1856-1950) Irsk dramaforfatter og kritiker. Vant Nobel-prisen i litteratur i 1925. Var med i *the Fabian Society*. Han skrev *The Intelligent Woman's Guide to Socialism and Capitalism* (1928).

Sine qua non - Betyr: *Uten dette intet*. Kan brukes i betydningen at hvis ikke dette skjer først, kommer vi ikke videre. "Dette er et Sine qua non".

Sparta - Bystat i antikken som lå i stadige feider og kriger med Athen. S. er den naturlige hovedstad for den store og fruktbare lakoniske slette. Kjent for en annen styreform enn demokratiet i Athen og berømt for sin vektlegging av disiplin og krigertrening for unge gutter og jenter. I den øverste herskende klassen (Spartanerne) var det ikke lov til å eie gull og sølv. Det var for å sikre likhet blant borgerne. De hadde ellers en stor gruppe av statsslaver (helóter) og en undergruppe av frie borgere (perioiker) som var frie, men under Spartanerne. Den herskende klassen ble gjennom sin unike sosiale organisasjon en stående, kampklar hær, som bidro til at Sparta spilte en viktig rolle i gresk politikk i hele antikken.

Sukarno, Achmed - (1901-70) Indonesisk politiker. Erklærte opprettelsen av den indonesiske republikk 1945, valgt til president for Indonesias forente stater 1949. Måtte søke avskjed 1967 og hadde senere husarrest.

Syndikalisme - S. stammer fra et fransk ord som betyr fagbevegelse (syndicat = fagforening). S. var en opposisjonsbevegelse rettet mot sosialdemokratiet, faglig byråkrati og gamle fagforeningsmetoder. Oppstod i Fr. på slutten av 1800-tallet. En del syndikalister viser tydelig slektskap med anarkismen og kalles derfor for anarko-syndikalister.

Webb, Beatrice Potter - (1859-1947) og **Webb, Sidney** - (1859-1947). De jobbet sammen som ledere i *the Fabian Society*. De var sentrale i å danne *London School of economics*. Sidney Webb ble valgt til parlamentet i 1922.

Wilson, Woodrow - (1856-1924) President i USA 1913-21. Fikk Nobels fredspris i 1919.

Woodcock, George - (1912-1995) Kanadisk poet, kritiker og historiker. Anarkist.

Litt om Hal Draper

Amerikanske Hal Draper ble aktiv i den sosialistiske bevegelsen på midten av 30-tallet. Han var sekretær i Young Peoples' Socialist League, og en av lederne for venstrefløyen i fredsbevegelsen. I studentbevegelsen møtte han Anne Kracik, en av lederne for trotskistenes studentgruppe, som han senere giftet seg med.

I 1934 gikk de amerikanske tilhengerne av Leo Trotski inn i Socialist Party, ledet av folk som James P. Cannon, Max Schachtman og Albert Goldman. Hal Draper ble en aktiv tilhenger og senere lederskikkelse i venstrefløyen som ble utkrystallisert i partiet rundt disse.

Som medlem av det senere Workers' Party brukte Draper krigsårene til å organisere motstand mot regjeringens økende autoritære politikk. Han og hans kamerater agiterte mot interneringen av japansk-tattede amerikanere, den fortsatte rasisistiske diskrimineringen i det sivile og militære liv og militariseringen av fagbevegelsen. Avisen deres, Labor Action, og tidsskriftet The New International, var blant de få som protesterte mot allierte forbrytelser under krigen.

I denne perioden jobbet Hal og Anne Draper på skipsverftene i Los Angeles-området. De hjalp til med å organisere og lede de "ulovlige" streikene som tvang fagbyråkratene, bedriftsledelsene og staten til å forholde seg til kravene som hadde blitt undertrykt under krigen.

På 50-tallet var Draper redaktør for avisen Labor Action, da utgitt av Workers' Partys etterfølger, The Independent Socialist league. Avisen var et respektert talerør for opposisjonen mot USAs politikk og de autoritære trekkene som videreutviklet under den kalde krigen.

Rundt 1960 flyttet Draper-paret til Berkeley i California, der studentbevegelsen som skulle eksplodere på seksti-tallet allerede var begynt å spire. Hal og Anne Draper vant også innflytelse på venstrefløyen i Socialist Party i en periode da partiet var i enorm vekst. Hal Draper var en av de få radikalerne fra 30-talls-generasjonen som støttet studentbevegelsen fra starten, og fikk derfor stor innflytelse.

Draper-paret fortsatte som aktivister på 60- og 70-tallet, spesielt i antikrigsbevegelsen og i faglig arbeid. Anne Draper var med på å stifte Trade Union SANE og Labor Assembly for Peace, de første organiserte forsøkene på å organisere krigsmotstanderne i fagbevegelsen.

Ettersom "the New Left" - 70-tallets Nye Venstre - gled inn i stagnasjon, fortsatte Hal Draper med det teoretiske arbeidet han mente var nødvendig for å reorientere en mer og mer forvirret bevegelse. De første fire bindene av hans Karl Marx' Theory of Revolution har hatt en betydelig innvirkning på studiene av den sosialistiske bevegelsen. (Det femte bindet av KMTR er nå under forberedelse til posthum utgivelse.) I 1981 var Draper med på å grunnlegge The Center for Socialist History, en nonprofit organisasjon for sosialistiske studier. Han døde i 1990.

En flerstemmig revolusjon

Utdrag fra «Den flerstemmige revolusjonen»¹, av Kjersti Ericsson

De to modellene

Jeg vil sette to modeller eller reindyrka bilder av kampen for sosialismen opp mot hverandre. Det ene bildet representerer den klassiske, sosialistiske modellen. Det kan kanskje liknes med en mektig, enhetlig bølge som ruller fram og river med seg alt (A). Det andre bildet handler mer om mangfold og motsetninger. Her er det ikke en bølge, men mange strømmer som får den kapitalistiske skuta til å forlise (B).

Disse to modellene har forskjellig syn på

- Hvordan grunnlaget for sosialismen dannes,
- Hvordan den *revolusjonære krafta* ser ut,
- Hva den revolusjonære kraftas *oppgave* er,
- Hvordan *framtidssamfunnet* skapes.

Slik ser de to modellene på hvordan *grunnlaget* for sosialismen dannes:

A: Kapitalismen utvikler produktivkreftene, gjør produksjonen mer samfunnsmessig, mer konsentrert. Kapitalismen trenger inn overalt, sprenger de gamle, førkapitalistiske produksjonsforholda og skaper storindustriell produksjon. Denne prosessen vil etterhvert skje over hele verden. Slik dannes det økonomiske grunnlaget for at sosialistiske produksjonsforhold kan innføres etter en revolusjon.

B: Kapitalismen og imperialismen som system fører uunngåelig til polarisering i kapitalistiske sentre og kapitalistisk periferi. Periferien kan aldri bli «økonomisk moden for sosialisme» i klassisk forstand innafor imperialismens rammer. Frigjøring fra kapitalisme og imperialismen, og oppbygging av et nytt samfunn må derfor skje fra mange, radikalt ulike utgangspunkt. Heller ikke i sentrene omgjøres alt til storindustri og vareproduksjon. Det ubetalte arbeidet utafor den kapitalistiske produksjonen utgjør en svær andel av det samla arbeidet som utføres i samfunnet. Også i de kapitalistiske sentrene vil det nye samfunnet måtte ta utgangspunkt i en økonomi der et vesentlig trekk er ikke-kapitalistisk småproduksjon innafor familiens rammer.

¹Boka «Den flerstemmige revolusjonen» ble utgitt på Oktober forlag i 1992. Den blir på omslaget omtalt som «et oppgjør med den tradisjonelle marxismen, slik den blant annet har kommet til uttrykk i Sovjet og de øst-europeiske landene, og et oppgjør med det en kan kalle den vestlige radikale tenkningen og politikken.»

Slik ser de to modellene på den *revolusjonære krafta*:

A: Kapitalismen skaper sjøl sine banemenn, det moderne industriproletariatet. Kapitalismen oppdrar, disiplinerer og utdanner denne klassen til den rollen de skal spille i det nye samfunnet. Dette er en klasse med i hovedsak enhetlige interesser. Grunnlaget for kvinnefrigjøring er at kvinnene kommer ut i «samfunnsmessig produksjon» og dermed blir en del av denne klassen, blir mer lik klassens menn. Også i de fattige landa må det skje en industrialisering som kan skape grunnlaget for et moderne proletariat. Før dette er skjedd, er ikke landa modne for en sosialistisk revolusjon.

B: Den krafta som skal gjennomføre revolusjonen og oppbygginga av det nye samfunnet, er ikke enhetlig, verken i verdensmålestokk eller innafor hvert enkelt samfunn. Arbeiderklassen og det arbeidende folket i de kapitalistiske sentrene og i periferien har ulik materiell og sosial situasjon, tildels ulike interesser og ulik bevissthet. Det samme gjelder svarte og hvite, kvinner og menn. En felles kamp kan ikke bygge på at alle er like. Den må bygge på en allianse der ulike utgangspunkt blir respektert, der motsetninger og undertrykkingsforhold tas opp og bearbeides.

Slik ser de to modellene på den *revolusjonære kraftas oppgave*:

A: Den revolusjonære arbeiderklassens oppgave er å «plukke» den økonomien kapitalismen har modnet for sosialisme, frata borgerskapet makta, oppheve den kapitalistiske konkurransens anarki og styre den samfunnsmessige, konsentrerte, storindustrielle økonomien etter en helhetlig plan.

B: Den revolusjonære kraftas oppgave er å skape en økonomisk utvikling som kommer flertallet til gode og tar vare på naturen. Oppgaven er videre å skape mest mulig likeverdighet gjennom nødvendig forskjellsbehandling. Og det er å gi folk mer makt og kontroll over egne livsvilkår. Planen må bygges nedafor, med utgangspunkt i folks hverdagsliv.

Og slik ser de på hvordan *framtidssamfunnet skapes*:

A: Planøkonomien styrt av arbeiderklassen vil danne grunnlaget for en enda raske-
re utvikling av produktivkreftene, som gradvis gjør at mindre og mindre tid går
med til materiell produksjon. Overflodssamfunnet inntreir, folk kan få etter behov
og yte etter evne, den eneste formen for likhet eller likeverdighet som ikke gjør vold
på det uomtvistelige faktum at mennesker er skapt forskjellig. Videre er det ikke
lenger noe materielt grunnlag for å skille ut en egen klasse eller et eget sjikt som
skal styre samfunnet. Det klasseløse, kommunistiske samfunnet inntreir.

DEN FLERSTEMMIGE REVOLUSJONEN

B: Det nye samfunnet kan i hovedsak *ikke* bygges fra et utgangspunkt der produksjonen av livsnødvendigheter tar minimalt med tid. Dermed finnes det grunnlag for at et nytt herskersjikt utvikler seg. For å bevare makta hos folket, må motkreftene mot ei slik utvikling organiseres. Det betyr blant annet å bygge opp makt nedafor, ved at kunnskapsproduksjon, teknologiproduksjon og økonomisk strategi tar utgangspunkt i vanlige folks interesser, erfaringer og hverdagsvirkelighet. Dette er umulig dersom all vesentlig planlegging og kunnskapsproduksjon skjer i et senter på toppen, i stedet for i mange sentra på grunnplanet.

Det første bildet jeg har skissert (i reindyrka og unyansert form), og som jeg har kalt den klassiske sosialismemodellen, er et storslagent tankesystem med en helhetlig, indre logikk. Og det er bygd på virkelige utviklingstrekk i historie og samfunn som sentrale, sosialistiske teoretikere, som Marx og Engels, observerte og sammenfatta. Marx og Engels ville fange det vesentlige i samfunnets utviklingshistorie, og vise hvordan en ny samfunnsform, sosialisme og kommunisme, var nødvendige konsekvenser av kapitalismens utvikling. I hovedtrekk er det denne modellen som har gått under navnet «vitenskapelig sosialisme». Med «vitenskapelig sosialisme» menes en sosialistisk strategi som ikke bygger på fagre ønsker og ideelle ideer konstruert i hodene på folk som drømmer om en bedre verden, men på virkelige, historiske og samfunnsmessige prosesser. Disse prosessene kan være grusomme og føre med seg uendelige lidelser. Marx' syn på dette illustreres klart i det han skriver om India. Sin vane tro legger han ikke fingrene imellom når det gjelder å beskrive kapitalismens og kolonialismens vanvittige brutalitet. Men likevel (Marx, dansk utg. 1938, s. 566):

«Det er sant nok, at England ble drevet av de laveste interesser, da det utløste den sosiale revolusjon (ødela de tradisjonelle samfunnsforholda, min anm.) i Hindustan og gjennomførte den med meningsløse midler. Men det er ikke det, det dreier seg om. Spørsmålet er: kan menneskehetens bestemmelse skje fyllest uten en fundamental revolusjon i Asias sosiale tilstand? Hvis ikke, så var England, hvilke forbrytelser det enn har begått, likevel historiens ubevisste redskap når det brakte denne revolusjonen hit.»

Den mektige bølgen må rulle fram, bokstavelig talt over lik. Det er umulig å få historias hjul til å trille bakover. Men arbeiderklassens kamp kan få dem til å trille fortere framover. I den andre enden av lidelsene og grusomhetene skimtes det nye samfunnet, der kapitalismens iboende motsigelser er løst gjennom en sosialistisk revolusjon, og de veldige produktivkreftene kan utnyttes planmessig til flertallets beste.

Denne modellen har også ei politisk-organisatorisk side, som vanligvis forbindes med Lenins navn. Klassekampen må ledes av et parti som uttrykker interessene

til «kapitalismens banemenn», det moderne industriproletariatet. Siden klassekampens oppgave er å få historias hjul til å trille fortere, må partiet være et «bevisst element» med innsikt i lovene for samfunnsutviklinga. Partiet må tilføre den kjempende arbeiderklassen denne bevisstheten, slik at klassen kan kjempe med, og ikke mot, historia. Innafor denne tradisjonen oppsto også Komintern, som i praksis var et verdensparti for å samordne kampen i mange ulike land. Det er ikke så rart at modellen med den mektige, enhetlige bølgen også ga opphav til ideen om det mektige, enhetlige verdenspartiet.

Den klassisk-sosialistiske modellen er blitt tappet for det revolusjonære innholdet sitt i to omganger. Resultatet av den første tappinga ble sosialdemokratisk reformisme, som i våre dager framstår som vanlig kapitalistisk vekstfilosofi og utviklingsoptimisme. Resultatet av den andre tappinga ble de sentraliserte, undertrykkende byråkratregimene i Øst-Europa som nå går i oppløsning og/eller blir feid vekk.

Hva skal så vi gjøre som mener at verden aldri har hatt mer behov for revolusjonær forandring enn nå? Skal vi lete oss fram til den opprinnelige, revolusjonære sosialistiske modellen, pusse den rein og ta den i bruk på nytt? Eller er det noe annet enn revolusjonær fundamentalisme som trengs?

Jeg tror det siste. For bildet av den mektige bølgen slo sprekker på et nokså tidlig stadium av sosialismens historie. Lenin, og enda klarere Mao, slo fast at framveksten av imperialismen hadde skapt en ny situasjon. Den gamle formen for borgerlig revolusjon, som ryddet vekk føydale samfunnstrekk og skapte grunnlaget for en nasjonal kapitalisme (som så i sin tur kunne modne samfunnet for sosialisme) var ikke lenger mulig. For Mao sto det klart at de fattige landa måtte gjennomføre en ny type revolusjon som han kalte «nydemokratisk»: En brei allianse fra arbeiderklasse og fattigbønder til nasjonalt borgerskap rev seg løs fra imperialismen og kvittet seg med føydale rester. Men i stedet for å bygge opp en nasjonal kapitalisme, var nydemokratiet bare første steg i et sosialistisk samfunnsutvikling. Forsøk på å bygge opp en nasjonal kapitalisme ville uunngåelig ende i nykolonial og imperialistisk undertrykking. Utviklinga i verden siden den kinesiske revolusjonens seier i 1949 har til fulle bevist at Mao har rett på dette punktet.

Dermed var den mektige bølgen brutt, med vidtgående og uoversiktlige konsekvenser for sosialistisk teori og praksis. Siden er mer kommet til: Kvinnebevegelsen har synliggjort den veldige massen av ubetalt arbeid utafør den kapitalistiske produksjonen som utføres av kvinner i alle deler av verden. Kapitalismen ser ikke slik ut som borgerlig økonomi og tradisjonell marxisme, i sin felles enøyde konsentrasjon rundt det som produseres for et marked, har framstilt den. Videre har de enorme miljødeleggelsene gjort tanken om at betingelsene for sosialisme må modnes gjennom fortsatt uhemmet kapitalistisk utvikling i verdensmålestokk, absurd. I så fall må den mektige bølgen ikke bare rulle over lik, men etterhvert over ei jord ubeboelig for mennesker.

Dette er forhold som sosialistisk teori ikke kan se bort fra. Det er «den mekti-

DEN FLERSTEMMIGE REVOLUSJONEN

ge bølgen» i sin helhetlige form som nå framstår som utopisk, hvis vi med utopisk mener virkelighetsfjern. Mange av premissene for sosialistisk teori og politisk praksis er endret. Kanskje vil den andre modellen jeg har skissert, kunne fange noen vesentlige sider ved dagens verden, og hjelpe oss når vi skal handle. I denne boka ønsker jeg å prøve ut dette perspektivet.

Men det er ikke bare alle endringene som har skjedd i virkelighetens verden siden «klassikernes» tid som gjør det nødvendig å prøve ut nye perspektiver. Alle, også de største revolusjonære teoretikere og ledere, er fanger av sitt samfunn og sin tid. De bærer med seg en arv «under huden» som preger tankene og handlingene deres, og de bevegelsene de er en del av. Denne arven kan forstørres og forgroves i tidas løp, ettersom den blir overført til nye generasjoner.

Problemet med den «klassiske» tradisjonen er ikke at den er *for* revolusjonær. Problemet er heller at den ikke er *revolusjonær nok*. Deler av det gamle samfunnets verdisystem har overvintret sammen med det nye, revolusjonære. At de undertrykte, forakta klassene, arbeiderklassen, fattigbøndene i den 3. verden, er historias drivkraft og helter, er et syn så stikk i strid med herskende og inngrodde verdier at det er en kamp å ta det på alvor, også for dem som har dette synet som sin politiske eksistensberettigelse. At de som er ennå lenger ned, kvinnene i disse klassene, skulle ha noen annen rolle enn å vente beskjedent i bakgrunnen til revolusjonens menn gir dem frigjøring i gave, ja, at de til og med skulle ha sine egne ideer om hva frigjøring er, ikke bare for seg sjøl, men for hele menneskeheten - det er uendelig vanskelig å fatte. Og at mennesket ikke er naturens herre, med selvfølgelig rett til å bruke, kontrollere og herske, det er et spørsmål som har ligget utafor det politiske synsfeltet.

Det trengs et dypere oppgjør med den kapitalistiske og patriarkalske tradisjonen enn det revolusjonære hittil har tatt. Det blir et oppgjør med elementer som langt på vei er felles for den tradisjonen revolusjonære har plassert seg i, og den tradisjonen de har kjempet mot.

Feministisk sosialisme

Av Kjersti Ericsson

(Utdrag fra foredrag holdt på RVs sosialismestevne i 1998. Tidligere utgitt av Røde Fane.)

Miljøkrise

Det eksisterer en grunnleggende motsetning mellom kapitalismens systemtvang, som betyr at stadig vekst er nødvendig for at systemet skal kunne fortsette å eksistere, og livsmiljøet på jorda. Stadig vekst, det innebærer stadig mer forbruk av energi og materie. Ut i den andre enden kommer avfall i forskjellige former. Dette har skapt, og skaper, enorme miljøproblemer. All verdens miljøvennlige teknologi kan ikke bryte denne spiralen, så lenge systemtvangen til ekspansjon fortsetter å eksistere. Det kan heller ikke all verdens miljøvennlige holdninger og vilje til nøktern livsstil hos folk flest. Problemene skapes ikke i folks hoder eller forbruksmønstre, men i kapitalens produksjonssfære. Dette betyr ikke at det ikke er viktig å slåss for fornuftige miljøreformer under kapitalismen, eller at vi ikke skal oppfordre folk til å være miljøbevisste, på et personlig plan. Men det betyr at kapitalismen må erstattes med et annet slags samfunn, som ikke har denne tvangsmessige impulsen til stadig vekst.

Det betyr nok også at vi revolusjonære må revidere våre forestillinger om framtidssamfunnet. Vi har tidligere snakket om overflodssamfunnet, der alle får etter behov. Og siden forestillingene våre preges av de erfaringene vi har, så har vi kanskje tenkt oss framtida som et veldig supermarked der vi kunne forsyne oss gratis, for å parodierte litt. Slik kan det ikke bli. Hensynet til miljøet, kombinert med nødvendigheten av en rettferdig fordeling mellom det som nå er rike og fattige land, vil kreve en drastisk omlegging av måten vi lever på. Vil det bety at sosialismen blir et karrig og spartansk samfunn? Jeg ser det ikke slik. Behov er ikke gitt, de er i all hovedsak samfunnsskapt. Framtidssamfunnet må være organisert slik at det ikke skaper behov for stadig nye materielle produkter. Dette er delvis et praktisk spørsmål som handler om samfunnsplanlegging. Men det handler også om at det samfunnet vi nå lever i, systematisk oversetter menneskelige behov til varer: Behov for å føle seg fri, sterk og mandig blir oversatt til en rask sportsbil, behov for å føle seg elsket blir oversatt til slankepulver og dyre kremer, behov for vennskap og sosial trygghet blir oversatt til merkeklær osv. osv. Slik behøver det ikke være i et annet slags samfunn som gir andre muligheter til behovstilfredsstillelse.

Det er dessuten grunn til å minne om at det var den gryende kapitalismen som oppfant puritanismen og det idealet som går ut på at livets mening er arbeid, arbeid og atter arbeid, og at hvert minutt som ikke brukes til noe nyttig, er bortkastet, for ikke å si syndig. Den dag i dag skal en næringslivsleder helst framstå som en person som jobber 15 timer i døgnet. Ser vi tilbake i historia, så finner vi at det var et svare strev å omdanne folk flest til effektive, disiplinerte arbeidsmaskiner

i den kapitalistiske produksjonen. Lek, fest, samvær, omgjengelighet var en viktig del av livet til førkapitalistiske mennesker. Den gamle kalenderen var full av fest- og fridager, som kapitalismen i sin iver etter å utnytte tida effektivt, har utryddet.

Kanskje vil det nye samfunnet slett ikke bli mer puritansk og spartansk, men mer lekent, festglad og fullt av mangfoldige uttrykksformer i menneskelig samvær, når livets mening ikke lenger kan søkes i å produsere stadig nye produkter som vi trenger for å kunne produsere enda mer.

Fordi det er slik at de viktigste verdiene i et samfunn, de som settes høyest, knyttes til mannlighet, så er det slik at det er mannsidealet som sterkest er blitt preget av kapitalismens logikk. De svenske etnologene Jonas Frykman og Orvar Löfgren, som har skrevet den morsomme boka *Det kultiverte mennesket*, beskriver kvinne- og mannsidealet i det borgerlige, oscarske miljøet (den svenske «victoria-tida»). «Det er slående i hvor stor grad hjemmets kvaliteter blir kvinnens kvaliteter i det oscarske miljøet,» sier de. I hjemmet skal det gjelde andre økonomiske og moralske lover enn i produksjonslivet. Hjemmet står for det emosjonelle, for kjærlighet, omsorg og beskyttelse, for varme, harmoni og trivsel. Disse verdiene verken kan - eller skal - måles i penger. Den oscarske mannen blir definert ut fra produksjonssfærens betingelser, og bør være rasjonell, effektiv og kalkulerende.» Disse idealene sildret også ned til andre klasser.

Jeg vil på ingen måte gjenopplive det begrensede, viktorianske kvinneidealet og gjøre det til et forbilde. Jeg vil bare minne om at vårt samfunns verdier, som vi også har innlemmet i sjølbildet og behovsstrukturen vår, er historisk skapt av et system som er modent for skraphaugen. Det er ingen selvfølge at kjærlighet, omsorg, beskyttelse, varme, harmoni og trivsel skal henvises til en liten krok av samfunnet, nemlig familien, og forvaltes av mennesker uten makt og prestisje. Feminismen, som nettopp har vært opptatt av det historiske skapte ved både mannlighet og kvinnelighet, kan tjene som en ekstra påminnelse om akkurat det.

Jeg ser spennende muligheter, ikke bare forsakelser, i et samfunn som ikke bygger på den tvangsmessige produksjonsspiralen og den psykologiske strukturen dette har skapt. Men jeg ser også problemer. Et framtidssamfunn som på grunn av miljøhensyn er avskåret fra å vokse inn i himmelen, vil kanskje by på større utfordringer enn det framtidssamfunnet vi tidligere tenkte oss. Det kan hende at noen motsetninger blir skarpere og må løses med andre midler enn dem vi før trodde vi hadde til rådighet. La meg bruke et enkelt bilde, nemlig kampen om oppvasken. Den enkleste måten å løse motsigelsen mellom en kvinne som gjerne vil at mannen skal ta annenhver oppvask, og en mann som helst ikke vil fordi han har viktigere ting å foreta seg, er å kjøpe oppvaskmaskin. Motsigelsen løses gjennom et nytt produkt, og ved å erstatte bruk av menneskelig arbeid med elektrisk energi.

Jeg vil understreke at dette bare er et bilde. Men det illustrerer kanskje et prinsipp: Å løse sosiale motsigelser, enten det er kjønnsmotsigelsen eller andre, gjennom nye materielle produkter og mer energibruk kan bli vanskelig. Ulikheten i levekår mellom rike og fattige land kan for eksempel neppe løses ved å heve de fat-

tige landas energiforbruk til vårt nivå uten uopprettelige skader på miljøet. Det kan ligge muligheter i alternativ teknologi og alternative energiformer som jeg ikke har oversikt over. Men disse mulighetene er ikke grenseløse. Dette kan bety skarpere motsigelser og hardere politiske kamper, større krav til å finne løsninger som innebærer helt nye organisasjons- og livsformer. Og det understreker enda mer at kampen, blant annet kvinnekampen, fortsetter under sosialismen.
[...]

Oppløsning av den gamle orden i arbeidslivet

Det er industrisamfunnets orden som nå går i oppløsning. Med industrisamfunnets orden mener jeg en bestemt måte å produsere på kombinert med en bestemt måte å ordne forholdet mellom arbeid og kapital på, skapt både gjennom arbeiderklassens kamp og kapitalens behov for klasseforlik. Denne orden brytes nå ned gjennom et symbiotisk forhold mellom ny teknologi og kapitalens desperate jakt på maksimalprofitt. Vi ser det gjennom:

- rasering og oppstykkning av store arbeidsplasser, i form av rasjonalisering og outsourcing
- angrep på normalarbeidstida og normalarbeidsuka
- angrep på kollektive avtaler og hele avtaleverket
- fagforeningsknusing
- privatisering av offentlige tjenester

Jeg skal ikke si så mye om dette. Andre vet mer, og det vil sikkert bli tatt opp i seminarer. Nå kjemper vi en forsvarskamp, der vi stadig blir fratatt våpnene. Oppsplitting av store, tradisjonelle bedrifter, enten i form av outsourcing eller privatisering i det offentlige, fører for eksempel til at folk som før hadde samme arbeidsgiver og dermed samme motstander i kampen for lønn, arbeidstid og arbeidsforhold, ikke har det lenger. Vi må sørge for å skaffe oss nye våpen, organisere på tvers av nye og gamle skillelinjer. Har kvinnekampen og feminismen noe å bidra med her? Ja, absolutt, fordi kvinners interesser aldri har vært reflektert i noen av de store, tradisjonelle organisasjonsformene i arbeidsliv og politikk. Kvinner har måttet organisere seg på tvers og i motvind for å få fram sine saker. En svært livsdyktig og betydningsfull plante, med røtter i både kvinnebevegelsen og i ulike sektorer i fagbevegelsen heter nettopp det, «Kvinner på tvers».

Hva betyr så oppløsninga av den gamle orden i arbeidslivet for diskusjonen om og kampen for sosialismen? Ett er sikkert: Sosialismen kommer ikke til å bygge opp igjen de store industriarbeidsplassene, der kjerneproletariatet stolt skal regjere gjennom arbeiderråd. Visjonene må søkes et annet sted. Og kanskje har feminismen noe å bidra med, noen på tvers-visjoner. For kvinnebevegelsen har det nemlig vært naturlig å spørre, ikke bare «Hvordan skal vi ordne produksjonen i det nye samfunnet?», men også «Hvordan skal vi ordne hus- og omsorgsarbeidet?»

Oppløsning av den gamle orden i familielivet

Dermed er vi over i et annet samfunnsmessig forhold som skaper problemer og uro for folk i dag, nemlig: Oppløsning av den gamle orden i familielivet, med klar kjønnsmessig arbeidsdeling og ekteskap som varte til døden skilte ektefellene ad.

Mange, spesielt kvinner, er glade for at denne ordenen har slått sprekker. Men en skal heller ikke underslå at det også er problemer, ikke minst i form av det som er blitt kalt «tidsklemma», med en hektisk arbeidsdag for barneforeldre, både for en dobbeltarbeidende mor og en overtidarbeidende far som samtidig møter krav om å være omsorgsperson for barna sine på en annen måte enn tidligere generasjoner av fedre var. Ofte har kvinner også dårlig samvittighet overfor barna. Vi blir sinte når Valgerd sier høyt at barna har betalt prisen for kvinnefrigjøringa. Men innerst inne er vi litt redde for at det er sant.

Hva skal sosialismen erstatte den gamle orden i familielivet med? Nå er vårt familieideal ikke så veldig gammelt. Jeg har tidligere sitert Frykman og Löfgren, som beskrev den oscarske kvinnen, full av kjærlighet og omsorg, passiv heller enn aktiv. Den karrierebevisste *homo economicus*, den økonomiske mannen, ble stilt opp mot den ømme *femina domestica*, hjemmekvinnen.

Denne «nye» moren, som så det som sitt kall å «bygge et hjem», ble etter hvert også et mål for arbeiderklassen. Fagbevegelsen og den sosialistiske bevegelsen i de mest utviklete industrilanda hadde alt fra 1840-tallet reist kravet om «ei familielønn å leve av», skriver Peder Martin Lysestøl. Den beinharde utbyttinga av både menn, kvinner og barn i fabrikkene truet arbeiderfamilienes eksistens. Slik forholdene var, så også Marx arbeidermødrenes arbeid utenfor hjemmet som en dødelig trussel mot barna. I *Kapitalen* refererer han til en offisiell legeundersøkelse fra 1861, som påviste at den høye barnedødeligheten først og fremst skyldtes at mødrene arbeidet utenfor hjemmet. Dette førte til forsømmelse av barna. Dessuten mistet mødrene «sine naturlige følelser for barnet og som følge av dette sulter og forgifter de dem med vilje» (1983, første bok, del 4, side 136).

Kravet om forbedringer for arbeiderklassen tok det borgerlige familieidealet som modell. Også arbeiderbarna trengte ei mor hjemme. Den kjente sosialdemokratiske pioneren Carl Jeppesen beskrev i en artikkel i Kvinneforbundets tidsskrift *Kvinden* i 1909 hvordan nøden tvang kvinnene til å ta lønnet arbeid: «...og tages hustruen fra hjemmet, moren fra sine barn, da har familjelivet og barneoppdragelsen mistet sin bedste støtte». I samme artikkel heter det at «Intet i verden burde være uløseligere knyttet sammen end hjemmet og kvinden» (sitert etter Haavet, 1991).

Ett av seminarene som skal gå av stabelen seinere i dag, har fått tittelen: Fra Kollontay til kontantstøtte. Hva var så familieidealet i Sovjet? Alexandra Kollontay har etterlatt seg ei forelesningsrekke fra Sverdlov-universitetet, der hun i entusiastiske vendinger beskriver «det store framskrittet», nemlig at «familielivet holder på å opphøre som livsnorm». «Å skille kjøkkenet fra ekteskapet» er en stor

reform, og i det minste i kvinnes historie like viktig som å skille kirke fra staten, skriver Kollontay. Ekteskapet mener hun vil forsvinne og erstattes av mer kortvarige kjærlighetsforhold når ingen av partene lenger har noen økonomisk fordel av å være gift.

Det er ikke mye glorifisering av den «sosialistiske familien» i dette. Men det finnes også synspunkter i Kollontays forelesninger som henger godt sammen med sovjetstatens seinere oppfatning av kvinnens rolle. «Arbeiderrepublikken vender seg til kvinnen framfor alt i hennes egenskap av arbeidskraft og levende produksjonshet,» skriver hun. Med det siste mener hun fødemaskin. Målet med Kollontays familiepolitikk er å frigjøre kvinnene til arbeid i produksjonen, og sikre helsen hennes så hun kan gjøre sin plikt mot fellesskapet ved å føde (og amme) sunne og livsdugelige barn. Barneoppdragelsen derimot, er det mest fornuftig at kollektivet tar seg av. I dette perspektivet blir det heller ikke noen viktig målsetting å oppheve arbeidsdelinga mellom kvinner og menn:

«Under perioden med proletariatets diktatur er det mindre aktuelt enn noensinne for proletariatet å slutte seg til den borgerlige feminisms krav om kvinnens likestilling som abstrakt prinsipp. En fornuftig statlig planlegging må tvert imot ta kvinnens fysiske og psykiske særtrekk med i beregningen og fordele de ulike arbeidsområdene mellom kjønnene på det viset som best fører fram til det felles målet.

Arbeiderkvinnens målsetting under perioden med proletarstatens diktatur kan ikke være likestilling som sådan, men det må være den mest hensiktsmessige utnyttning av de kvinnelige kreftene, og beskytte kvinnens interesse som mor.»

Kollontays radikale familiepolitikk er altså et middel til å nå dette målet. Dermed blir også familiepolitikken lettere å angripe når den ikke lenger ses på som et middel i «den mest hensiktsmessige utnyttning av de kvinnelige kreftene». Og angrepene kom da også. I 20-årene hadde Sovjet den kanskje mest liberale ekteskaps- og abortlovgivning i verden, skriver Egil Fossum i sin bok *Fra Stalins Sovjet*. I 30-åra begynte en innstramming, og fra 1944 innførte Sovjet en familievalgning som kanskje var strengere enn den hadde i Vesten på samme tid. Familien ble betraktet som en basis for hele samfunnet. Jo sterkere familien blir, jo sterkere skulle samfunnet som helhet bli, het det. Styrking av familien ble også en forutsetning for høyere barnetall. De nye lovene gjorde det vanskelig å skille seg. I motsetning til tidligere måtte en gå til sak og bli skilt ved dom. Det var vanskelig å få medhold i retten hvis en ønsket skilsmisse. Det kostet også penger. For mange ville det bli altfor dyrt. Abortlovgivningen utviklet seg i samme retning. Allerede i 1936 ble abort forbudt. Barn av ugifte mødre ble dårligere stilt enn andre barn, hvis da ikke staten tok seg av dem.

Et trekk i det samme bildet er at homofili igjen ble straffbart i midten av 30-tallet, etter at straffebestemmelsene var blitt opphevet i begynnelsen av 20-tallet.

Mange kvinner vil nok føle seg tiltrukket av Kollontays visjon om å «skille kjøkkenet fra ekteskapet.» Det er mye å vinne på en kollektiv organisering av hus-

FEMINISTISK SOSIALISME

arbeidet. Men hva mener vi om sosialisering av barneoppdragelsen? Kollontays visjon om sterke, friske mødre som føder og kanskje ammer, og deretter staten som overtar barna og gir dem en statsoppdragelse til sosialistiske mønstermennesker, er kanskje ikke det vi drømmer om. Det er heller ikke det *jeg* drømmer om. Imidlertid har vi nok en tendens til å glemme hvor langt sosialiseringa av barneoppdragelsen i dag er kommet. De fleste norske barn sover riktignok hjemme. Men de tilbringer antakelig en større del av dagen i offentlige institusjoner, som barnehage, skole, fritidsordning, enn sammen med foreldrene. Dette betyr ikke at foreldrene ikke lenger er så viktige. Den utarminga som nå skjer i de offentlige sosialiseringsinstitusjonene innebærer blant annet at det blir enda viktigere for barnas sjanser videre i livet hva slags foreldre de har: Når skolen ikke har råd til å kjøpe inn skikkelige bøker, må de foreldrene som har råd gjøre det i stedet. Når lærerne ikke har tid til å gi barna individuell oppmerksomhet og undervisning på grunn av svære klasser, må de foreldrene som har tid, overskudd og kunnskaper gjøre det i stedet, som privatlærere i hjemmet. Når skolen ikke kan gi barna allsidige og varierte opplevelser og kulturerfaringer, må de foreldrene som har krefter og interesse for det, gjøre det i stedet. Når nærmiljøet blir farlig og tomt for meningsfulle aktiviteter for unger, må de foreldrene som har tid og råd kjøre barna sine til og fra fritidstilbud i stedet. Osv osv. Foreldre blir en uvurderlig ressurs i kampen for å komme seg opp og fram, og polariseringa mellom barna øker - mellom de som har og de som ikke har den rette sorten foreldre.

Derfor er jeg på sett og vis for Kollontays visjon om at staten har ansvaret for barneoppdragelsen. Ikke i den forstand at barna skal bo i svære institusjoner og til nød få besøk av foreldrene sine hver søndag. Men i den forstand at det faktisk er et felles, samfunnsmessig ansvar, både å skape gode, fullverdige offentlige sosialiseringsinstitusjoner for barn, og å skape gode livsbetingelser for barn forøvrig. I dag er det familiens, og særlig morens oppgave, å gjøre opp for alle samfunnets misgjerninger og unnlattelsessynder samfunnet begår mot barna, samtidig som hun får hele ansvaret når resultatet ikke blir så bra. Karen Swift (1996) sier det slik i en artikkelsamling med tema fra barnevernets historie i USA og Canada:

«Lovgivningen utpeker fortsatt familien som problemets kjerne. Barnevernsarbeidere har fortsatt ikke noe virkelig mandat til å jobbe med sosiale og økonomiske betingelser som årsaksfaktorer når det gjelder omsorgssvikt. /.../ Sosialarbeidere som jobber med saker som angår omsorgssvikt framstår dermed som kompetente profesjonelle, ikke ved å utfordre og forandre betingelser som skaper fattigdom, vold og deprivasjon, men ved å identifisere og kontrollere feil og mangler hos mødre.»

Under sosialismen skal vi kanskje ikke ha et barnevern som først og fremst overvåker mødre, men ett som i hovedsak saumfarer skoler, barnehager, nærmiljø, oppvekstpolitikk, offentlig planlegging og budsjetter. For det er der betingelsene for en god barndom skapes.

Kanskje er det på også på tide at vi begynner å se på barn på en litt annen

måte enn det vi er vant til.

Den norske forskeren Turid Midjo (1997) snakker om to barndomsmodeller. Den første er den familiefokuserte barndomsmodellen som forstår barnet først og fremst med utgangspunkt i kjernefamilien. Barnet oppfattes som passivt og avhengig, det formes av gode eller dårlige forhold i denne familien. Den ideelle barndommen blir den som i størst mulig grad utspiller seg innfor rammene av en god familie. Den andre er den barnefokuserte modellen, som tar utgangspunkt i barnet som individ. Og dette individet opptrer på flere arenaer, som barnehage, skole, fritidsaktiviteter, kameratflokk, ikke bare innenfor familien. Barnet er sjøl aktivt med på å skape sitt eget liv i vekslinga mellom mange arenaer, mange forhold, atskilt i tid og rom, preget av ulike organisasjonsformer og spilleregler. Barn er personer i sin egen rett, ikke bare passive resultater av voksnes omsorgsarbeid.

I forlengelsen av dette siste synet på barn har også noen forskere begynt å definere barns virksomhet på en ny måte.

Hvem er det for eksempel som arbeider på skolen? Det opplagte svaret er lærerne, mens barna blir bearbeidet. Men er det så sikkert? Kanskje er det sånn at barns arbeid blir ikke anerkjent som virkelig arbeid, men i stedet blir det maskert som «naturlig utvikling» eller «å bli opplært» (der voksne står for den aktive innsatsen i opplæringsprosessen). Minner dette oss om noe? Jo, det går an å se en parallell mellom behandlinga av barns samfunnsmessige verdi og bidrag og behandlinga av kvinners arbeid. Feministisk teori har utfordret det synet at kvinners reproduktive arbeid (som bl.a. består i å gjenskape voksnes arbeidskraft fra dag til dag og i å bidra til at en ny generasjon vokser opp til brukbar arbeidskraft) er en slags utsondring av «naturlig» kvinnelighet. Å kalle disse aktivitetene «arbeid», enten de er betalt eller ikke, betyr å understreke kvinners aktive handlinger og reproduksjonsarbeidets sosiale betydning.

Definisjoner og perspektiver har ikke bare akademisk interesse. Dersom kvinnes virksomhet i hjemmet defineres som arbeid, oppstår en rekke spørsmål: Er det rettferdig at kvinner skal gjøre mesteparten av det arbeidet som ikke er lønnet, mens menn skal gjøre mesteparten av det arbeidet som er lønnet? Er det rettferdig at kvinner, selv om de gjør lønnsarbeid, også skal ha hovedansvaret for det ubetalte arbeidet - være «dobbeltarbeidende»? Er det rettferdig at ubetalt arbeid skal gi mye dårligere pensjonsrettigheter enn betalt arbeid? Med nye perspektiver kommer nye spørsmål om makt- og ressursfordeling i samfunnet.

Diskusjoner om hvordan reproduksjonsarbeidet skal utføres i det sosialistiske samfunnet må også ta med barna som aktive bidragsytere og personer i sin egen rett, ikke bare råmateriale som de voksne skal bearbeide. Vi må diskutere hvordan barns bidrag kan bli samfunnsmessig anerkjent, hvordan barn kan få en stemme i den samfunnsmessige debatten og prosessen, hvordan de kan få innflytelse på sin egen hverdag og større handlingsrom.

Under sosialismen ønsker jeg meg altså:

- Sosialisering av husarbeidet.

FEMINISTISK SOSIALISME

- Sosialisering av det økonomiske forsørgeransvaret for barn.
- Offentlige sosialiseringsinstitusjoner som et av samfunnets viktigste investeringsområder.
- Store, samfunnsmessige investeringer i barns livsbetingelser.
- Boformer som gjør det mulig for barn å ha daglig kontakt med stabile, nære omsorgspersoner, og helst flere enn én eller to. Å bo mer kollektivt enn vi gjør i dag, samtidig som vi tar vare på retten til «et eget rom», kan bety at barn får flere sosiale mødre og fedre som kilder til omsorg og utvikling.
- Anerkjennelse av barn som aktive bidragsytere til samfunnet og personer som sjøl velger og handler, barns rettigheter fra retorikk til realitet.

Hvordan dette konkret skal utformes, vet jeg sjølsagt ikke. Men en diskusjon langs disse linjene kan kanskje gi oss et slags riss av et samfunn med mer likeverdighet mellom både menn, kvinner og barn, og større utfoldelsesmuligheter og mindre dårlig samvittighet for alle.

[...]

Kvinner og makt

Skal innflytelsen fra feminismen og kvinnebevegelsen ha mulighet til å prege det sosialistiske samfunnet, så må det stå makt bak. Og det er slett ikke noe enkelt spørsmål. Feministiske forskere opererer ofte med andre maktbegreper enn det vi er vant til. Et eksempel er ei forskergruppe ledet av nederlandske Rosi Braidotti, som på oppdrag av FN har skrevet ei bok om kvinner, miljø og utvikling. Deres oppfatning av makt er hentet fra en kjent, fransk sosiolog som heter Michel Foucault. Han ser ikke på makt som noe individer, institusjoner, klasser etc. *har* og utøver mot andre. Makt er overalt - innebygd i måten vi oppfatter og handler i verden på, slik at vi hele tida sjøl gjenskaper makta hvis vi ikke klarer å bryte med disse forestillings- og handlingsmønstrene. Foucault opererer med begrepet «diskurs» - som er en måte å forstå verden på som også får sosiale praktiske konsekvenser. I «diskursen» er makt og kunnskap sammenvevd - å forstå verden på en bestemt måte får praktiske konsekvenser i form av maktutøvelse. Den vestlige vitenskapen er en slik dominerende «diskurs» - et maktspråk med praktiske følger.

At bestemte maktforhold er innebygd i vår tenkemåte, i vårt verdensbilde, og at vi sjøl bidrar til å gjenskape dem, er et viktig politisk poeng etter mitt syn. Dette poenget understreker dybden i undertrykkinga, problemene med å fri seg fra den og faren for å gjenskape undertrykkinga. Det er et poeng som jeg synes er undervurdert i vår bevegelse. Men når denne maktforståelsen blir enerådende, blir det problematisk. Og det skjer hos Braidotti og co. Hovedoppgaven blir dermed ikke den praktiske kampen, men å bryte med den dominerende diskursen. Å finne opp nye ikke-undertrykkende diskurser blir kjerna i frigjøringsstrategien.

En kan få inntrykk av at forfatterne mener det er mulig å kritisere seg til en ny verden. Men ofte nytter det dessverre ikke bare å være bevæpna med en ny diskurs.

en må også ha våpen. Sjøl fikk jeg for eksempel høre følgende historie da jeg for 10 år siden besøkte geriljaen på Filippinene: Ei gruppe mennesker levde av å brenne trekol. Filippinene er et land der svært mye av skogen er rasert og miljødeleggel-sene enorme. Geriljaen diskuterte problemene med å leve av å brenne ned skogen med trekolbrennerne, og prøvde å overbevise dem om at det var bedre, både for dem og skogen på lang sikt, dersom de gikk over til å dyrke jorda. Men de var jordløse, og måtte derfor okkupere noe av de store godseiernes jord. Og geriljaen måtte love å forsvare jorda deres med våpen i hand. Miljøkamp i Sør utspilles ofte i en slik virkelighet. Makt er også noe som noen *har* og utøver mot andre, og den politiske linja må ta hensyn til det.

Men makta sitter også i strukturer, institusjoner, organisasjonsformer, konvensjoner, tenkemåter. Når det gjelder kjønnsmakt, er ikke dette alltid like lett å få øye på, og det forandrer seg også stadig. Mange kvinneforskere er opptatt av at maktforholdet mellom kjønnene tar mer kamuflerte former i dagens Norge enn det gjorde tidligere. Vi må regne med at kamuflasjekunsten ikke vil bli glemt under sosialismen!

At kvinneinteresser skal ha makt under sosialismen, må antakelig bety mye mer enn at kvinner skal være rikelig representert i de betydningsfulle styringsorga-nene. Kvinneforskeren Janneke Roos har f.eks. pekt på at norske kvinner har tatt steget inn i politikken, ja, de blir til og med kvotert inn. Men *kjønnskonflikten* og *kvinneinteressene* har ikke noe organisert uttrykk i statlig og kommunalt styrings-verk, noe som gjør at kvinnespørsmål lett blir usynliggjort og må kjempes fram *mot* den rådende strukturen. På regjeringsplan er f.eks. likestilling puttet inn i Barne- og familiedepartementet. Og det stilles sjelden spørsmål om hvordan poli-tiske vedtak påvirker kvinnenens situasjon, det finnes ikke organiserte rutiner for det.

Organisasjoner er *kjønnet*, sier kvinneforskere i dag, og med det mener de at organisasjoner har innebygd noen uuttalte regler som bidrar til å opprettholde maktforholdet mellom kjønnene. *Fra kvinner og ledelse til kjonn og organisasjoner* heter f.eks. ei bok av to organisasjonssosiologer, Elin Kvande og Bente Rasmussen, som er opptatt av kvinneperspektivet. Med den tittelen mener de å si at før var en opptatt av hva det var for noe merkelig med kvinner som gjorde at de sjelden oppnådde å bli ledere, eller hvis de skulle bli det, så måtte det bli på en helt særegen kvinnelig, intuitiv og omsorgsfull måte, som et slags motstykke til eller et pusterom fra den «normale» lederrollen. Men, sier disse to, det er mer fornuftig å spørre: Hva er det for noe rart med organisasjoner som gjør det «unormalt» for kvinner å være ledere? Kanskje er det slett ikke slik at organisasjoner er kjønnsnøy-trale, kanskje er de i virkeligheten innrettet slik at de tar det for gitt at det «nor-male» er å være mann.

Hvis kvinner og kvinneinteressene skal få gjennomslag under sosialismen, så må vi gå til angrep på alle kjønnete strukturer av denne typen. Uten det vil vi ikke kunne få til en grunnleggende og djuptgående revolusjon av forholdet mellom

FEMINISTISK SOSIALISME

kjønnene. Og da blir det bare en ny versjon av et gammelt samfunn, ikke et virkelig nytt. Men, kjære søstre og kamerater, så smålåtne er vi ikke!

Om Rosa Luxemburg og den russiske revolusjon

Av Mats Berggren

(Artikkelen er tidlegare trykt i *Internationalen*, og i *Klassekampen*, som har sett inn mellomtitlane.)

Etter kollapsen i Aust-Europa, er det klarare enn før at verdshistoria sto ved eit av sine store vegskilje i 1917–18.

Sosialdemokratiet og kommunismen slik vi har kjent dei er barn av fyrste verdskrigen og den russiske revolusjonen. Arbeidarrørsla tidleg på 1900-tallet romma ei mengd retningar – at dei skulle flyte saman og dele seg i desse to hovudretningane, og at dei skulle bli slik dei blei, var slett ikkje sjølvsgt.

Når vi no har passert slutten på den historiske epoken som vart prega av eksistensen til Sovjetunionen, blir det stadig meir openbert at ikkje berre den tradisjonelle kommunismen, men også det tradisjonelle sosialdemokratiet har nådd vegs ende. Arbeidarrørsla flyt igjen saman og deler seg. Søkinga etter nye vegar har byrja.

Som eit ledd i dette må vi dra dei erfaringane vi kan ut frå den epoken vi no kan sjå som eit heile. Kva hende i 1917–18, og kva skulle til for at det kunne gått annleis?

Revolusjon nedanfrå

Etter tsarens fall i mars 1917, opplevde det tilbakeliggjande Russland – der til dømes liveigenskapen som vart avskaffa i Vest-Europa alt på 1400-tallet, eksisterte heilt fram til 1861 – ein sosial revolusjon nedanfrå. Krigstrøtte, jordhungrige og likskapstørstande gjekk arbeidarar, soldatar og bønder saman i eit spontant opprør og tok over fabrikkar, garnisonar og jordeigedommar.

Bolsjevikane sigra av di dei var djerve og handlingsføre i ein situasjon der andre var forvirra og kraftlause.

Blant dei fyrste spørsmåla leinga i partiet måtte ta stilling til etter maktovertakinga, var val til den konstituerande forsamlinga som skulle starte knapt tre veker seinare. Lenin ville utsetje det, men fekk ikkje fleirtal for si oppfatning. Den nye regjeringa, Folkekommissæranes råd, avgjorde at dei skulle haldast til fastsett tid.

Dette var eit stort politisk mistak. Dei to fyrste dekreta frå bolsjevikane – eit der ein vende seg til alle krigførande folk og regjeringane deira med framlegg om umiddelbare fredsforhandlingar, og eit som gjorde lovleg bøndene si overtaking av jorda – hadde stor folkeleg støtte. Men med informasjonskanalane på den tida, var tidsfristen alt for kort til at kunnskapen om desse vedtaka kunne rekke å nå ut til landsbygda og til frontane.

Enno viktigare var at det tradisjonelle bondepartiet, Dei sosialrevolusjonære

(SR), til slutt vart splitta under og etter maktovertakinga til bolsjevikane. På line med det overveldande fleirtalet av partitilhengjarane, støtta venstre-SR dekreta om freden og jorda – men på dei felles vallistene dominerte høgrefløya.

Venstre-SR danna ein kort periode koalisjonsregjering med bolsjevikane. Mykje taler for at desse to partia kunne fått fleirtal om valet hadde blitt utsett ei tid for at stoda skulle klarne. Dimed kunne dei fått eit mandat av folkefleirtalet, som ein vanskeleg kunne stilt spørsmål ved.

Ei utsetjing kunne dessutan knapt vore umoralsk eller udemokratisk – den tidlegare provisoriske regjeringa hadde hala ut vala av langt mindre respektable grunnar enn at ein ny revolusjon akkurat var innleia.

No fekk i staden høgre-SR fleirtal med 370 av 707 mandat, mot 175 for bolsjevikane og 40 for venstre-SR. På sitt fyrste møte i januar 1918 vegra den konstituerande forsamlinga seg mot å godkjenne sovjetmakta. Bolsjevikane og dei venstresosialistrevolusjonære toga ut, regjeringa fatta vedtak om å oppløyse forsamlinga. Etter at forhandlingane vart utsette i tolv timar, vart dei aldri tatt opp att.

Næringsmiddeldiktatur

I industribyane, særleg i Moskva og Petrograd, vart matmangelen stadig verre. Lenins svar blei tvangsrekvirering og konfiskering. Tusentals spesielle mattroppar vart danna og sende ut på landsbygda med rekvisisjonsdokument, setlar og ein del varer. Men dei støtte på fast motstand frå bøndene, som ikkje ville levere frå seg såkornet mot kvitteringar eller verdilause papirpengar.

Folkekommisæranes råd offentleggjorde ei lang liste med varer som foretak og handverkarar skulle levere til næringsmiddelkommisariatet i bytte mot korn, men det var meir fordelaktig både for handverkarar og bønder med direkte varebytte på den «frie» marknaden som framleis eksisterte trass alle forbod.

Alle som braut kornmonopolet som vart innført under krigen vart stempla som spekulantar og svindlarar av regimet. Mange fekk strenge straffer. Trass i dette, var fleirtalet av folket innblanda på ulike måtar. Seinare undersøkingar har vist at millionar ville ha svelta i hel om dekretet til bolsjevikane hadde vorte følgt.

Bolsjevikane innførte eit faktisk næringsmiddeldiktatur og fekk alle andre parti mot seg. Næringsmiddeltroppene fekk løyve til å skyte sabotørar og spekulantar. Noe som i førte til ein terror som også spreidde seg til byane. Partiet fekk stadig større delar av folket mot seg. I kornproduserande område, som svartjor-dområda i Sør-Russland og store delar av Volga-regionen og Sibir, fekk kontrarevolusjonen ei stabil støtte.

Dimed var mønsteret lagt som skulle bli følgt mange gongar i historia til Sovjetunionen: Ved hjelp av terror gjennomførte kommunistpartiet ein feilaktig politikk som sakna folkeleg støtte.

Ikkje noko av dette var naudsynleg. Om ein alt no hadde gått over til den politikken som vart innført i byrjinga av 1921 under namnet NEP, med progressiv

natural-skattlegging av bøndene og fri handel med overskotet, kunne ein hatt langt betre føresetnader for å få løyst problema. Spenningane i landet hadde ikkje blitt like store, borgarkrigen ikkje like omfattande – kanskje hadde ein aldri fått det harde styret til krigskommunismen.

Ein kan naturlegvis innvende at bolsjevikane ikkje handla som dei gjorde tilfeldig. Dei autoritære metodane deira kan ein trekkje direkte ut av den feilaktige trua på sovjetsystemet som ei høgare form for demokrati enn det «borgarlege» med alminnelege val og demokratiske fridomar og rettar. Ein kan legge fram ei rekkje Leninsitat som syner dette.

Men bolsjevikane var ikkje ei einsarta politisk kraft. Dei vart herja av stadige strider mellom ulike fløyer. Seks av dei femten i det fyrste folkekommisærrådet gjekk av alt i november 1917, fem av dei med den uttalte grunnen at dei var mot opprettinga av ei rein bolsjevikregjering gjennom politisk terror.

Næringsmiddelpolitikken var heller ikkje uomtvista blant leiarane i partiet – Aleksej Rykov, formann i det høgste folkehushaldningsrådet, uttalte seg til dømes mot næringsmiddeldiktaturet og gjorde framlegg om at ein skulle føre ein annan politikk.

Luxemburgs demokratikritikk

Rosa Luxemburg kom alt i 1918 med ei sjølvstendig analyse av handlemåten til bolsjevikane. [*Se neste artikkel i dette heftet.*]

Frå fengslet i Breslau skreiv ho artklar om den russiske revolusjonen, der ho mellom anna kritiserte fredsavtalen i Brest-Litovsk. Artiklane vart først og fremst offentleggjorde i *Spartakusbrev*, organet til dei tyske spartakistane.

Sommaren 1918, då borgarkrigen i Russland hadde starta, skreiv ho ein artikkel som vener oppmoda henne til ikkje å offentleggjere, ettersom dei meinte det kunne skade den skrøpelege revolusjonen om ho framførte kritikken sin offentlig. Ein av spartakistleiarane, den tidlegare elskaren hennar, Paul Levi, vitja henne i fengslet og klarte å overtale henne.

Ei tid seinare fekk han ei bunke kladdebokblad levert seg av ein tiltrudd ven. Det viste seg å vere ein tekst om den russiske revolusjonen, der Rosa Luxemburg utdjupa synet sitt.

«Eg skriv denne pamfletten til deg, og om eg berre kunne overtyde deg har eg ikkje arbeidd til inga nytte», skreiv ho i eit brev som låg ved.

Det demokratisynet ho formulerte i dette skriftet gjer det etter mitt syn til eit grunnleggjande dokument for alle sosialistar.

«Alle demokratiske institusjonar har ganske visst sine grenser og manglar», skriv ho. «Det er berre det, at det bøtemidlet Trotskij og Lenin har funne – å avskaffe demokratiet heilt – er enno dårlegare enn det problemet det skal bøte på».

Ho viser korleis sovjetsystemet skaper breie lag av utslåtte og arbeidslause utan politisk påverknad, og slår fast at det trengst såvel sovjetar til ryggrad, som grunnlovsfesta og allmenn røysterett.

«Fridom berre for tilhengarane av regjeringa, berre for medlemmene av eit parti – om dei er aldri så tallrike – er ingen fridom. Fridom er alltid fridommen til den som tenkjer annleis».

«Den einaste vegen til nytt liv er skolen til det offentlege livet, det uinnskrenka breiaste demokrati». «Utan allminnelege val, uhemma presse – forsamlingsfridom og fri meiningskamp, døyrt livet i alle offentlege institusjonar, det blir eit skinn-liv der byråkratiet åleine er det aktive elementet /.../ i røynda altså ein klikkstyre /.../ diktaturet til ei handfull politikarar».

«Vi har aldri dyrka det formelle demokratiet som avgud. Det betyr / ... / at vi alltid avslørte den beiske kjerna av sosial ulikskap og ufridom under det fine skalet til den formelle likskapen og fridommen – ikkje for å forkaste dette demokratiet, men for å egge arbeidarklassen til ikkje å nøye seg med skalet, men erobre den politiske makta for å fylle ho med nytt sosialt innhald /.../ i staden for det borgarlege demokratiet skape sosialistisk demokrati, ikkje å avskaffe alt demokrati».

Ikkje konsekvent?

Då Rosa Luxemburg vart sleppt ut av fengslet i november, var den tyske revolusjonen alt i full gang. Knappt to kaotiske månader stod att fram til morda på henne og Karl Liebknecht den 15. januar 1919.

Blant dei mange som har kjent seg kalla til å skrive om livet hennar, rår delte meiningar om kor konsekvent ho sto fast på demokratisynet frå pamfletten, når hendingane tvinga henne til sjølv å gje seg i kast med den revolusjonære praksisen.

Sosialdemokratane SPD og høgrefløya i det uavhengige sosialdemokratiske partiet USPD – der spartakistane endå ei tid var medlemmer – ville lyse ut val til ei nasjonalforsamling som skulle fatte vedtak om samfunnsskipnaden i det framtidige Tyskland.

Rosa skreiv i spartakistavisa *Die Rote Fahne* at borgarklassen hadde alle økonomiske og sosiale maktmiddel i si hand, og at dei ikkje kunne bli erobra av eit parti i eit parlament. Arbeidarane måtte skape sine egne maktorgan. Gjennom arbeidar- og soldatråd måtte revolusjonen halde fram og gå over i ein sosial revolusjon. Eit val ville berre forvirre massane.

Nasjonalforsamlinga hørte til tankegodset frå tida med småborgarlege illusjonar om samde folk. Å gå inn for den, var medvite eller umedvite å skru revolusjonen attende til stadiet med den borgarlege revolusjonen. Den som gjorde det var ein forkledd agent for borgarskapet eller ein umedviten ideolog for småborgarskapet.

Men ho hadde ikkje endra oppfatning om handlemåten til bolsjevikane i Russland. Der var stoda heilt annleis. Det var ei verkeleg sosialistisk regjering som hadde oppløyst den konstituerande forsamlinga, trass i at makttilhøva for revolusjonen hadde vore så fordelaktige at ho i røynda ikkje hadde hatt noko å frykte.

Spartakist-nederlaget

Kommunistpartiet KPD hadde sin konstituerende kongress til nyttår, og då vala til nasjonalforsamlinga vel var utlyste til 19. januar agiterte ho saman med dei andre spartakistleiarane for at partiet skulle stille opp.

I programtalen sin til kongressen viste ho til fire års krig der det tyske proletariatet hadde avvist dei sosialistiske pliktene sine i ein grad som ikkje hadde skjedd i noko anna land, og at dei som marxistar etter dette knapt kunne vente seg at det i Tyskland kunne bli ein smertefri revolusjon i november, ein revolusjon som vart inspirert av eit sterkt klassemedvit retta mot eit klart oppstilt mål. Det ville berre bli ein svakt, umedvite, kaotisk freistnad på å skake klasseherredømet. Vekene før hadde vore fylte av ei mengd illusjonar som hadde kosta mykje blod. Ho vende seg mot dei tankelause som trudde det var nok å styrte det gamle regimet, opprette ei sosialistisk regjering og så innføre sosialismen gjennom dekret og konstaterte at majoriteten av folkemassane enno ikkje stod bak spartakistane.

Ho og resten av leiinga tapte med 62 røyster mot 23.

I byrjinga av januar provoserte regjeringa fram den konflikten som skulle ende med at revolusjonen vart knust, og leiarane myrda.

Ein demonstrasjon med enorme menneskemassar i hovudgatene i Berlin egga Liebknecht til å ta del i skipinga av ein revolusjonær komite som erklærte at han hadde tatt makta i landet.

Liebknecht handla utan å ha rådført seg med partileiinga, som ikkje på nokon måte var samd med han i å setje revolusjonen på spel i ei slik kraftprøve. Rosa krangla heftig med han. Ho meinte provokasjonen måtte slåast attende, men metodane måtte vere så vel tilpassa at dei ikkje på eine sida skremte bort vaklande arbeidarar, og at dei på andre sida innebar eit påtakeleg steg framover i den langsiktige kampen.

Det har vore ein omfattande diskusjon om årsaka til at den tyske revolusjonen vart mislykka. Slik eg ser det hadde Rosa Luxemburg rett i vurderinga si i kongresstalen – tida var ikkje moden, majoriteten av arbeidarklassen støtta ikkje spartakistane. I staden for å bli dradd med i entusiasmen skulle dei valt å konsolidere stillinga si, slå vakt om det som var oppnådd og delta i vala. Ei haldning som slett ikkje hadde vore lett å halde fast ved for dei revolusjonære i ein situasjon med hundretusentals arbeidarar på gatene.

Samla verk med unntak

Hausten 1921 instruerte Lenin Clara Zetkin om å gje ut dei samla verka til Rosa Luxemburg. Men den upubliserte teksten hennar om den russiske revolusjonen skulle brennast.

Clara skreiv til Paul Levi og bad han la vere å gje ut manuskriptet. Levi var var utelukka både frå KPD og Komintern for offentleg å ha fordømt den såkalla marsaksjonen, der partiet utan mål freista blåse opp streikerørsla og dei påfølgan-

de kampane i Midt-Tyskland til eit alminneleg opprør, som blei slått ned effektivt.

«Du trur at vi framleis må teie», svarte han. «Sjølvsundrar eg om det har vore rett av oss å teie så lenge». Han gav ut pamfletten i 1922 med eit langt føreord, som han sjølv skreiv.

Då Goebbels skipa til «spontane» bokbål over heile Tyskland den 10. mai 1933, var verka til Rosa Luxemburg blant dei som vart brende.

Etter krigen byrja dei så smått å prenta verka hennar i DDR. Men pamfletten om den russiske revolusjonen vart ikkje ein gong nemnt i dei verka som kom ut. Først i 1974 kom han i offisiell utgåve.

Den tradisjonelle markeringa til minne om DDRs nasjonalheltar Rosa Luxemburg og Karl Liebknecht vart halde den 17. januar 1988 i Aust-Berlin. Til overrasking for arrangørane blei det plutselig rulla ut to parolar:

«Fridom er alltid fridomen til den som tenkjer annleis». «Einaste vegen til nytt liv: Fullstendig demokrati». Dei var berre synlege i nokre sekund før Stasi greip inn.

Det er naturlegvis lett å sitje her ved slutten av hundreåret og kome med snusfornuftig etterpåklokskap. For dei som var med sto spørsmåla på ein annan måte.

Likevel kan eg ikkje fri meg frå ein svimlande fascinasjon ved tanken om, om, om bolsjevikane hadde valt ein annan veg i nokre avgjerande augneblikk, om berre to til i det fyrste folkekommissærrådet hadde tatt eit anna standpunkt, om nokre handfullar med spartakistar hadde makta å halde hovudet kaldt...

Om eit fåtal personar hadde handla annleis i 1917–18 ville sosialismen vorte annleis og 1900-tals historia kunne fått eit anna løp.

Den russiske revolusjon

Av Rosa Luxemburg

(Utdrag av artikkel frå 1918)

Den velkjente oppløsning av den konstituerende forsamling i november 1917 spilte en fremtredende rolle i bolsjevikenes politikk. Dette skritt var avgjørende for deres fremtidige stilling, det var på en måte et vendepunkt i deres taktikk. Det er en kjensgjerning at Lenin og hans kamerater fram til oktoberseiren gikk sterkt inn for at konstitusjonsforsamlingen skulle innkalles og at nettopp Kerenskij-regjeringens treneringspolitikk i denne sak var et av ankepunktene som bolsjevikene reiste mot denne regjeringen og som førte til de heftigste utfall. Trotskij går i sitt interessante lille skrift *«Fra oktoberrevolusjonen til fredstraktaten i Brest»* så langt som til å si at oktoberomveltningen rett og slett var *«en redning for den konstituerende forsamling»* og for revolusjonen overhodet. *«Og når vi sa»*, fortsetter han, *«at inngangen til den konstituerende forsamling ikke førte gjennom Zeretellis forparlament, men gjennom sovjetenes maktovertagelse, var vi absolutt oppriktige.»*

Og etter disse forvarsler var det første Lenin gjorde etter oktoberrevolusjonen - å jage den samme konstituerende forsamling, som revolusjonen skulle være inngangen til, fra hverandre. Hvilke grunner kunne være avgjørende for en så forbløffende kuvending? Trotskij behandler dette utførlig i sitt skrift, og vi skal gjengi hans argumenter:

«Mens månedene som gikk forut for oktoberrevolusjonen var en tid hvor massene beveget seg mot venstre og arbeidere, soldater og bønder sluttet seg til bolsjevikerne, kom denne prosess innen de sosialrevolusjonæres parti til uttrykk ved at venstrefloym styrket seg på høyrefloymens bekostning. Men i de sosialrevolusjonæres partilister var det trefjerdedels vedkommende fortsatt de gamle navn fra høyrefloym som dominerte [...]. Dertil kom at selve valgene fant sted i løpet av de første ukene etter oktoberomveltningen. Nyheten om den forandring som hadde funnet sted spredte seg forholdsvis langsomt, i konsentriske sirkler, fra hovedstaden ut til provinsen og fra byene utover lands bygda. Bondemassene var mange steder svært lite klar over hva som skjedde i Petrograd og Moskva. De stemte for «Jord og frihet» og de stemte på sine representanter i landkomitéene, som for det meste var samlet under «narodnikenes» banner. Men dermed stemte de samtidig for Kerenskij og Avkentyev, som oppløste den samme landkomité og fikk dens medlemmer arrestert... Dette forhold gir et klart bilde av i hvilken grad den konstituerende forsamlingen var blitt liggende etter utviklingen i den politiske kamp og partigrupperingene.»

Alt dette er helt utmerket og meget overbevisende. Man må bare undre seg over at så kloke folk som Lenin og Trotskij ikke fant fram til den mest nærliggende slutning som måtte gi seg ut fra de ovenfor nevnte kjensgjerninger. Siden den konstituerende forsamling var blitt valgt lenge før det avgjørende vendepunkt, nemlig oktoberomveltningen, og i sin sammensetning gjenspeilte et bilde av en foreldet

fortid, ikke av den nye situasjon, måtte man vel trekke den slutning at det gjaldt å kassere den foreldede, altså dødfødte konstituerende forsamling og øyeblikkelig skrive ut nyvalg til en ny konstituerende forsamling. De ville ikke og måtte ikke betro revolusjonens historie til en forsamling som gjenspeilte gårdsdagens Kerenskij-Russland, perioden med vakling og med koalisjoner med borgerskapet. Vel, det gjenstod bare i dens sted å innkalle en forsamling som var gått ut fra det fornyede, viderekomne Russland.

Isteden trekker Trotskij av den i oktober sammenkalte konstituerende forsamplings spesielle utilstrekkelighet den slutning – som han gir generell gyldighet – at enhver folkerepresentasjon som er valgt ved alminnelig valg er udugelig under revolusjonen: *«Takket være den åpne og direkte kamp om regjeringsmakten tilegner de arbeidende masser seg i løpet av korteste tid en mengde politisk erfaring og går i sin utvikling fort fra det ene trinn fram til det neste. De demokratiske institusjoners tungvinte mekanisme svarer desto mindre til denne utvikling, jo større landet er og jo mer ufullkomment dets tekniske apparat er.»*

Her har vi allerede «den demokratiske institusjons mekanisme overhodet». Mot dette syn kan man først og fremst hevde at en slik vurdering av representasjons-institusjonen gir uttrykk for en noe skjematisk og stivnet oppfatning som ettertrykkelig er i strid med den historiske erfaring nettopp fra revolusjonære epoker. Etter Trotskij's teori gjenspeiler enhver valgt forsamling en gang for alle velgerens åndelige status, politiske modenhet og stemning nøyaktig i det øyeblikk de går til urnene. Det demokratiske organ er etter dette syn alltid et speilbilde av massen på selve valgdagen, på samme måte som Herschels stjernehimmel aldri viser oss stjernene slik de er mens vi ser på den, men bare slik de var den gangen de sendte ut sitt lys fra en ufattelig lang avstand. Enhver levende åndelig forbindelse mellom dem som en gang ble valgt og velgermassen, enhver varig vekselvirkning mellom dem blir her fornekta.

Så lite dette stemmer med all historisk erfaring! Den viser oss tvert imot at folkestemningens levende fluidum til stadighet omgir de representative organer, trenger inn i dem, leder dem. Hvordan ville det ellers være mulig at vi i ethvert borgerlig parlament fra tid til annen kan oppleve de rareste krumspring hos «folkerepresentantene» som, plutselig belivet av en ny «ånd», frambringer de mest uventede lyder? At inntørkede mumier plutselig opptrer ungdommelig og at folk av typen Scheidemann plutselig finner revolusjonære toner i sitt bryst – når det er uro i fabrikkene, i verkstedene og på baren?

Og denne stadig levende påvirkning fra massenes stemning og politiske modenhet på de valgte organer skulle svikte overfor partietikettens og valglistenes stive skjema nettopp i en revolusjon? Det er akkurat det motsatte som er tilfelle. Nettopp revolusjonen skaper med sin glødende varme denne tynne, vibrerende og mottagelige politiske atmosfære hvor folkestemningens bølger, folkelivets pulsslåg øyeblikkelig og på en vidunderlig måte virker inn på de representative organer. Nettopp dette forklarer jo de kjente virkningsfulle scener i begynnelsesstadiet av

alle revolusjoner, hvor gamle reaksjonære eller høyst moderate parlamenter, valgt under det gamle regime med innskrenket stemmerett, plutselig blir heroiske talsmenn for omveltning, ungdommelig framstormende opprørere. Det klassiske eksempel har man jo i det «lange parlament» i England, som ble valgt og som kom sammen i 1642; gjennom syv år ble det på sin post og gjenspeilte i sin indre struktur alle de skiftende forskyvningene i folkestemningen, i politisk modenhet og klas-sedeling og revolusjonens utvikling fram til dens høydepunkt, fra de i begynnelsen underdanige småfeider med kronen under ledelse av en «speaker» som stod på kne og fram til avskaffelsen av Lordenes hus, kong Karls henrettelse og proklameringen av republikken.

Og har ikke den samme vidunderlige forvandling gjentatt seg i Frankrikens generalstater i Louis Philipps sensusparlament og – dette siste slående eksempel skulle jo ikke være fremmed for Trotskij – i den fjerde russiske дума, som ble valgt i frelsens år 1909 under kontrarevolusjonens voldsherredømme, og som i februar 1917 plutselig følte omveltningens vårbrudd og ble utgangspunktet for revolusjonen?

Alt dette viser at «de demokratiske institusjoners tungroddede mekanisme» har et kraftig korrektiv – nemlig i massens levende bevegelse, i dens stadige påtrykk. Og jo mer demokratiske institusjonene er, jo sterkere og mer levende pulsslaget i massens politiske liv er, desto mer direkte og presis er virkningen – til tross for stive partietiketter, foreldede valglister osv. Riktignok har enhver demokratisk institusjon sine begrensninger og mangler, noe de vel har til felles med alle menneskelige institusjoner. Men det legemiddel Trotskij og Lenin har funnet fram til: avskaffelsen av demokratiet i det hele tatt, er enda verre enn den sykdom det skal helbrede: de stenger nemlig selve den levende kilde fra hvilken alle medfødte utilstrekkeligheter i de sosiale institusjoner alene kan korrigeres: Det aktive, uhemmede energiske politiske livet i de bredeste folkemasser.

La oss se på et annet slående eksempel: den valgordning som er blitt utarbeidet av sovjetregjeringen. Det er ikke helt klart hvilken praktisk betydning man har tilmålt denne valgordningen. Av Trotskijs og Lenins kritikk av de demokratiske institusjoner fremgår det at de prinsipielt avviser folkerepresentasjoner som bygger på alminnelige valg og bare vil støtte seg til sovjetene. Hvorfor man da i det hele tatt har utarbeidet en alminnelig valgordning, er egentlig ikke lett å forstå. Vi er heller ikke kjent med at denne valgordning på noen måte er blitt gjennomført i praksis; man har ikke hørt noe om valg til en slags representasjon på grunnlag av denne ordningen. Det er mer sannsynlig å anta at den bare er et teoretisk produkt, så å si rett fra skrivebordet; slik den er, utgjør den et merkelig produkt av den bolsjevikiske diktaturteori. Enhver valgordning, som i det hele tatt enhver politisk rettighet, kan ikke vurderes ut fra abstrakte skjemaer om «rettferdighet» og lignende borgerlig-demagogiske fraser, men bare ut fra de sosiale og økonomiske forhold den er beregnet på. Den av sovjetregjeringen utarbeidede valgordning er beregnet på overgangsperioden fra den borgerlig-kapitalistiske til den sosialistiske samfunnsform, altså perioden med proletarisk diktatur. Slik Lenin-Trotskij fortolker

dette diktatur får bare de stemmerett som lever av eget arbeid, mens alle andre blir nektet stemmerett.

Nå er det klart at en slik valgordning bare kan ha noen mening i et samfunn som også økonomisk er i stand til å gi alle dem som vil arbeide, muligheten til å ha sitt utkomme og føre et kulturverdig liv av eget arbeid. Er dette tilfellet i Russland i dag? På bakgrunn av de voldsomme vanskeligheter som Sovjet-Russland har å kjempe med, stengt som det er fra verdensmarkedet og fra sine viktigste råstoffkilder, på bakgrunn av den allmenne og fryktelige oppløsning i det økonomiske liv og den plutselige forandringen av produksjonsforholdene som følge av omveltning i eiendomsforholdene både i landbruket og i industriene er det klart at utallige eksistenser med ett slag er blitt rotløse, slynget ut av sin tilvante bane, uten den ringeste objektive mulighet til å finne noen som helst anvendelse for sin arbeidskraft i den økonomiske mekanisme. Det gjelder ikke bare kapitalist- og godseierklassen, det gjelder også brede lag innen middelstanden og selv i arbeiderklassen. Det er jo en kjensgjerning at nedgangen i industrien har ført til en masseutvandring av byproletariatet til landsbygda for å finne en plass i landbruket. Under slike forhold er en politisk valgordning, som har allmenn arbeidstvang som økonomisk forutsetning, et helt ubegripelig skritt. Etter sin tendens skal den bare gjøre utbytteme politisk rettsløse. Og mens produktiv arbeidskraft i massemålestokk blir gjort rotløs, ser sovjetregjeringen seg på den annen side ofte nødsaget til å overlate den nasjonale industri til de tidligere kapitalistiske eiere på et slags forpaktningsgrunnlag. Videre så sovjetregjeringen seg nødsaget til å inngå et kompromiss også med det borgerlige forbrukersamvirke. Videre har det vist seg å være uunngåelig å benytte seg av borgerlige fagfolk. En annen følge av samme foreteelse er at stadig større lag av proletariatet blir underholdt av staten med offentlige midler i egenskap av rødegardister m.v. I virkeligheten er det store og stadig økende lag innen småborgerskapet og proletariatet, som den økonomiske mekanisme ikke kan by muligheter til utøvelse av arbeidstvangen, som blir gjort rettsløs.

Dette er en urimelighet som kvalifiserer valgordningen som et utopisk fantasi-produkt løsrevet fra den sosiale virkelighet. Og nettopp derfor er den ikke noe alvorlig verktøy for det proletariske diktatur. Den er en anakronisme, et abstrakt bilde av en rettstilstand som hører hjemme i en tid med en ferdig sosialistisk økonomisk basis, ikke i det proletariske diktaturets overgangsperiode.

Da hele middelstanden, de borgerlige og småborgerlige intellektuelle etter oktoberrevolusjonen i flere måneder boikottet sovjetregjeringen, lammet jernbane, post og telegraf, skolevesenet og administrasjonsapparatet og på denne måten gjorde opprør mot arbeiderregjeringen, var selvsagt alle kampmidler mot dem på sin plass: nekting av politiske rettigheter, økonomiske eksistensmidler osv., for å bryte ned motstanden med jernhånd. Da kom nettopp det sosialistiske diktatur til uttrykk, som ikke må vike tilbake for noe maktbud for i fellesskapets interesse å tvinge fram eller hindre visse tiltak. En valgordning derimot, som medfører en helt allmenn rettslig umyndiggjøring av brede befolkningslag, som stiller dem politisk

utenfor samfunnet, mens det innenfor samfunnet ikke er mulig å skaffe dem en plass, en umyndiggjøring, ikke for et konkret formål, men som en allmenn regel med varig virkning – det er ikke en nødvendighet ved diktaturet, men en livsudelig improvisasjon. Både sovjeter som ryggrad og konstituerende forsamling og allmennlig stemmerett.

Bolsjevikene kalte sovjetene for reaksjonære, fordi flertallet i dem bestod av bønder (bondedelegerte og soldatdelegerte). Etter at sovjetene stilte seg på deres side, ble de rette representanter for folkemenigheten. Men dette plutselige omsving hang bare sammen med freden og jordspørsmålet.

Men spørsmålet er ikke uttømt med den konstituerende forsamling og stemmeretten: det gjaldt ikke bare avskaffelsen av de viktigste demokratiske garantier for et sunt offentlig liv og de arbeidende massers politiske aktivitet: pressefriheten, forenings- og møtefriheten; uten disse friheter er alle motstandere av sovjetregjeringen blitt fredløse. Til forklaring av disse inngrep er Trotskijs ovennevnte argumentasjon om de demokratiske valgorganers tungroddhet ikke på langt nær tilstrekkelig. Derimot er det en åpenbar og ubestridt kjensgjerning at nettopp brede folkemassers herredømme er fullstendig utenkelig uten en fri og uhemmet presse, uten et uhindret forenings- og møteliv.

Lenin sier: *Den borgerlige stat er et redskap til å undertrykke arbeiderklassen, den sosialistiske stat er et redskap til å undertrykke borgerskapet.* Den er på en måte bare den kapitalistiske stat, stilt på hodet. Denne forenklete oppfatning ser bort fra det vesentligste: det borgerlige klasseherredømme hadde ikke bruk for noen politisk skolering og oppdragelse av hele folkets masse, iallfall ikke ut over visse snevre grenser. For det proletariske diktatur er en slik skolering og oppdragelse et livselement, selve luften som det ikke kan unnvære.

«Takket være den åpne og direkte kamp om regjeringsmakten tilegner de arbeidende masser seg i løpet av korteste tid en mengde politisk erfaring og går i sin utvikling fort fra det ene trinn fram til det andre». Her motsier Trotskij seg selv og sine egne partivenner. Nettopp fordi dette er riktig, har de ved å undertrykke det offentlige liv stengt kilden for politisk erfaring og utviklingens gang. Eller man måtte anta at erfaringen og utviklingen hadde vært nødvendig fram til bolsjevikenes maktovertagelse, at den dermed hadde nådd sitt høyeste trinn og fra nå av var overflødig. (Lenins tale: *Russland er overbevist for sosialismen!!!*).

I virkeligheten er det omvendt. Nettopp de kjempemessige oppgaver som bolsjevikene med mot og beslutsomhet tok fatt på krevde den mest intense politiske skolering av massene og samling av erfaringer.

Frihet bare for regjeringens tilhengere, bare for medlemmene av ett parti – selv om det er aldri så mange av dem – er ingen frihet. Frihet er alltid frihet for den som tenker annerledes. Ikke på grunn av noen «rettferdighets»-fanatisme, men fordi alt det belærende, helbredende og rensende den politiske frihet kan gi er avhengig av denne vesentlige side, og fordi dens virkning svikter når «friheten» blir et privilegium.

Bolsjevikene vil med hånden på hjertet selv ikke kunne benekte at de for hvert skritt måtte føle seg fram, prøve, eksperimentere og forsøke fram og tilbake og at en god del av deres tiltak ikke kan betegnes som perler. Slik må og kommer det til å gå oss alle når vi tar fatt – selv om forholdene ikke overalt behøver å være så vanskelige.

Den stilltiende forutsetning for diktaturteorien i Lenin-Trotskyjs forstand er at den sosialistiske omveltning er en ting som revolusjonspartiet har en ferdig oppskrift på i lommen, som man så bare energisk behøver å virkeliggjøre. Dessverre – eller, alt etter som man tar det, heldigvis – er det ikke akkurat slik. Langt fra å være en sum av ferdige regler, som man bare behøver å følge, er sosialismens praktiske virkeliggjøring som et økonomisk, sosialt og rettslig system en ting som ligger fullstendig i fremtidens tåke. Det vi har i vårt program er bare noen få store veivisere som angir retningen hvor man må søke de praktiske skritt, og endog de er overveiende av negativ art. Vi vet så noenlunde hva vi i første omgang må fjerne for å bane veien for den sosialistiske økonomi; men av hvilken art de tusen konkrete praktiske små og store skritt vil være, som skal innføre de sosialistiske prinsipper i økonomien, rettsvesenet, i alle samfunnsmessige forhold, – det kan intet sosialistisk partiprogram og ingen sosialistisk lærebok gi oss noen opplysning om. Det er ingen mangel, men nettopp den vitenskapelige sosialismes fortrinn fremfor den utopiske. Det sosialistiske samfunnssystem skal og kan bare være et historisk produkt, født av den egne erfarings skole, i oppfyllelsens time, av den levende histories prosess, som på samme måte som den organiske natur, som den til syvende og sist er en del av, har den tiltalende egenskap at den sammen med et virkelig samfunnsmessig behov alltid også frembringer midlene til å tilfredsstille det; sammen med oppgaven skapes samtidig løsningen. Men hvis dette er riktig, er det også klart at sosialismen etter sin natur ikke lar seg påtvinge, ikke lar seg innføre gjennom dekreter. Den har som sin forutsetning en rekke voldstiltak – mot eiendommen osv. Det negative, demonteringen, kan man dekretere, men ikke det positive, oppbyggingen. Nytt land. Tusen problemer. Bare erfaring er i stand til å korrigere og til å åpne nye veier. Bare uhemmet skummende liv finner på tusen nye former, improvisasjoner, utløser skapende kraft, korrigerer selv alle feiltagelser. Det offentlige liv i stater med begrenset frihet er jo nettopp så fattigslig, så tørt, så skjematisk, så ufruktbart, fordi det ved å utestenge demokratiet stenger kildene til sin egen åndelige rikdom, sitt eget fremskritt. Det som her gjelder politisk, gjelder også økonomisk og sosialt. Hele folkemassen må delta. Ellers blir sosialismen dekretert, påtvinget av et dusin intellektuelle fra et skrivebord.

Offentlig kontroll ubetinget nødvendig. Ellers vil utvekslingen av erfaringer bli holdt innenfor den lukkede krets av den nye regjering's tjenestemenn. Korrupsjon uunngåelig. (Lenins ord, meddelelsesblad nr. 29). Sosialismens praksis krever en fullstendig omveltning i massene som gjennom århundrer er blitt degradert under borgerlig klasseherredømme. Sosiale instinkter istedenfor egoistiske, massenes initiativ istedenfor treghet, idealisme som bærer over alle lidelser osv. osv. Ingen vet

ROSA • LUXEMBURG

det bedre, skildrer det mer inntrengende, gjentar det mer hardnakket enn Lenin. Han tar bare så fullstendig feil når det gjelder midlene: dekreter, diktatorisk makt for fabrikktilsynsmennene, drakoniske straffer, skrekkerdømme, alt dette er midler som hindrer en gjenfødelse. Den eneste veien til gjenfødelse er det offentlige livs egen skole, ubegrenset demokrati på bredeste grunnlag: offentlig mening. Nettopp terrorvelde demoraliserer.

Hvis alt dette bortfaller, hva er det da som blir igjen i virkeligheten? Lenin og Trotskij har satt sovjetene som de eneste sanne representanter for de arbeidende masser i stedet for representasjoner utgått av alminnelige folkevalg. Men i og med at det politiske liv i hele landet kveles, må også livet i sovjetene bli stadig mer lammet. Uten alminnelige valg, uinnskrenket trykke- og møtefrihet, fri meningsbrytning dør livet i enhver offentlig institusjon bort, det blir et skinnliv hvor byråkratiet til slutt er det eneste aktive element. Ingen unndrar seg denne lov. Det offentlige liv sovner etter hvert inn, noen dusin partiledere med uslitelig energi og grenseløs idealisme dirigerer og regjerer, blant dem er det i virkeligheten et dusin fremragende hoder som er de ledende, og en elite blant arbeiderne blir fra tid til annen kalt sammen til møter for å applaudere til ledernes taler, gi sin enstemmige tilslutning til resolusjoner som blir lagt fram for dem, i grunnen altså et klikkvesen – riktig nok et diktatur, men ikke proletariats diktatur, men en håndfull politikeres diktatur, dvs. et diktatur i borgerlig forstand, et diktatur på samme måte som jakobinerveldet.

Et problem for seg, som også er meget viktig i enhver revolusjon, er kampen mot filleproletariatet. Også vi i Tyskland og alle andre steder kommer til å slite med det. Det filleproletariske element er dypt knyttet til det borgerlige samfunn, ikke bare som et eget skikt, som sosialt avfall som øker voldsomt i tider hvor samfunnsordningens murer styrter sammen, men som et integrerende element av hele samfunnet. Begivenhetene i Tyskland – og mer eller mindre i alle andre stater – har vist hvor lett alle lag i det borgerlige samfunn blir offer for forsumpning. Nyansene mellom forretningsmessig prisåger, småbedrageri, fiktive leilighetsforretninger, matvareforfalskning, snyting, underslag i det offentlige, tyveri, innbrudd og ran går i den grad over i hverandre at grensen mellom det ærbare borgerskap og tukthuset ble borte. Nøyaktig på samme måte kan man se at de borgerlige dyder forsumpes meget hurtig når de plantes om til oversjøiske koloniale forhold i fremmede sosiale omgivelser. Når det mister de konvensjonelle skranker og støtter for moral og rett, blir det borgerlige samfunn, hvis innerste livslov er den dypeste umoral – nemlig menneskets utbytting av mennesket – et direkte og hemningsløst offer for forsumpning. Den proletariske revolusjon kommer overalt til å møte denne fiende, dette verktøy for kontrarevolusjonen.

Og likevel er også her terroren et ineffektivt, ja til og med et tveegget sverd. Den drakonisk strenge krigsjustis er avmektig mot det filleproletariske uvesens utbrudd. Ethvert varig regime av beleiringstilstand fører uvegerlig til vilkårlighet, og enhver vilkårlighet virker moralsk nedbrytende på samfunnet. Det eneste effek-

tive middel i den proletariske revolusjons hånd er det samme som ellers: radikale tiltak av politisk og sosial art, hurtigst mulig omdanning av de sosiale garantier for massenes liv og – utfoldelse av den revolusjonære idealisme, som i lengden bare kan opprettholdes gjennom massenes aktive liv i uinnskrenket frihet.

På samme måte som solstrålenes frie virkning er det mest effektive, rensende og legende middel mot sykdomsinfeksjoner og bakterier, er selve revolusjonen og dens fornyende prinsipp, det av revolusjonen fremkalte åndelige liv, massenes aktivitet og egenansvar, altså den bredeste politiske frihet når det gjelder formen, den eneste legende og rensende sol. Anarki kommer til å være uunngåelig også hos oss og alle andre steder. Det lilleproletariske element er en del av det borgerlige samfunn og lar seg ikke atskille fra det. Mot dette er selv de strengeste terrortiltak maktesløse. Tvert imot, de korrupperer enda mer. Den eneste motgift: idealisme og sosial aktivitet blant massene, ubegrenset politisk frihet.

Dette er en overmektig objektiv lov som intet parti kan slippe unna. Grunnfeilen i Lenin-Trotskyjs teori er nettopp at de på samme måte som Kautsky setter diktaturet opp mot demokratiet. «*Diktatur eller demokrati*» lyder problemstillingen både hos bolsjevikene og hos Kautsky. Sistnevnte tar da selvsagt parti for demokratiet, vel å merke det *borgerlige* demokrati, idet han stiller det opp som alternativet til den sosialistiske omveltning. Lenin-Trotsky bestemmer seg derimot for diktaturet i motsetning til demokratiet og dermed for noen få personers diktatur, dvs. diktatur etter borgerlig mønster. De er motpoler, som begge befinner seg like langt borte fra den virkelige sosialistiske politikk. Proletariatet kan, når det tar makten, aldri etter Kautskys gode råd og under påskudd av at «landet er umodent» gi avkall på den sosialistiske omveltning og bare hengi seg til demokratiet uten å begå et forræderi mot seg selv, mot Internasjonalen, mot revolusjonen. Det skal og må straks på den mest energiske, nådeløse og hensynsløse måte sette i gang sosialistiske tiltak, altså utøve et diktatur, men et diktatur av *klassen*, ikke av et parti eller en klikk, klassens diktatur, dvs. i all åpenhet, med aktiv og uhemmet deltagelse fra folkemassenes side, i ubegrenset demokrati. «*Som marxister har vi aldri vært avgudsdyrkere av det formelle demokrati*», skriver Trotsky – Det er helt riktig, vi har aldri vært avgudsdyrkere av det formelle demokrati. Vi har heller aldri vært avgudsdyrkere av sosialismen eller marxismen. Betyr det at vi også har lov til å kaste sosialismen, marxismen på mørkeloftet når vi synes den blir ubehagelig, slik Cunow-Lensch-Parvus har gjort det? Trotsky og Lenin er levende bevis på at svaret er nei. Vi har aldri vært avgudsdyrkere av det formelle demokrati, det betyr ikke annet enn: vi gjør alltid forskjell mellom den sosiale kjerne og den politiske form i det *borgerlige* demokrati, vi har alltid avslørt den bitre kjerne av sosial ulikhet og ufrihet under den formelle likhets og frihets søte skall – ikke for å forkaste det, men for å oppmuntre arbeiderklassen til ikke å slå seg til ro med skallet, men til å erobre den politiske makt for å fylle det med et nytt sosialt innhold. Det er proletariatets historiske oppgave, når det kommer til makten, å bygge et sosialistisk demokrati i stedet for det borgerlige demokrati, ikke å avskaffe ethvert demo-

krati. Men det sosialistiske demokrati begynner ikke først i det lovede land, når underbygningen av sosialistisk økonomi er laget, som en ferdig julepresang til det flinke folket som i mellomtiden trofast har støttet de få sosialistiske diktatorer. Sosialistisk demokrati begynner samtidig med avskaffelsen av klasseherredømmet og oppbyggingen av sosialismen. Det begynner i samme øyeblikk det sosialistiske parti har erobret makten. Det er ikke noe annet enn proletariatets diktatur.

Javel: diktatur. Men dette diktatur består *i måten å bruke demokratiet på*, ikke i å *avskaffe* det, det består i energiske, besluttomme inngrep i det borgerlige samfunns veletablerte rettigheter og økonomiske forhold; uten slike inngrep kan den sosialistiske omveltning ikke gjennomføres. Men dette diktatur må være *klassens* verk, det må ikke utøves av et lite, ledende mindretall på vegne av klassen, dvs. det må for hvert skritt oppstå ut fra massenes aktive deltagelse, stå under deres umiddelbare innflytelse, være underlagt hele offentlighetens kontroll og utvikle seg ut fra folkemassenes økende politiske skolerung.

Samme fremgangsmåte ville også bolsjevikene ha valgt fram til idag hvis de ikke hadde vært underlagt verdenskrigens fryktelige tvang, den tyske okkupasjon og alle de unormale vanskeligheter som henger sammen med denne og som må forvrengte selv en sosialistisk politikk som er fylt av de beste hensikter og de vakreste prinsipper. Et sterkt argument er her den rikelige bruk av terror fra rådsregjeringens side, især i den siste perioden før den tyske imperialismes sammenbrudd, etter attentatet mot den tyske sendemann. Den banale sannhet at revolusjoner ikke døpes i rosenvann er i og for seg nokså fattigslig.

Alt det som skjer i Russland er forståelig og en uunngåelig kjede av årsaker og virkninger, med utgangspunktet og sluttsteinen: det tyske proletariatets svikt og den tyske imperialismes okkupasjon av Russland. Man ville kreve det umenneskelige av Lenin og hans kamerater om man også skulle forlange at de under slike forhold skulle trylle fram det vakreste demokrati, det mest forbilledlige proletariatets diktatur, og en blomstrende sosialistisk økonomi. De har med sin besluttomme revolusjonære holdning, sin eksemplariske handlekraft og sin ubrytelige troskap i sannhet gitt den internasjonale sosialisme det som under så djevelsk vanskelige forhold kunne gis. Det farlige begynner der hvor de gjør en dyd av nødvendigheten, i alle deler teoretisk fikserer denne taktikk som ble påtvunget dem av disse ugunstige vilkår og prøver å anbefale den for det internasjonale proletariat som et mønster på sosialistisk taktikk, som et eksempel til etterligning. Samtidig som de på den måten skygger for seg selv og lar sin virkelige, ubestridelige historiske fortjeneste bli formørket av påtvungne feiltrinn, gjør de også den internasjonale sosialisme, for hvis skyld de har stridt og lidet, en dårlig tjeneste hvis de vil tilføre den som nye erkjennelser alle de skjevheter som i siste instans bare var utstrålinger av den internasjonale sosialismes fallitt i denne verdenskrigen.

La de tyske regjeringssosialister skrike opp om at bolsjevismens herredømme i Russland er et vrengebilde av proletariatets diktatur. Når det var eller er det, er det nettopp fordi det er et produkt av det tyske proletariatets holdning, som var et

vrengbilde av sosialistisk klassekamp. Vi står alle under historiens lov, og den sosialistiske samfunnsordning kan nå engang bare innføres internasjonalt. Bolsjevikene har vist at de kan alt det et ekte revolusjonært parti er istand til å yte innen de historiske grensers muligheter. De skal ikke late som de kan utrette mirakler. For en mønstregyldig og feilfri proletarisk revolusjon i et land som er isolert, utmattet av verdenskrigen, kvalt av imperialismen, forrådt av det internasjonale proletariat ville nettopp være et mirakel. Det det gjelder er i bolsjevikenes politikk å skjelne det vesentlige fra det uvesentlige, selve kjernen fra det tilfeldige. I denne siste periode, hvor vi står foran avgjørende sluttkamper i hele verden, var og er sosialismens viktigste problem nettopp tidens brennende spørsmål: ikke dette eller hint detaljspørsmål i taktikken, men proletariatets aksjonsevne, massenes handlekraft, sosialismens vilje til makt. I denne henseende var Lenin og Trotskij og deres venner de første som viste verdensproletariatet eksempel, de er hittil fortsatt de eneste som kan si det samme som Hutten: Jeg våget det!

Dette er det vesentlige og det blivende i bolsjevikenes politikk. Sett på denne måten, forblir deres udødelige historiske fortjeneste å ha gått i spissen for det internasjonale proletariat ved å erobre den politiske makt og stille virkeliggjøringen av sosialismen opp som et praktisk problem, å ha drevet oppgjøret mellom kapital og arbeid kraftig framover. I Russland kunne problemet bare stilles. Det kunne ikke løses i Russland. Og i *denne* forstand hører fremtiden bolsjevismen til.

Fram for et sosialistisk folkestyre

Av Kristine Nybø og Magnus E. Marsdal

Kapitalismens miljøkriser, arbeidsløshetsrekorder, fattigdom og imperialistiske kriger burde utløst enorme bevegelser for endring. For slutt på lidelsen og rase-ringa av livsgrunnlaget på kloden. *Sosialisme eller kapitalisme?* burde vært øverst på dagsorden i den politiske debatten, både på tv og ute blant folk. Sånn er det ikke. Og så lenge det ikke er sånn, kan overklassen fortsette profittjakt relativt uhemma.

Sosialismen blir ikke et alternativ helt av seg sjøl, den må *gjøres* til et alternativ. Hva skal til før vi kan sette sosialismen på dagsorden, tvinge fram en diskusjon om virkelige alternativer? Vi må argumentere offensivt for sosialismen, og vi må bygge konkrete allianser for systemkritikk og grunnleggende endringer. Hva er forutsetningene for dette? Venstresida trenger ei klarere oppfatning av hva sosialisme er. SVs parlamentariske politikerspill har forlenget mista enhver kontakt med alt som kan kalles sosialisme. Den kinesiskinspirerte oppskrifta som AKP (ml) bygde seg opp på (marxismen-leninismen-mao zedongs tenking) tiltrekker seg ikke særlig mange lenger, og kommer nok heller aldri til å gjøre det. Ingen andre grupper eller marxistiske retninger etter AKP har klart å vinne oppslutning for noe revolusjonært partiprojekt i Norge, bortsett fra samlingsprosjektet RV (som er vel så mye valgallianse som parti). Dermed står svært mange sosialister uten noe prosjekt som de virkelig trur på.

En slik uavklart situasjon er vi definitivt ikke tjent med, vi må komme videre. Men den slags er ikke gjort i en fei, det tar tid å utvikle et revolusjonært ståsted som kan samle mange til offensiv klassekamp. Vi tror diskusjonen om hva vi mener med «sosialisme» er et helt nødvendig steg på veien mot en sterkere revolusjonær bevegelse. Den bør føres av og med alle som er interessert i å diskutere hvordan kapitalismens elendighet kan avskaffes.

En diskusjon om sosialisme kan være mye rart. Det kan være grundige studier av hva som skjedde i Sovjet mellom 1920 og 1930, eller det kan være diskusjon om hva slags paroler for sosialisme vi må stille i dag. Alle slike debatter kan være nyttige, men det er viktig å ha klart for seg hvorfor vi fører dem. Etter vårt syn må den overordna målsettinga nå være å skape en forståelse av sosialisme som setter oss i stand til å reise den revolusjonære kampen med fornya kraft. Med dette som utgangspunkt vil vi levere noen innspill som vi håper kan være til nytte. Vårt viktigste poeng er at vi må få fram at sosialisme er å gjøre de borgerlige frasene om demokrati til virkelighet, det er veien til *et virkelig folkestyre*.

Eiendom og klassestat

Hva er sosialisme? Noen svar kan vi gi ganske greit. Sosialisme forutsetter at kapi-

talistklassen blir fratatt eiendomsretten over produksjonsmidlene, økonomien må styres av arbeiderklassen og det arbeidende folket. Det sentrale spørsmålet når det gjelder klasseherredømme i et samfunn ligger nettopp her; spørsmålet om *eiendom*. Men denne eiendommen må forsvares mot andre klasser. Derfor har borgerskapet sin stat, som vil sette inn fysisk makt mot arbeidere som forsøker å overta en arbeidsplass mot eierens vilje. På samme måte må også arbeiderklassen ha sin sosialistiske stat, som forsvarer arbeidernes klasseherredømme. Det borgerlige klasseherredømmet (kapitalismen) kaller Marx for *borgerskapets diktatur*, sosialismen kan kalles for *arbeiderklassens diktatur*.

Så langt er dette enkle spørsmål, som de fleste sosialister vil være enige om¹. I Sovjetunionen mente herskerne at de hadde et slikt arbeiderklassens diktatur. Arbeiderklassen var «representert av» Kommunistpartiet, som hadde makta over statsapparatet. Partiet mente seg skikka til å representere klassen (som i lang tid var et lite mindretall av den bondedominerte befolkninga) fordi det hadde innsikt i arbeiderklassens revolusjonære teori (marxismen-leninismen), og fordi det samla «de beste klassekjemperne». Partiet var klassens fortropp, og kunne lede på vegne av klassen².

Da opposisjonen i Kommunistpartiet var nedkjempa og ekskludert mot slutten av 20-tallet utvikla partiet seg til et redskap for en liten klikk av maktmennesker, med Josef Stalin i spissen. Disse folka «leda arbeiderklassens heroiske kamp for sosialismen», folk flest stod uten innflytelse over de viktige beslutningene. Hvis noen for eksempel kritiserte de enorme lønnsforskjellene mellom arbeidere, ingeniører og ledende statsbyråkrater, ble de avfeid av Stalin, som kunne fortelle at sosialismen ikke skapes gjennom den slags «likhetsmakeri». I 1936 erklærte Stalin at det økonomiske grunnlaget for klassesdelinga i Sovjet var avskaffa, man var nå godt på vei mot den klasseløse kommunismen. Vi har sett hvordan dét har gått³.

En demokratisk økonomi

Det sovjetiske eksemplet viser at arbeiderklassens diktatur må være mer enn at et sjølutnevnt lederparti tar kontroll over statsapparatet⁴. Hvordan skal vi så definere

¹ Kanskje bortsett fra «hvem er disse arbeiderne?», et spørsmål som raskt melder seg. Vi kan ikke ta opp denne diskusjonen her, men etter vårt syn omfatter arbeiderklassebegrepet de fleste av de som er lønnsarbeidere og ikke har ei overordna stilling i arbeidet. «Arbeiderklassen» er ikke noe eksklusivt begrep i denne sammenhengen, det er snakk om et stort flertall av befolkninga.

² Denne tenkinga har prega også norske kommunister, ikke minst AKP(m-l). I nummer 7 (1976) av *Materialisten*, AKP(m-l)s «Tidsskrift for teoretisk kamp», kan vi lese i artikkelen «Avskaffa Stalin proletariats diktatur?» at den marxistiske teorien gjør «*det kommunistiske partiets ledende rolle til den avgjørende forutsetninga for proletariats diktatur*». Det hevdes også at en sosialismeteorologi som legger hovedvekt på «arbeiderråd» er «et angrep på kommunismens ledende rolle i arbeiderklassen og dermed et angrep på arbeiderklassens kamp for kommunismen.» (Materialistens utheving.)

«arbeiderklassens diktatur», altså sosialismen? Vi bør undersøke spørsmålet om eiendom – om økonomisk makt – nærmere. Hva skal til for at det kan gi mening å hevde at «arbeiderklassen styrer produksjonsmidlene»? Det sosialistiske og kommunistiske svaret er økonomisk demokrati. Det borgerlige demokratiet er falskt, et skuespill der alle later som om politikerne styrer, mens alle egentlig veit at den avgjørende makta sitter hos eierklassen. Sosialisme innebærer å gjøre økonomien til en del av demokratiet, politikk og økonomi må smelte sammen. Det skjedde for såvidt i Sovjet; den politiske klikken som hadde makt over staten hadde også stor makt over de økonomiske beslutningene. Sammensmeltinga av økonomi og politikk – altså statseiendom – er ikke i seg sjøl sosialisme. Sosialisme forutsetter klassemakt for arbeidsfolk. Men arbeiderklassen kan ikke styre ved å eie hver sin kontorpuhl eller hver sin del av fabrikkene – sosialismen har ikke slik privat eiendomsrett til produksjonsmidlene. Arbeiderklassen må herske enten *direkte* eller *politisk*. Direkte arbeidermakt er det mulig å bygge på den enkelte bedrift og i det enkelte nabolag. Mange beslutninger kan tas av de som arbeider på bedriften, for eksempel kan folk velge bedriftsledere sjøl. Men mange andre beslutninger er det umulig å underlegge et direkte demokrati. Hvor mye olje skal hentes ut av Nordsjøen i år? Hvor stor skal torskekvotene være? Hvor mange års obligatorisk skolegang er det i Norge, og hvor skal det bygges nye sykehus? Slike beslutninger må tas av folkevalgte, lokalt og sentralt (nasjonalforsamling).

Hvis vi er enige om dette, gjenstår en lang diskusjon om hva slags lovverk og organisering som skal til for at dette faktisk skal bli et sosialistisk folkestyre. Makt korrupperer hvem som helst, så det er avgjørende at ingen får gro fast i lederposisjoner. Sosialismens mål er å *opphæve skillet mellom de styrende og de styrte*. Dette gjøres ikke ved å bygge et allmektig statsapparat, tvert imot må målet være å flytte flest mulig oppgaver og beslutninger ut til dem som angås. I tillegg er det et mål at offentlig forvaltning og styring blir en samfunnsoppgave, noe de aller fleste deltar i på ulike vis. Bare hvis en slik samfunnsmessig deltakelse blir noe man kan kombinere med en vanlig jobb i andre yrker, kan vi ha håp om å virkelig oppheve skillet mellom styrende og styrte.

Sosialismens klassekarakter

Ja vel, da har vi noen ideer om hva som er sosialisme og hva som ikke er det. Vi

³ Her har vi ikke plass til å skrive grundig om Sovjet. Den russiske revolusjon medførte mange store framskritt for folkene i sovjetstatene, og var en stor inspirasjon for arbeidsfolk verden over. Likevel sovjetsystemet ble ganske raskt noe helt annet enn det bolsjevikene hadde kjempet for. Den ekstreme industrialiseringa på 30-tallet var f.eks. delvis bygget på tvangsarbeid og førte til utarming av bondene, men det var samtidig ei tvingende nødvendig industrialisering hvis Sovjet skulle ha militær styrke til å overleve storkrigen som var på veg. Når vi her vektlegger kun negative sider ved Stalin-perioden er det ikke fordi historia kan males i svart-hvitt, det er fordi de negative eksemplene er til nytte i diskusjonen om hvordan vi skal definere sosialisme i framtida

⁴ Les Rosa Luxemburgs kritikk av bolsjevikene et annet sted i dette heftet.

mener vi bør kalle vårt alternativ for et *sosialistisk folkestyre*, for å avgrense oss fra partidiktaturene mange forbinder med sosialisme. Dette betyr ikke å «ta avstand fra» alt som er gjort i sosialismens navn, men det klargjør hva som er vårt mål, altså et virkelig folkestyre.

Ei typisk innvending fra marxistisk hold er at «sosialistisk folkestyre» tilslører klassespørsmålet. «Den sosialistiske staten er, som alle stater, en *klassestat*. Den skal holde oppe arbeiderklassens herredømme og holde nede de som ønsker kontrarevolusjon», påpeker En Marxist. Dette er vi på ingen måte uenige i. En skal være ganske ensidig oppdratt med skolepensum og Statsrevyen for ikke å ha fått med seg at herskerklassene er villige til å drukne enhver revolusjon i blod. Det må ikke være tvil om at en sosialistisk revolusjon risikerer å bli møtt med terror, og det må ikke være tvil om at en sosialistisk stat må være beredt til å ta i bruk alle nødvendige midler for å forsvare flertallets makt mot angrep fra krefter som ønsker seg tilbake til utbyttersamfunnet⁵.

Vi vil likevel argumentere, i tre punkter, for at sosialistisk folkestyre er et riktig navn på det revolusjonære alternativet.

1. I Norge er arbeiderklassen i flertall. Det store flertallet av befolkninga har ikke objektive interesser av å holde oppe den kapitalistiske utbyttinga. Hvis sosialismen har valget mellom to «onder»: 1: at den politiske makta springer ut av et folkestyre der alle har stemmerett og ytringsfrihet, slik at også antisosialistiske meninger kan hevdes, og 2: at staten får ubegrensa rett til å definere hva som er lovlige ytringer, er det ingen tvil om hva som er det største ondet. I de havarerte sosialistiske forsøka er det nettopp staten, og statsmaktas «rett» til å undertrykke, som har knust demokrati og arbeidermakt.

Sosialismen vil aldri være enkel enveiskjøring, det vil være kronglete og motsigelsesfylt, og ingen personer eller partier er i stand til å ta alle de riktige beslutningene på egen hånd. Bare gjennom åpen politisk diskusjon og kamp kan folkemassene engasjeres og gjøre seg sjøl i stand til å styre. Det *politiske demokratiet* må bygges på full ytringsfrihet, organisasjonsfrihet, hemmelige valg osv, mens det *økonomiske demokratiet* også innebærer ettertrykkelig forbud mot privat utbytting av andres arbeid. Dette er det sosialistiske folkestyret.

2. Noen av dem som mener «sosialistisk folkestyre» er ei tilsøring av klassespørsmålet er egentlig ikke opptatt av klassens makt. De er opptatt av partiets makt. For folk som mener Stalin-epoken var den skjønneste sosialisme, er sjølsagt et uttrykk som «sosialistisk folkestyre» forferdelig, fordi de færreste vil hevde at det var noe folkestyre å snakke om i Sovjet. Så for å forsvare Stalin og «sosialismens ærerike historie» må slike «kommunister» holde fast på at sosialisme og folkestyre ikke har noe som helst med hverandre å gjøre, det er «*sosialismens økonomiske basis*» (= statseiendom) som er avgjørende. Denne, stalinistiske, oppfatninga

⁵Les mer om Staten i f.eks. *Staten og revolusjonen* av Lenin).

av sosialisme bærer i seg ideen om at det må eksperter (marxister) til for å ordne opp for befolkninga, de ser ikke folkets egen organisering og kamp som det avgjørende. Det er en tenkemåte som går inn i tradisjonen for sosialisme ovenfra, og den er egentlig bare et godt argument *for* at venstresida må stille parola «sosialistisk folkestyre».

En norsk offensiv for sosialismen

3. Sosialistisk folkestyre er også ei helt riktig formulering hvis vi skal komme på offensiven i kampen for sosialismen her i landet.

■ Folkestyre er et ekstremt positivt lada ord i Norge. Folk *vil* at samfunnet skal være demokratisk styrt. Den som er mest «for folkestyre» har et godt utgangspunkt i den norske opinionen. Dette er grunnen til den stadige hetsen mot revolusjonære som antidemokrater, og det er grunnen til at Nei til EU hadde «Folkestyre eller Union» som viktigste slagord i 1994. Det er alltid nødvendig å formulere kampen for sosialismen på en måte som er tilpassa de lokale og nasjonale forholda. I Norge betyr dette etter vårt syn å reise parola for *sosialistisk folkestyre*.

■ Dette er også ei formulering som går til angrep på *et svakt punkt i kapitalismens ideologi*; spørsmålet om demokrati. Stadig flere blir oppmerksomme på hvordan storselskapene overkjører de folkevalgte, dette ser vi i debattene om den såkalte globaliseringa. Mange som aldri har kalt seg sosialister er fast bestemt på at de vi ha et demokratisk samfunn, og synes derfor den verden de opplever nå er ganske hårreisende udemokratisk. Disse menneskene må vi nå fram til, og forståelsen av at sosialisme er demokrati, mens kapitalisme aldri kan være det, er derfor helt nødvendig å vinne fram med.

■ «Sosialistisk folkestyre» tar *et av de svakeste punktene* hos oss revolusjonære, og går på *offensiven* med det. Koblinga mellom sosialisme og diktatur har gitt borgerskapet alt for lett spill alt for lenge, og desverre har vi noe av skylda sjøl ettersom vi ikke alltid har avgrensa oss så veldig klart fra sosialisme ovenfra⁶.

Hvis vi ikke går offensivt til verks for å reparere denne akilleshælen, vil vi heller aldri bli i stand til å reise sosialismen som et aktuelt og troverdig alternativ. Men det burde ikke være så vanskelig. Det er *åpenbart* at det aldri kan bli noe folkestyre så lenge ressurser og produksjon er i hendene på et snyltende mindretall, og det er like åpenbart at det første som må gjøres hvis vi skal skape et virkelig folkestyre, er en sosialistisk revolusjon. Det *er* vi som er demokratene, uansett hva Stalin eller AUF måtte mene.

⁶ Dette betyr *ikke* at vi aksepterer den borgerlige, antikommunistiske propagandaen, som sier at de sosialistiske forsøkene utelukkende var til skade for folkene i land som Sovjet og Kina. Det er *kapitalismen* som har gitt oss verdenskrigene i dette hundreåret, det er kapitalismen som raserer livsgrunnlaget vårt, det er kapitalismen som tar livet av millioner hvert år ved å la dem sulte i hjel. Ei sammenligning av fattigdom i Kina og det kapitalistiske India, fra den kinesiske revolusjon i 1949 og 30 år framover, burde også antyde hva slags system som har vært mest katastrofalt for menneskeheten.

En sosialisme for framtida

En diskusjon om hva sosialisme i år 2010 innebærer må ha dette som utgangspunkt; vi vil skape en økonomi uten utbytting og et demokrati der arbeidsfolk har makta. Vi mener sosialismen må bygges nedenfra, sosialisme ovenfra har vist seg som en ubrukbar strategi.

Med dette som utgangspunkt kan vi ta tak i alle de vanskelige diskusjonene: Hva med *staten*? Staten er på samme tid «arbeiderklassens maktapparat» og «en trussel mot sosialismen». Hvordan hindrer vi helt konkret at det blir konsentrert makt og privilegier i statsapparatet? På hvilke områder kan makta ligge lokalt, og hvilke beslutninger må tas sentralt? Kan bedrifter styres av *arbeiderne*, innafor et sosialistisk lovverk? Hvordan skal en plan for økonomien skapes? Hva gjør vi for å bygge ned motsetningene mellom by og land?

Og mange andre spørsmål: Hva er en sosialistisk familierpolitikk? Hva skal til for å oppheve undertrykkinga i familien? Eller hva med massemediene? Det er udemokratisk at Schibsted eier halve pressa i Norge, men det blir vel ikke stort bedre om staten eier *alt*? Så hvem skal eie mediene?

Etter vårt syn er det et helt prekært behov for ei offensiv, revolusjonær venstreside i åra framover. Sosialdemokratiet har ikke stort å tilby arbeidsfolk lenger, og vi risikerer ei kraftig dreiling av arbeiderklassen til høyre, i retning fascismen (jamfør framgangen til Le Pen, Jörg Haider, Carl I. Hagen etc). I en slik situasjon er de revolusjonæres evne til å organisere opprøret og nå ut til folkemassen helt avgjørende for hvilken retning utviklinga tar.

Det går ikke an å skape noen ferdig plan for Et Sosialistisk Norge, som deretter bare er å gjennomføre «etter revolusjonen». Men det går heller ikke an å vinne fram for sosialismen dersom vi revolusjonære ikke har noe å melde om helt sentrale, konkrete spørsmål som de vi nettopp nevnte.

Det er i det hele tatt nødvendig for venstresida å skape større klarhet om *de store spørsmåla*. Dagsaktuelle krav og konkret politikk her og nå er helt grunnleggende i revolusjonæres aktivitet, men det er ikke tilstrekkelig for å reise det sosialistiske alternativet. Vi må slåss for revolusjonær bevissthet, vi må slåss for sosialismen. Og da kan ikke vårt alternativ være et mer eller mindre blankpusa speilbilde av ideologien til russiske og kinesiske herskere. Det må være en sosialisme som hører framtida til.

Frihet og liv er ett

Av Morten Falck

(Tidligere trykt i Røde Fane)

*Det fødtes i oss en visshet:
Frihet og liv er ett,
så enkelt og så uundværlig
som menneskets åndedrett.*

Nordahl Grieg: 17. mai 1940

Drømmen om kommunismen springer ut av menneskets lengsel etter frihet. Kommunismen er den samfunnsformen der denne lengselen blir virkelighet. Kampen for menneskenes frihet har alltid vært kjerna i kommunismen, og kommunistenes inspirasjon og målsetting. Er det ikke et paradoks at kommunismen i våre dager blir forbundet med undertrykking, fengsling og forfølgelse?

Dette er borgerskapets største ideologiske seier, og skal vi greie å vinne oppslutning om kommunismen, må vi gjenreise denne drømmen, og vise at det kommunistiske samfunnet faktisk er forutsetninga for å realisere menneskehetens aller største drøm: Drømmen om frihet.

Skal vi klare dette, er det helt nødvendig å være krystallklar når det gjelder spørsmål om frihet og menneskerettigheter. Overalt må vi reise kampen for friheten, overalt må vi peke på borgerskapets hykleri og den skrikende motsigelsen mellom borgerskapets offisielle bekjennelser til friheten og dets egen praksis med undertrykking, utbytting, tortur og drap. Og vi må være krystallklare når det gjelder hva som er vårt mål. Det er ikke en annen form for undertrykking, men virkelig frihet for menneskene. Selv under sosialismen, som er et ufullkomment overgangssamfunn mellom kapitalismen og kommunismen, må friheten være større, mer omfattende, mer vidtrekkende, enn det er mulig under kapitalismens mest demokratiske former.

Så lenge klassene eksisterer, så lenge det finnes en stat, vil friheten være begrenset på noen områder, for noen grupper. Men sosialismen må ikke bare innebære større frihet enn kapitalismen, den må også utvikle seg i retning av å utvide friheten. Den skal jo være en overgang til et samfunn uten undertrykkelse, uten klasser, uten utbytting.

Hvis ikke vi greier å erobre troverdighet på dette området, vil vi ikke kunne vinne større oppslutning om kommunismen. Derfor er det nødvendig å være krystallklar. Og å vise i praksis at vi mener alvor. Sann som verden ser ut, bekreftes marxismens analyser og teorier hundre ganger hver dag, i alle mulige sammenhenger. Det finnes nesten ikke ett eneste samfunnsmessig spørsmål som ikke hver eneste dag demonstrerer nødvendigheten av å avskaffe kapitalismen og privateiendommen, vareøkonomien og markedet. Men hva skal vi erstatte det med? Hvem peker på alternativet? Hvem holder menneskehetens gamle drøm i live?

I. PÅ HVILKE SKULDRE STÅR MARX?

Karl Marx og Friedrich Engels skapte den kommunistiske teorien slik vi kjenner den i dag. Men de oppfant ikke kommunismen. Tvert imot bygger de på en lang tradisjon, eller som de sjøl var de første til å understreke, de står på andres skuldre. Det er nyttig å kjenne litt til den tradisjonen, både for å se marxismens innhold og dens særpreg.

Drømmen om frihet er naturligvis like gammel som det klassesdelte samfunnet, like gammel som undertrykkinga. Den går gjennom myter, eventyr og sagn, gjennom opprør og historiske endringer, alltid preget av det samfunnet som eksisterer. For de gamle grekerne er spørsmålet om frihet ikke et spørsmål om frihet for slave- ne, bare for statens frie menn. Slaven hadde nok sine drømmer, og førte sin kamp. Men hvor mye av det er bevart? Kristendommen har i utgangspunktet mange trekk av kampen for frihet, men skulle likevel bli ideologi for undertrykking og underkastelse. Føydalsamfunnet har sine frihetsmyter. Tenk på fortellingene om Robin Hood. Men omkring år 1500 skjer det noe nytt. Borgerskapet er blitt forholdsvis sterkt, det begynner å røre på seg for å markere sine egne behov. Det nærmer seg tida da borgerskapet starter kampen for å erobre makta. Det er ikke mulig uten i allianse med alle andre undertrykte klasser, og borgerskapet skaper gradvis idéen om frihet for hele menneskeheten, om menneskets rettigheter. I denne perioden, borgerskapets tidlige vår, er motsigelsen mellom borgere og proletarer bare så vidt i sin begynnelse, nesten ikke synlig. Borgerskapets kamp for frihet tar form av en kamp for hele folkets frihet.

1. Thomas More setter fingeren på problemets kjerne

1500-tallet er renessansens århundre. Kunst og vitenskap sprenger seg ut av føydalismens stengsler, først i Italia, etterhvert lenger nordover i Europa. Humanismen er den ideologiske overbygninga for det framvoksende borgerskapet. Fornufta blir retningsgivende, ikke bare troen.

Og det er humanismen som videreutvikler den store drømmen om frihet. Klarest ser vi det kanskje i Thomas Mores strålende bok «Utopia», som blei grunnlaget for en hel litterær tradisjon¹. Her retter han en flengende kritikk mot samfunnsforholda i England på begynnelsen av 1500-tallet (boka kom i 1516). Veveriene i Flandern gjorde det svært lønnsomt å eksportere ull. De engelske jordeierne la om til sauehold i stor stil, og fordrev dem som dyrket jorda. Gjennom en hardhendt ekspropriasjon av småbrukere og leilendinger oppsto en enorm sosial nød, der horder av mennesker ikke hadde annen utvei enn å tigge og stjele for å opprettholde livet – og begge forbrytelser blei straffet med døden. Første delen av boka er en direkte kritikk av det engelske samfunnet, lagt i munnen på den erfarne

¹ Norsk utgave: Thorleif Dahls kulturbibliotek, Aschehoug 1982. Oversettelsen er litt uhistorisk, men boka finnes også på engelsk.

sjømannen Rafael Hythlodæus (som betyr vrøvlemester), andre delen er Hythlodæus' beskrivelse av samfunnet på øya Utopia (navnet er et ordspill som kan bety både «ingen steder» og «godt sted»).

Det er ikke vanskelig å kjenne igjen det engelske borgerskapets behov i Thomas' Mores beskrivelse av det utopiske samfunnet. Den speiler trangen til erobring og det unge borgerskapets asketiske flid, som vel hundre år seinere skulle gi engelskmennene en borgerlig revolusjon i puritanske kledebon. Dessuten har boka en avvæpnende, jordnær humor som nok var et godt forsvar mot sensuren.

Thomas More peker klart og tydelig på årsaken til at utopierne er frie og lykkelige. Det vil si at han peker på årsaken til at folkene i England og Europa ikke er det. Det er ikke bare det at utopierne forakter ytre velstand og vurderer utvendig prakt og edle metaller som foraktelig og lite verdt. Men de *kjenner ikke privateiendommen*. I det utopiske samfunnet er alle ressurser felleseie, og alle arbeider på like fot og like mye². Arbeidets produkter fordeles fritt til alle, etter behov. Innbyggerne bare henter det de har behov for, det er rikelig til alle.

Eksproprieringa av de engelske bøndene var en konflikt om eiendomsretten. Men Thomas More stiller ikke kravet om en liten jordlapp til alle. Han greier å se framover, mot en virkelig løsning på problemet. Det er en form for kommunisme More skildrer. Til forskjell fra den urkristne kommunismen er Thomas Mores ikke bare begrunnet i moral og idéverdenen, men i de materielle vilkåra. Det var mulig for Thomas More å se at privateiendommen var ondets rot, og at samfunnsressursene var rikelige nok til å forsørge alle samfunnets medlemmer godt hvis de ble likt fordelt, og den snyltende overklassens luksusforbruk blei avskaffa.

More levde i ei voldsom tid. Drømmen om frihet materialiserte seg i store opprør som feide ikke bare over England, men over store deler av Europa. I 1525, ni år etter at han ga ut Utopia, feide de revolusjonære bondekrigene over Tyskland. Og opprør og stridigheter satte Gustav Wasa på tronen i Sverige og skapte den svenske nasjonalstaten. I disse opprørene var det bøndene som reiste seg – i Tyskland med krav om «Fryheit» (frihet) på sine faner. Ikke noen av disse opprørene førte til føydalismens fall, men de var voldsomme, blodige klassekonflikter som dreiv historien framover. Neste århundre skulle se det revolusjonære borgerskapet ta makta i de første borgerlige revolusjonene, i Nederland og England.

2. Et skritt videre: Milton forsvarer yringsfriheten.

Den vakre visa «Din tanke er fri», som synges ved humanetiske konfirmasjoner i Norge, skriver seg fra bondekrigens Tyskland. Men bondekrigen led nederlag, og om ingen undertrykker noen sinne kan tvinge tanken, kunne de iallfall tvinge de tenkende til å holde kjeft. Med yringsfriheten var det smått bevendt, og i den engelske revolusjonen skulle den få sitt teoretiske forsvarsskrift.

² Utopierne arbeider 6 timer om dagen. Allerede i 1516 anså altså Thomas More dette for å være tilstrekkelig. Det er kanskje på tide å få gjennomført et så gammelt krav?

Thomas More måtte kamuflere sin kritikk av det engelske samfunnet som en fortelling fra en ukjent øy i Den nye verden, lagt i munnen på en oppdiktet sjømann og med mange reservasjoner. Boka blei til og med skrevet på latin, og gitt ut i Frankrike. Det var den harde engelske sensuren som tvang sjøl en så framtrædende mann som More til å være så fordekt. Sensuren rammet alle. De færreste tenker over det, men Shakespeare skreiv under en knallhard og vilkårlig sensur som tvang ham til å gjemme bort alle politiske tanker. Et interessant eksempel er den passasjen han bidro med til et stykke om Thomas More, hvor manuskriptet finnes bevart med sensurens strykninger³. Den som ikke prøver å lese mellom linjene hos Shakespeare (og andre engelske forfattere fra 1500- og 1600-tallet), går glipp av denne litteraturens store samfunnsmessige innhold, og skjønner verken litteraturen eller historien⁴.

Den formelle forankringa for sensuren hang mye på et system med monopoler og lisenser, der trykkerne var ansvarlige for litteraturen og utøvde en hard overvåking og jakt på illegale trykksaker. Men i 1640 løsna det. Sensuren blei oppheva. Shakespeare var død, men John Milton var i høy grad aktiv. Blant det han offentliggjorde, var et par brosjyrer om skilsmisse, der han gikk inn for å utvide adgangen til å skille seg. Det førte til voldsomme reaksjoner, og forsøk på å gjeninnføre sensuren. Milton forsvarte seg gjennom det lille skriftet *Areopagitica*, der han argumenterer prinsipielt mot sensur og for full ytringsfrihet⁵. 1644 er det året da ytringsfriheten får sin prinsipielle formulering. Miltons argumentasjon holder den dag i dag, sjøl om vi nok ville gitt den en mer verdslig form. Den engelske revolusjonen som Milton er uløselig knytta til og en av de fremste talsmennene for, hadde et strengt pietistisk uttrykk.

Så Miltons argumentasjon har en strengt kristen form. Han starter med å sammenligne det å forby en bok med å ta livet av en mann – det er bare det at boka er et reint åndsprodukt, så det er verre å forby den. Det er å angripe en udødelig sjel. Han hevder at ingen av antikkens store kultursamfunn noen sinne fant på å forby bøker, og sensur har heller ingen støtte i Bibelen. Han siterer apostelen Paulus: «Prøv alt, hold fast på det gode.» (1. Tess., 5:21.). Men kjerna i argumentasjonen hans er sann:

Sensur har ingen virkning på tanker. Det nytter ikke å forby tanker og

³ Shakespeares bidrag til stykket om Thomas More (med sensurens inngrep) står ofte trykt i ettbinds-utgaver av *The Complete Works of William Shakespeare*, for eksempel i *Player's Edition*, Collin's, London 1968.

⁴ Les om dette hos den lærde historikeren Christopher Hill: *Writing and Revolution in 17th Century England*, The Harvester Press 1985, kapitlet *Censorship and English Literature*.

⁵ *Areopagitica*, og mange andre av Miltons skrifter, finner du på internett: http://www.dartmouth.edu/~milton/reading_room/areopagitica/part_1/text.html. Noen av verkene hans er også oversatt til norsk. Det finnes visstnok en norsk utgave av *Areopagitica*, men den er neppe gitt ut i bokform. Her ligger det en oppgave og venter på et ergjerrig og kulturbevisst forlag.

meninger, derfor er forbud mot bøker meningsløst. Tankene vil være der likevel, man får bare ikke tak på dem, de kommer ikke åpent fram.

Dersom man forbyr de onde tankene, vil de overleve i det skjulte, i hodene hos mennesker som ikke tør å si hva de tenker og mener. Fordi de ikke blir prøvd i åpen debatt, vil de heller ikke bli avslørt som onde, og overleve. Sensur er direkte skadelig, fordi det hindrer og hemmer kampen mot de onde tankene. Og når vi ikke kjenner de onde tankene, vil vi heller ikke kunne verge oss mot dem. Vi vil ikke kunne vurdere dem og kjenne dem for det de er, men vil stå forsvarsløse, og de onde tankene vil få større utbredelse enn om de kunne vært lagt fram åpent.

Kunnskap og søking etter sannheten er avhengig av at alle tanker er tillatt, alle muligheter kan vurderes åpent, alle standpunkter prøves mot hverandre. Derfor vil sensur og forbud også hemme søkingen etter sannheten, etter kunnskap og visdom. Det vil gjøre folk kunnskapsløse og dumme. Fullstendig ytringsfrihet er nødvendig for utvikling av tenkinga. Dette gjelder vitenskap, filosofi, kunst og religion, kort sagt alle former for tenkning.

Sensur og forbud vil også undergrave folkets enhet (som var et viktig argument i 1644, kanskje verdt å tenke gjennom også i 1999). For en enhet som ikke er bygd på bevisst diskusjon mellom alle forskjellige (splittende) synspunkter, er skjør og ubestendig, den sprekker når den blir utsatt for press. En slagkraftig enighet forutsetter frihet til å legge fram alle meninger, og en åpen diskusjon. «Meninger hos gode menn er ikke noe annet enn kunnskap som er i ferd med å bli skapt.»

«Gi meg friheten til å vite, til å ytre meg, til å argumentere fritt for samvittigheten, framfor alle andre friheter», sier Milton.

Argumentasjonen hans er strålende, og holder vann den dag i dag. Ingen har levert noe bedre forsvar for ytringsfriheten. Den lille brosjyren, formet som en tale til det engelske parlamentet, fikk likevel ingen stor virkning da den kom. Sensuren ble gjeninnført og bortsett fra enkelte perioder med lettere regime, varte den lenger enn Miltons levetid. Kanskje var det noen som så seg mer tjent med makt enn med sannhet – og attpåtil så en motsigelse mellom de to?

3. Mannen fra de to revolusjonene

Først i 1695 blei den engelske forhåndssensuren oppheva. Og da var det, som Christopher Hill bemerker, mer begrunnet med økonomi enn med hensyn til friheten: Sensuren var en hindring for produksjonsfriheten i en blomstrende boktrykkerbransje.

Slik har det seg at de franske opplysningsfilosofene i det neste århundret kunne finne inspirasjon i en engelsk litteratur der tanker og synspunkter blei lagt åpent fram. Kapitalismen hadde tatt makta i Nederland og England, og borgerskapet utviklet seg og vokste i Frankrike og andre europeiske land.

1700-tallet er opplysningsfilosofenes tid. De snudde og vendte på alt, på statskikk og styresett, på religion og jus, på kunst og filosofi, og vendte hver stein i det menneskelige livet. Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Diderot og Condorcet er

blant de store navn i menneskenes historie, fordi de la det ideologiske grunnlaget for borgerskapets store revolusjon i Frankrike. Men det var mange andre navn i koret. Ett av dem var den italienske markien Cesare Bonesana de Beccaria, som i sitt lille skrift «*Dei delitti e delle pene*» (Om forbrytelse og straff) i 1764 gikk til angrep på inkvisisjonens grusomheter, påviste at tortur og dødsstraff verken forebygger eller minsker kriminaliteten, og la grunnlaget for en «moderne» strafferett. Som ennå ikke har vunnet allmenn oppslutning.

1700-tallet er også de store revolusjonenes århundre. Det var i Amerika at opplysningsidéene først ble materiell virkelighet gjennom en borgerlig revolusjon. Her var framtrepende borgerlige intellektuelle i virksomhet, som Benjamin Franklin og Thomas Jefferson, som begge var tilhengere av opplysningsfilosofien. Men om noe enkelt skrift skal ha æren for å ha satt i gang den amerikanske revolusjonen, må det være Thomas Paines vesle brosjyre «*Common Sense*» (Sunn fornuft), som kom ut anonymt den 10. januar 1776, og ble revet vekk i femtiseks utgaver før året var omme. Hvis en forfatters suksess skal måles etter opplag, er det tvilsomt om noen forfatter i historien kan måle seg med Tom Paine⁶.

Den amerikanske revolusjonen proklamerer den 4. juli 1776 for første gang prinsippet om visse rettigheter som er felles for alle mennesker, med Thomas Jeffersons berømte ord i uavhengighetserklæringen:

«Vi holder disse sannhetene for å være selvsinnlysende: At alle mennesker er skapt like, at de av sin skaper er utstyrt med visse umistelige rettigheter, at blant disse er liv, frihet og jakten på lykken.»

I 1791 vedtok Kongressen en «*Bill of Rights*», som består av 10 tillegg til grunnloven. Det mest berømte er kanskje det første (First amendment, for den som ser amerikanske TV-serier), som garanterer religionsfrihet, yttringsfrihet, trykkefrihet, forsamlingsfrihet og frihet til å klage til regjeringa⁷. Retten til eiendom er ikke slått fast i den amerikanske konstitusjonen. Likevel var retten til eiendom sentral for «grunnlovsfedrene», det var jo nettopp deres kapitalistiske eiendom som var truet av den engelske kolonimakta. Først og fremst denne trusselen dreiv dem til opprør og løsrivelse.

Både Thomas Jefferson og Benjamin Franklin var amerikanske sendemenn i Frankrike, og ble tatt imot med åpne armer. De var representanter for revolusjonen, opplysningen, menneskets naturgitte rettigheter. I 1789 fulgte det franske folket i amerikanernes spor i en revolusjon som skulle ryste Europa og besegle føydalismens skjebne. Både Jefferson og Franklin reiste hjem det året, men Thomas Paine, som var kommet til Frankrike i 1787, skulle komme til å oppholde seg i

⁶ Tom Paine er gitt ut på svensk av Ordfronts förlag, både «Sunt förnuft» og «Människans rättigheter». Finnes i billigutgaver på engelsk, og tekstene ligger på Internett sammen med andre Tom Paine-tekster.

⁷ Internett er det enkleste stedet å finne den amerikanske uavhengighetserklæringa og konstitusjonen med alle tillegg. Det ligger mange steder. Søk!

Frankrike store deler av de følgende årene.

For at borgerskapet skal kunne beseire føydalstaten, må det samle alle folkelige krefter bak revolusjonens faner. Formuleringen av allmenne menneskerettigheter er et ideologisk uttrykk for dette behovet. Den franske deklarasjonen om menneskerettighetene, som den revolusjonære nasjonalforsamlinga vedtok den 27. august 1789, definerer disse rettighetene i 2. avsnitt:

«Hensikten med all politisk sammenslutning er å bevare menneskets naturlige og umistelige rettigheter. Disse rettigheter er rett til frihet, eiendom og personlig sikkerhet, samt rett til å gjøre motstand mot undertrykking».⁸

Her er menneskets rettigheter naturgitte, det er Rousseaus og opplysningsfilosofenes teori om naturretten som seirer. Men det folket som her i samme åndedrett fastslår sin rett til å gjøre opprør mot undertrykking og sin rett til eiendom, det folket er bare et annet navn på borgerskapet. Retten til eiendom er retten til å eie maskiner og jord, retten til å utbytte andre mennesker. Det er den «menneskeretten» som skulle komme til å få forrang framfor alle de andre rettighetene naturen hadde gitt alle mennesker, og tilintetgjøre dem alle sammen. Retten til å være kapitalist. Erklæringa omtaler eiendomsretten som en «ukrenkelig og hellig rettighet». Arbeid nevnes derimot ikke blant menneskets naturgitte rettigheter.

Men i 1789 lå alt dette innhyllt i framtida. Revolusjonen var en stor frigjøring, den virvlet over Frankrike og tilintetgjorde tusen og atter tusen lenker og bånd. Håndverkeren Tom Paine så utviklinga, og han var begeistret.

Alle var ikke det. Revolusjonen hadde sine fiender. I England skremte den vannet av den borgerlige overklassen, og de rike, borgerlige godseierne. Derimot inspirerte og oppflammet den håndverkere og andre småfolk. Nettopp mot den smitteeffekten revolusjonen hadde i England var det Edmund Burke reagerte. Han hadde støttet revolusjonen i de amerikanske koloniene i 1776, og Tom Paine hadde regnet ham som en venn. I november 1790 gikk han til frontalangrep med det som er kalt «et kontrarevolusjonært manifest», boka «Refleksjoner om revolusjonen i Frankrike».⁹

Den blei godt mottatt av den engelske overklassen, og Burke, som hadde vært i en vanskelig situasjon økonomisk, fikk en pensjon på 1200 pund i året. (Marx bemerker i en fotnote at «han (...) alltid har klart å selge seg selv på det beste markedet».) Burke svartmaler revolusjonen fullstendig, beskylder den for lovløshet, anarki og terror, og hevder at den har vært til ulykke for landet og folket. Og dette var vel å merke i en rolig fase av revolusjonen, før henrettelsen av kongen, før terroren mot adelen, før Robespierres korte regime.

⁸ Sitert etter Jan Myrdal: *Franska Revolutionens Bilder*, 1989.

⁹ «Reflections on the Revolution in France». Billigutgave på Penguin. Denne reaksjonære boka finnes alltid tilgjengelig. Internett: Prøv den fantastiske basen «Great Books»: <http://www.anova.org/gb2.html> – her vil du også finne mange andre kilder, både Tom Paine, Thomas Jefferson, Thomas More og mye annet.

Tre måneder seinere, i februar 1791, kom første delen av Tom Paines «Menneskets rettigheter», der han svarer Burke. Med sin enkle og respektløse stil blei Paine umiddelbart populær hos håndverkere og arbeidere. Så populær at det var viktig å bekjempe ham. Åtte-ti «Svar til Paine» blei gitt ut på de 12 månedene som gikk før andre delen av boka kom – og nesten umiddelbart glemt.

Paine gjentok sin suksess fra 1776, boka hans blei spredt i utrolige opplag. Første delen kom i 50.000 eksemplarer på fem måneder. Annen del kom i fem opplag på en eneste måned, første opplag blei utsolgt på to timer. Periodevis solgte den 10.000 eksemplarer i uka, og Paine sjøl anslår at det blei solgt mellom 400.000 og 450.000 eksemplarer av boka på ti år, bare i England. I et England hvor befolkninga var på ca. 10 millioner, men bare halvparten av de voksne kunne lese.

Første delen av Paines bok forsvaret den franske revolusjonen prinsipielt. Andre delen går lenger, med oppfordringer til å gjøre opprør og krav om sosial sikkerhet, paroler som foregriper velferdsstaten.

Den offentlige kjempedebatten som disse bøkene var en del av, var viktig, men det var kontrarevolusjonen som vant. Ikke fordi den hadde rett, men fordi den hadde makt. Det ser vi ikke minst på det faktum at denne debatten er så lite kjent. Paine ble fredløs i England og vendte aldri tilbake dit, sjøl om det var fedrelandet hans. Den dag i dag er det Edmund Burke som bestemmer det offisielle synet på revolusjon.

Paine brakte derimot borgerskapet så langt som det kunne komme. Den revolusjonære håndverkeren som var aktiv deltaker i to revolusjoner strakte grensene for borgerskapets radikalisme så langt som det gikk. Men den private eiendommen, retten til utbytting, forsvarte han til sin dødsdag.

4. Proletariatets kortvarige menneskerettigheter

Tom Paine blei valgt inn i den franske nasjonalforsamlinga. I 1793 skreiv han forslag til en ny grunnlov. Det blei ikke vedtatt. Det blei derimot det forslaget Robespierre førte i pennen. I den sydende, bølgende revolusjonen var representanter for det gryende, ennå umodne proletariatet blitt slynget fram til makta. I Robespierres erklæring om menneskerettighetene settes det grenser for eiendomsretten: «Eiendomsretten begrenses likesom alle andre rettigheter av plikten til å respektere andres rettigheter.

Den kan verken være til skade for våre likemenns sikkerhet, for deres frihet, deres eksistens eller deres eiendom.»

Derimot garanteres retten til arbeid, og eksistensmidler for dem som er ute av stand til å arbeide. Og: «Når regjeringen krenker folkets rettigheter, er opprøret den helligste av alle rettigheter og den mest uunngåelige av plikter for folket og for hver del av folket.»¹⁰

Men proletariatet var altfor utvikla til å kunne holde på makta og utvikle

¹⁰ Denne erklæringa er ikke lett å finne. Her er den sitert etter Jan Myrdal: Franska Revolutionens bilder.

sitt styre. Det hadde en altfor smal basis. Derfor utvikla jakobinerne et terror-regime som raskt var nødt til å gå under, bli sprengt av sine egne indre motsigelser. Og derfor måtte menneskerettserklæringa fra 1793 også raskt bli satt ut av kraft. Den mest hellige av alle rettigheter viste seg å være eiendomsretten.

5. Et sidespor mot nord

Som et sluttpunkt, la oss sende tankene på en liten utflukt mot nord, til det opprørske Norge i 1814. Her samles rikets ledende menn på Eidsvoll i mai for å lage en konstitusjon for det sjølstendige Norge. Flere av dem har med seg utkast som er sterkt inspirert av den franske revolusjonen, av menneskerettighetene av 1789 og til og med 1793. En av dem var Nicolai Wergeland, sognepresten i Kristiansand, som seinere skulle bli mest kjent gjennom sin sønn Henrik.

Pastor Wergeland innleder sitt grunnlovsutkast med 10 «Grundsætninger» om folkets suverenitet og individets frihet. Her heter det blant annet: «Idividenes absolute Menneskerettigheder ere: Frihed, Lighed, Sikkerhed. Heraf flyder Ejendomsret og Modstands-Ret.»¹¹

For borgerskapet er den individuelle sikkerheten viktig for at de andre frihetene skal kunne settes ut i livet. Dette punktet hadde Wergeland hentet fra den franske 1789-erklæringa. Som vi vet, kom disse punktene ikke med i den endelige norske grunnloven. Marxismen har lagt større vekt på det kollektive – men kanskje vi bør ofre dette problemet en ny tanke, spesielt i lys av utviklinga i vår egen tid?

II: FRIHETENS FORUTSETNINGER

6. Marx og Engels

Her vender tida. Etter at borgerskapet har erobra makta i Frankrike, og Napoleons arméer har dratt fram gjennom det meste av Europa, er føydaladelen ikke i stand til å sette dagsordenen. Det er blitt borgerskapets verden. Og nå utvikles motsigelsene, det viser seg at eiendommen og retten til utbytting stiller betingelser for alle andre friheter. Men kampen for friheten ligger ikke død, den blusser opp igjen og igjen, i 1830 er det revolusjon i Paris igjen, og det tar fem år før borgerskapet får lagt lokket på. Og så bærer det mot 1848 og ny revolusjon.

Dette er nettopp den tida da Marx og Engels er unge og erobrer sine liv og sine historiske roller. De kommer ikke som guder ut av maskinen, de befinner seg midt i en tradisjon, i en konkret virkelighet, og de preges av sin tid. Som alle andre tenkende ungdommer lengter de glødende etter frihet og hater urettferdigheten. Det brenner som en ild i det de skriver. Men de har lært seg å analysere, Hegel og Heraklit har lært dem dialektikk, og de er materialister. De er ikke svermere, de leser og studerer og prøver å finne ut av den konkrete virkeligheten. Hvilke motsi-

¹¹ Sitert etter Paal Berg: Eidsvoll-grunnloven og menneskerettene, i «Arven fra Eidsvoll», Sverdrup Dahls forlag, Oslo 1945.

geler bestemmer frihetens vilkår? Hva er egentlig frihet? Hvilke krefter kan forsvare den, kjempe den gjennom, utvide den? Hvilke krefter står imot den, prøver å begrense og innsnevre den? Og hvilke objektive grenser finnes det?

Mange år seinere skriver Engels om dette i boka «Anti-Dühring»:

«Hegel var den første som framstilte forholdet mellom frihet og nødvendighet riktig. For ham er friheten innsikten i nødvendigheten. 'Blind er nødvendigheten bare for så vidt den ikke er innsett.' Friheten ligger ikke i den drømte uavhengigheten av naturlovene, men i kunnskapen om disse lovene og i den dermed gitte muligheten til å la dem virke planmessig for bestemte formål. Dette gjelder med hensyn til såvel den ytre naturens lover som til de lover som regulerer menneskenes fysiske og åndelige tilværelse – to klasser av lover som vi i høyden kan skille fra hverandre i forestillingen, men ikke i virkeligheten.»¹²

De to kameratene kjempet for frihet hele livet. Ikke for en svermerisk, drømt frihet hinsides det mulige. Ikke for en allmenn liksom-frihet som skulle vise seg å være en klasses frihet til å undertrykke og utbytte andre. Men for en virkelig, konkret, jordisk frihet, menneskenes frihet fra utbytting og undertrykking, fra sult og slaveri. De kjempet for et samfunn «hvor den frie utviklinga av hver enkelt er betingelsen for alles frie utvikling.»¹³

Marx og Engels la ned et enormt arbeid i å kartlegge lovmessighetene som styrer kapitalismen. Og i å organisere arbeiderklassen. Fordi den som klasse ikke kan ha interesse av å utbytte og undertrykke andre, men derimot interesse av å forene seg med flest mulig av folket for å gjøre slutt på all ufrihet, all utbytting, all nød og alt savn. Marx og Engels visste veldig godt hvilken tradisjon de var en del av, og på hvilke skuldre de sto. Deres kjempeinnsats var å stille frihetsdrømmene på et nytt klassegrunnlag, og å utvikle dem fra idealistisk drøm til materialistisk analyse av forutsetningene. Kommunismen ble forvandlet fra utopi til en reell framtid, som vi klart kan se de store trekkene av når vi analyserer vår nåværende hverdag.

Frihet og likhet forutsetter mat, klær, hus, møbler, bøker, TV, bil, PC og mobiltelefon osv., som alt sammen er frukter av materielt arbeid. Altså må vi arbeide. Men arbeidet må fordeles likt. Som umulig kan bety at en bjørnesterk 30-årig ungdom skal arbeide like mye som en sliten, 70-årig gamling. Altså: Fra enhver etter evne. Og de materielle godene skal også deles likt på samfunnets medlemmer. Men en 30-årig bjørnesterk ungdom trenger mere av både mat og klær og kanskje hus og møbler og mobiltelefoner enn en sliten, 70-årig gamling. Altså: Til enhver etter behov.

Kapitalismen setter grenser for friheten, grenser som vi må vite hvordan vi skal bekjempe. Marx blei økonom for å fremme kampen for menneskets frihet. Han forklarte hvordan utbyttinga fungerer og gjorde det dermed mulig å avskaffe

¹² Svensk utgave, Arbetarkultur, Stockholm 1955, s. 156.

¹³ Manifestet, norsk utgave, Røde Fane 1998, s. 70.

den. Han ga oss innsikt i hva som var nødvendig og hva som var unødvendig. Vi marxister har lagt stor vekt på de materielle vilkåra, og hatt lite sans for borgerskapets hyklerske, dobbeltmoraliske snakk om frihet. Men la oss ikke glemme hva Marx og Engels sier uttrykkelig allerede i Manifestet: «Første skritt i arbeiderrevolusjonen er at proletariatet oppkaster seg til herskende klasse, kjemper igjennom demokratiet.»¹⁴

Marxismens kritikk av de borgerlige frihetene og rettighetene, av parlamentarismen og det demokratiet borgerskapet er i stand til eller villig til å opprettholde, er en kritikk fra venstre. Vi kritiserer borgerskapets friheter for å være utilstrekkelige. Borgerskapet later som det har frihet for alle, men, som den franske forfatteren Anatole France med isnende ironi formulerte det, betyr det alles like rett til å tigge på gatene, sove under broene og stjele brød. Vi vil ikke ha sånne falske friheter. Vi vil ha lik rett til god mat, en varm seng, et trygt hus, fritid, gode bøker, filmer, musikk, billedkunst, reiser, vakre blomster, varme, pene klær. Vi vil ha lik rett til å studere og utvikle våre intellektuelle og kreative evner. Vi vil ha lik rett til å delta i samfunnets utvikling og utforming, vi vil bestemme like mye som alle andre. Kort sagt: Vi vil ha lik rett til å være mennesker, og leve et rikt, menneskelig liv som likeverdige. Slik er vår drøm om kommunismen, og for den er det vi slåss. For den er det vi vil styrte dette skjendige undertrykkersamfunnet med sin falske likhet og sitt høyst utilstrekkelige demokrati. For denne drømmen vil vi gjøre revolusjon. På våre faner står de tyske bøndenes parole: «Frihet!»

7. Fred, brød og seks fot jord?

Nå ble det i Russland revolusjonen først kom og arbeiderklassen erobret makta. Det var et land der produktivkreftene på ingen måte var framskredne og utgjorde et grunnlag for en rask overgang til en avansert sosialisme. Revolusjonen ble møtt med innbyrdeskrig og intervensjonskrig. Det ga den unge sosialismen et enda dårligere utgangspunkt.

Klasseskillene var store, og lot seg ikke avskaffe ved vedtak. Tvert imot antok de nye former, og den ideologiske overbevisningen om at de ikke var der, gjorde det umulig å se dem og behandle dem riktig. Det raste en intens klassekamp i Sovjet-staten fram gjennom mellomkrigstida og den fortsatte under og etter krigen. Denne klassekampen er ikke analysert historisk, og jeg skal ikke gjøre noe forsøk på det her. Jeg mener også at mange av detaljene i dette bildet er det historikernes oppgave å klarlegge, og at det vil ta mange, mange år. Etter Sovjetunionens sammenbrudd har noen arkiver åpnet seg og mange ting er blitt dokumentert, mange av dem fryktelige. Men ennå kjenner vi bare innholdet av de færreste arkivskapene. Stiller vi oss spørsmålet om hvilken informasjon det er nyttig/opportunt å slippe fram – og for hvem? De bitene av det store puslespillet som hittil er kommet på bordet virker altfor samstemt politisk korrekte. Det kan være klokt å ta høyde for at store deler av bildet kan endre seg.

¹⁴ Samme sted, s. 68.

Vi kjenner jo Edmund Burkes makt over sinnene, og den gjengse borgerlige svartmalinga av «Stalins Sovjet». Vi kjenner også den offisielle holdninga til Stalin og til den sovjetiske kommunismen. Den går ut på å ta avstand fra «stalinismen». Ja, hvis man med det mener å ta avstand fra terror, vilkårlig undertrykking, konsentrasjonsleire, massegraver - da er jo en sånn avstandtaken omtrent verdiløs, intetsigende. For det er vel ingen som er uenig. Men den er også verdiløs av en annen grunn. I denne tradisjonen er det om å gjøre å rense sin sjel, utdrive Stalins eller kommunismens onde ånd, for å bli rein og kunne slutte seg til de borgerlige brødrene. Det er ikke snakk om å forstå historien. Dermed forsvinner de store massebevegelsene, de sovjetiske folkenes og arbeiderklassens, bøndernes, de intellektuelle og ungdommens heltedige innsats for å bygge opp landet sitt, øke produksjonen, skape velstand, stå imot og knuse de nazistiske angrepene - enheten, offerviljen, de store debattene, kreativiteten, oppfinnsomheten, demokratiet. Som også var der.

Det er interessant i disse tider av religiøs monolittisk anti-stalinisme, å lese gamle reiseskildringer fra Sovjet-Unionen. For eksempel Edgar Snows «Fra Stalingrad mot seieren» (Red Glory and Brown Bondage) som kom på norsk i 1946 (på Tiden, Arbeiderpartiets forlag). Snow reiste til Sovjet i oktober 1942. Han var på Den røde plass da Stalin talte til Oktoberrevolusjonens 25-årsdag, og beskriver «denne bløte, langsomme, tillitsfulle georgiske stemme». «Stalin stanset for å drikke et glass vann (engang ba han om unnskyldning for det og sa at han hadde spist for mange sild om morgenen, og Russland brølte av latter)» (s. 14–15) – et ganske uvant bilde i våre dager. Snow intervjuer en hvithåret, gammel mann i en landsby: «Sammenlignet med det gamle Russland, er det som himmelen i forhold til helvete. Den største forskjellen er simpelthen at vi jordbruksarbeidere ikke lenger sulter om vinteren.» Gamlingen forteller detaljert om nøden i det gamle Russland, og fortsetter: «Nå begynte vi virkelig å leve et rikt liv, da tyskerne ødela det alt sammen.» (s. 70) En hvithåret kvinne i samme landsby forteller det samme: «Disse tyske svina som ødelegger landet vårt nettopp som vi begynte å få det godt.» (s. 73)

Dette betyr jo ikke at massegravene ikke er der, at konsentrasjonsleire, vilkårlighet og terror ikke fant sted, eller at det var trygt å kritisere partiet. Problemet er at begge bildene er sanne. Og den som vil forstå det som skjedde, må se begge bildene, og prøve å tenke kritisk. Det er altfor politisk korrekt å «ta avstand» og lukke øynene for det positive. Nå for tida ligger antakelig den største utfordringa på det området.

Men for marxister, som bærer på en lang tradisjon av forsvar for Sovjet-Unionen, finnes det også en annen viktig utfordring, nemlig å diskutere den sovjetiske kommunismen kritisk. Det har rent mye vann i havet og vi har store lærdommer å hente i de sovjetiske kommunistenes erfaringer.

Se på Lenins glimrende analyse av demokratiet i «Staten og revolusjonen», både innfor kapitalismen og under proletariatets diktatur. Om det siste sier han

bl. a.: «Og proletariatets diktatur, dvs. organiseringa av fortroppen for dei undertrykte som herskarklasse, kan ikkje berre få som fylgje at demokratiet vert utvida. *Til same tid* som demokratiet vert veldig utvida – og dette vert for fyrste gong demokrati for dei fattige, demokrati for folket, og ikkje demokrati for pengesekkanne – legg proletariatets diktatur ei lang rekkje innskrenkingar på fridomen til undertrykkjarane og utbytтарane og kapitalistane. Vi må undertrykkja dei for å fri menneska frå lønsslaveriet. Motstanden deira må knusast med makt. Det er klårt det ikkje er nokon fridom og noko demokrati der det er undertrykking og der det er vald.»¹⁵

Er det mulig at vi i etterpåklokskapens klare lys kan si at Lenin her undervurderer og forenkler problemet? Hva slags undertrykking av kapitalistene må til, og hva slags undertrykking kan tillates? Må de minste ytringsfriheten? Stemmeretten? Retten til arbeid og lønn, retten til å kunne bevege seg fritt? Eller livet? Bolsjevikene bygde sosialismen i et land hvor den tsaristiske undertrykkinga hadde lange tradisjoner. Kan det tenkes at de blei overmanna av «vanens forferdelige makt» – vanen er som kjent uttrykk for materielle forhold – og ikke greide å reise den prinsipielle kampen for frihet og demokratiske rettigheter? Kan dette forklare trekk vi oppfatter som kyniske og unødige harde i politikken deres, en forkjærlighet for politimetoder framfor åpen diskusjon?

Forandra målet seg underveis? Hva sto det på Sovjetunionens faner i 1917, i 1926, i 1939, i 1946 og i 1956? «Fryheit»? Eller blei oppbygginga av en sterk Sovjetstat – av økonomien og statsapparatet – viktigere enn folkets frihet?

Den tunge og tvers igjennom idealistiske politiske styringa av vitenskapen som ga seg utslag i favoriseringa av en sjarlatan som Lysenko og bannlysinga av genetikken, en politikk som knekket ryggen på store og viktige deler av vitenskapen i landet og gjorde vitenskapelig framgang umulig fordi kjettterske tanker var farlige – det kan kanskje lære oss noe om viktigheten av demokrati på alle områder. For vitenskapen er den frie diskusjonen avgjørende. Er det overhodet mulig å ha åpen og fri diskusjon og tankeutvikling i vitenskapen dersom resten av samfunnet er underlagt sensur og knebling?

8. Et rikholdig blomsterbed

Edmund Burke er også i ferd med å feste sitt grep på revolusjonen i Kina. Eller rettere sagt: på revolusjonene. Det er ekstremt PUK (politisk ukorrekt) å lese Mao, som i våre dager helst skal beskrives som tyrann. Sjølsagt viktig, for dermed forsvinner den ubehagelige virkeligheten under teppet. Den virkeligheten at revolusjonene i Kina (både den som seiret i 1949 og Kulturrevolusjonen, som ikke seiret) var enorme massebevegelser som utløste en utrolig energi og skaperkraft. Som løftet Kina fra middelalderen til et punkt der kapitalismen kunne utfolde seg i moderne målestokk. Som økte det kinesiske folkets levestandard over all forventning, som ga de kinesiske bondemassene et demokrati og en kontroll med sitt eget

¹⁵ Lenin: Utvalgte verker i 12 bind, Forlaget Oktober 1977, Bind 8: Staten og revolusjonen, s. 109.

liv som verden aldri har sett maken til. Det dreier seg om en fjerdedel av menneskeheten, bare det gjør disse enorme sosiale bevegelsene til verdenshistoriske begivenheter. I våre dagers bilde av Kina er sosialismen blitt til et rabiatt, ukontrollert intrigespill på toppen av maktapparatet, der det sjakres med millioner av menneskeliv i tøylesløse oppløp og konflikter. Der de *ville, ustyrige massene*, pøbelen, mobben, settes i bevegelse, liv går tapt og kultur går under. Sånn var det sjølsagt ikke. Les de gode, konkrete skildringene fra folk som var der og studerte. Les f. eks. Jan Myrdals bøker fra den lille landsbyen Liu Ling.¹⁶ I disse bøkene skildrer Myrdal virkelig et «demokrati for dei fattige, demokrati for folket, og ikkje demokrati for pengesekkane», slik Lenin skriver om. Men dette enorme, store, utvida demokratiet, der de fattige bøndene blir herrer over sine egne liv på en måte som er utenkelig i kapitalismen, det blir borte i de moderne Edmund Burke-beskrivelsene av Kina.

Det blir også Maos kritikk av Stalin og bolsjevikene. Den dreier seg om ganske mye mer enn et billedlig anslag om hvor stor prosentdel som er feil og riktig i Stalins politikk. Blant annet om demokrati, ytringsfrihet, ideologisk kamp. I den store talen «Om den riktige behandlinga av motsigelser i folket», som han holdt i januar 1957, sier han blant annet:

«Å la hundre blomster blomstre og hundre tankeretninger strides er linja for å fremme framskrittet innafor kunst og vitenskap og for en blomstrende sosialistisk kultur i landet vårt. Ulike former og stilarter i kunsten bør utvikle seg fritt, og ulike retninger i vitenskapen bør strides fritt. Vi mener at det er skadelig for veksten av kunst og vitenskap om det blir brukt administrative tiltak for å tvinge fram en særskilt stilart i kunsten eller ei tankeretning og å forby ei annen. Spørsmål om riktig og galt innafor kunst og vitenskap må avgjøres gjennom fri diskusjon...» Han snakker om å oppmuntre fri diskusjon og unngå forhasta slutninger. Oppfordrer til å oppmuntre til kritikk av marxismen. For at marxismen skal utvikle seg og styrke seg. «Det er ikke bare nytteløst, men svært skadelig å bruke grove metoder i behandlinga av ideologiske spørsmål innafor folket, i behandlinga av menneskets tankeverden. Dere kan forby folk å uttrykke feilaktige idéer, men idéene vil fortsatt være der. På den andre sida, dersom riktige idéer blir dulla med i drivhus og aldri blir utsatt for stygt vær og gjort motstandsdyktige mot sjukdom, vil de ikke vinne over feilaktige idéer. Derfor er det bare ved å bruke metoden med diskusjon, kritikk og forklaring at vi virkelig kan fostre riktige idéer og overvinne gale. (...) Det er uunngåelig at borgerskapet og småborgerskapet vil gi uttrykk for sine egne ideologier. (...) Vi bør ikke bruke undertrykkelsesmetoden og hindre dem i å uttrykke seg. Vi bør la dem få lov til å uttrykke seg og samtidig diskutere med dem

¹⁶ Rapport från kinesisk by (1963), Kina: Revolutionen går vidare (1970), Kinesiska frågor från Liu Ling 1975. Kinesisk by 20 år senare (1983).

¹⁷ Mao Tsetung: Verker i utvalg, bind 5, Forlaget Oktober, Oslo 1977. S. 420–423.

og rette treffende kritikk mot dem.»¹⁷ Seinere samme år sier han i en annen tale: «Vi kan ikke tvinge folk til å godta marxismen, vi kan bare overbevise dem.»¹⁸

Har du følelsen av å ha lest det før? Minner det om John Milton?

9. Tilbake til start?

Men Kina hadde heller ikke en materiell basis som kunne bære en utvikla sosialisme. Klassemotsigelsene blei for sterke, og kapitalismen erobret makta etter Kulturrevolusjonen og Maos død. Og vi kan være enige med Mao i synet på ytringsfriheten, men vi veit at det ikke blei gjennomført som en generell og stabil politikk i Kina på Maos tid. Det forekom overgrep, og undertrykking. Kina var ingen idyll, men et samfunn med hard klassekamp som tok seg mange former. Og de historiske tradisjonene i Kina er ikke demokratiske.

Så hva står vi igjen med? FNs erklæring om menneskets rettigheter, som fylte 50 år i fjor? Den kan være et bra grunnlag for kritikk av undertrykking og despoti, men den er ikke i bunn og grunn et tilbakeskritt til Tom Paine. Den inneholder de samme tvetydighetene som borgerskapets menneskerettserklæringer alltid har gjort: Eiendommen og retten til utbytting er også en ukrenkelig rettighet, og kapitalismens motsigelser river hele rettighetsbegrepet fra hverandre. (Les mer om dette i Røde Fane nr. 2 1998)

III: DAGES DET, BRØDRE?

10. Sannheten er en sleip jævel

M-l-bevegelsen sprang ut av det store oppbruddet fra 50-åras konformitet som skjedde mot slutten av 60-tallet. Den var inspirert av de fargedes borgerrettsbevegelse i USA, av krigen i Vietnam, av Kulturrevolusjonen i Kina. Bevegelsen søkte mot kommunismen, fordi det var her løsningene, logikken og friheten lå. Og den søkte mot arbeiderklassen og folket i Norge, som den eneste krafta som kan kjempe fram framtida.

Vi var stolte av å kalle oss kommunister i 1966. Vi var for frihet, for fred. Vi var mot undertrykking, sensur og fengsling. Men vi var unge og uerfarne. Bevegelsen manglet gamle og erfarne kommunister, de som var, var for få til å dominere. Det var både bra og dårlig. Bra, fordi det gjorde det mulig å gå nye veier. Dårlig, fordi manglende erfaring gjorde at vi gikk i samme fella som tidligere kommunistpartier, med altfor stor usjølstendighet i forhold til land og partier vi så opp til (Kina, Albania), og fordi ungdommelig begeistring kunne drive oss ut i dogmatikk og vingling.

Gikk vi for langt i å forsvare Kina og Albania? Utvilsomt. Men det er viktigere at vi gikk for kort i å kritisere dem. Sannheten er ingen lett fisk å fange, og den

¹⁸ Tale på det kinesiske kommunistpartiets landskonferanse om propagandaarbeid. Samme sted, s. 436.

som kan slå seg på brystet og si at han (det blir antakelig en han) kjente sannheten om Kina bedre enn vi gjorde den gangen på 1970-tallet, skal få lov å være nådeløs i kritikken. Den usjølstendigheten AKP viste, hadde historiske årsaker og er ingenting å moralisere over. Det er bedre å kunne se den og lære av den. Og hvem var ikke påvirket av andre? NKP? Arbeiderpartiet, SV, og alle de andre partiene? Det er vel snarere snakk om at deres mangel på sjølstendighet er mere gjengs, og dermed mindre synlig. M-l-bevegelsen gikk jo utafor det gjengse og utfordra det offisielle synet på punkt etter punkt.

Er det ikke sant at AKP har en ganske stor sjølstendighet? En evne til å tenke på tvers av gjengse dogmer, en evne til å analysere virkeligheten og gå ut over det våre forgjengere har tenkt? Ett av de områdene hvor AKP har grunn til stolthet, er kvinnepolitikken. Ut fra konkret analyse av den konkrete virkeligheten, det som Lenin kalte «marxismens levende sjel», har partiet på dette feltet tatt et langt skritt fram. Kan AKP sammen med sine venner (og for den saks skyld folk som ikke vil ta i partiet med ildtang, men er oppriktig opptatt av de viktige spørsmåla) gjøre det også når det gjelder spørsmålet om frihet?

La oss ikke være apologeter og skjønne male verken AKP eller andre. La oss prøve å se virkeligheten, og begge sider av den. Alle bevegelser gjør feil, alle mennesker tar feil en stor del av tida. Sannheten kan vi gradvis komme nærmere, men den fulle sannheten når vi aldri fram til. Til det er virkeligheten for komplisert, for full av motsigelser. Vi kan kjenne deler av den, men så snart vi har fått sikker kunnskap om en ting, åpner det seg nye motsigelser, nye sider som må undersøkes og analyseres, og som bringer kunnskapen videre. Menneskets kamp for å nå fram til sannheten er en evig kamp. Det viktige er å ikke være ensidig. Se både gode og dårlige sider, se både feil og fortjenester.

12. Ett skritt fram!

Etter Sovjet-blokkas sammenbrudd har sosialismen hatt dårlig ry. Og det er kommet fram mange opplysninger om mangel på frihet og demokrati under sosialismen.

– Men Sovjet-blokkas sammenbrudd bekrefta jo våre analyser fra 1970-tallet?

Det hjelper lite, når det gjengse bildet er at kommunistene bare vil erstatte en type undertrykking med en annen, at kommunismen betyr ufrihet. Vi står på bar bakke. Vi må finne nye veier. Dette er en frihet, en gunstig posisjon, en anledning til å lære av fortida og andre kulturer og land, mens vi samtidig konsentrerer oss om vår egen virkelighet, bygger på norske erfaringer og peiler oss inn mot vår egen framtid. Etter min oppfatning må vi være dristige, tenke nytt og stole på egen erfaring og egne krefter.

Det er nødvendig å ta debatten om friheten og demokratiet. Vi må slå fast at vi vil ha frihet, en reell frihet for alle mennesker. Veien dit kan ikke gå gjennom økt undertrykking, men gjennom økt frihet. Det er demokrati og frihet vi trenger trening i, ikke ufrihet. På det feltet har menneskene 10.000 års erfaring!

MORTEN • FALCK

Vi må være klare når det gjelder marxismen og den kommunistiske historien. Vi er for marxismen. Den er et skattkammer av analyser og erfaring, og uvurderlig når det gjelder å analysere verden og forstå de materielle årsakene til utviklinga. Vi er for å overta tradisjonen kritisk: Forholde oss kritisk til Mao og Lenin og Marx såvel som til andre teorier. Vi må måle mot våre egne erfaringer og vår egen kunnskap om verden og historien. Det er 23 år siden Mao døde. Har vi ikke fått en enorm mengde kunnskap siden da? Så la oss bruke denne kunnskapen også til å analysere den kommunistiske historien, og bygge videre på våre forgjengere. Etter min oppfatning viser historien om både Sovjet og Kina og andre land at det er viktig å ta et avgjørende skritt fram når det gjelder demokratiske rettigheter.

Vi må være for en mest mulig ubegrensa menings- og ytringsfrihet. John Milton og Mao Zedong har analysert dette spørsmålet og vi må være glassklare som morgenhimmelen en solskinnsdag i september når det gjelder hva vi er for og hva vi er mot. Tåketale, ulne formuleringer og «på den ene side og på den annen side» holder ikke. Det er ikke nok å peke på at det er kommunismens tanker som egentlig er de farlige tankene, eller at noen kan bli skremt eller krenket av andres frie ytringer. Uten full frihet er det umulig å utvikle tenkninga, og vår egen bevissthet. La oss være konkrete i kritikken av hvordan borgerskapets profittbegjær innskrenker ytringsfriheten, la oss støtte alle som kjemper for frihet til å si sin mening, uansett hva den meningen måtte være. Bare åpen kamp om meninger kan styrke sannheten.

Ett av de store temaene i debatten om sosialismens muligheter er hvordan vi skal forsikre oss om at det virkelig er de arbeidende som har makta, og hindre at ledelsen i staten utvikler seg til en ny herskerklasse og innfører et nytt undertrykkerregime. Dette spørsmålet opptok også Marx da han analyserte erfaringene fra Paris-kommunen i 1871. Hvordan kan vi sikre at makta virkelig ligger hos arbeiderklassen og det arbeidende folket? Antakelig bare ved en voldsom utvidelse av ytringsfriheten, av friheten til kritikk, av retten til innsyn i offentlige anliggender, av de demokratiske rettighetene. Vi mener jo alvor når vi snakker om at alle mennesker har samme rettigheter. Det er borgerskapet som hykler, og mener at eiendomsretten, utbyttinga, går foran alt. Vi mener den må avskaffes for å kunne realisere den virkelige friheten.

Vi er for full frihet for vitenskapen. Frihet fra binding til lønnsomhetskriterier og profittmuligheter, frihet fra politiske bånd og forbud. Det holder ikke å tro at det går an å legge lokk på visse former for kunnskap, som f. eks. genetikkens eller atomfysikkens landevinninger. Vi kan ikke forby kunnskapen om kjernereaksjoner eller kloning. Vi må kjempe for mest mulig kunnskap, og samtidig reise kampen for fornuftig bruk av kunnskapen. Her vil vi også få alle de gode argumentene for sosialismen. I vår verden galopperer den biologiske vitenskapen framover med raske sjumilsskritt. Vi aner konturene av et kommende «biologiens århundre». Men de store kapitalistiske selskapene tar patenter og gjemmer kunnskapene for hverandres og våre blikk. Som om noen levende art eller del av den kan være en eksclu-

siv eiendom for et enkelt firma!

Vi er for en absolutt frihet til kunnskap. Informasjonsteknologien og Internett vil før eller siden (sannsynligvis før) gi opphavsretten det endelige nådestøtet, men så lenge kapitalen bestemmer vil mye kunnskap koste penger og være forbeholdt dem som har råd. Vi vil ikke det, vi vil at kunnskapen skal være fritt tilgjengelig for alle. Samtidig som vi vil at det skal være mulig for alle mennesker å bruke tid og krefter på å skape bilder, musikk, romaner og dikt, bruke sine skapende evner og bli fullstendige mennesker.

Vi må også markere tydelig at vi er for individuell sikkerhet, for den enkeltes trygghet, på linje med pastor Wergeland og den franske stenderforsamlinga i 1789. Marxisme har kjempet for klassen, og kanskje i altfor stor grad neglisjert individet? Men arbeiderklassen består også av individer. Hvordan kan arbeiderklassen være fri hvis ikke individene i klassen har personlig trygghet? Hvordan kan menings- og ytringsfrihet bli virkelighet uten den individuelle tryggheten som gjør at alle kan snakke fritt, uavhengig av hva man sier? Hvordan kan arbeiderklassen ha makta hvis ikke de individene som til sammen utgjør klassen ikke har sikkerhet til å si hva de vil, kritisere hva de vil, uten fare for å bli forfulgt, trakassert, slått eller det som verre er? Hva slags frihet er det som ikke kan sikre individet? Det er ingen frihet i det hele tatt.

Det er friheten det dreier seg om. Det er den vi slåss for. Arbeiderklassens frihet, men også alle menneskers frihet. Den kommunismen som ikke har friheten som mål, er ingen kommunisme. Vi må overbevise gjennom vår praksis, ved å kritisere ufrihet og kjempe for frihet her og nå. Ved å lage programformuleringer som er utvetydige, klare og forståelige, og ved å følge dem opp i vår daglige virksomhet. Det programarbeidet som nå skal gjøres i både AKP og RV er nødt til å merke seg Miltons ord: «Gi meg friheten til å vite, til å ytre, og til å argumentere fritt overfor samvittigheten, framfor alle andre friheter.» Og Marx og Engels: «Den frie utviklinga av hver enkelt er betingelsen for alles frie utvikling.»

Nordahl Grieg hadde helt rett: «Frihet og liv er ett.»

Sosialismen og nasjonane

Av Terje Valen

I denne tida med krigen på Balkan er det rimeleg å sjå på omgrepet sosialisme i høve til kampen for nasjonal sjølvråderett. Under den sosialismen som det jugoslaviske kommunistpartiet gjekk i spissen for å byggje, fann dei ulike etniske og religiøse gruppene sine plassar i den felles staten Jugoslavia. Grunnlaget for det var at alle folkegruppene i det store og heile fekk fordelar av fellesskapen. Det same skjedde etter den russiske revolusjonen av 1917 i det som då blei Unionen av sosialistiske sovjetrepublikkar. Ettersom sosialismen i desse statane blei meir og meir utvatna og korrumpert, blei denne einskapen svekkja.

Då dei siste restane av den sosialismen som blei bygd etter revolusjonen i 1917 og sigeren i den antifascistiske krigen i 1945 forsvann på 1990-talet, og den frie kapitalistiske marknaden fekk rå, gjekk både den sovjetiske og den jugoslaviske statlege einskapen i oppløysing. Dei tyske hemmelege tenestene og dei amerikanskeleia Bretton Woods-institusjonane (Verdsbanken og Det internasjonale pengefondet) sytte for å leggje det økonomisk-politiske grunnlaget for oppløysinga. Rikdomane i Jugoslavia blei røva, landet blei gjennom krava frå finansinstitusjonane kasta ut ei djup økonomisk krise. Arbeidsløysa eksploderte, og statsmakta og nasjonalbanken kunne ikkje lengre klare å følgje opp med hjelp til dei ymse delane av landet. Alle folkeslaga fekk det verre og det materielle grunnlaget for å piske opp borgarleg-nasjonale rørsler blei lagt. Ut frå dette blei det så også danna ei rekke borgarleg-nasjonale rørsler og statar. Milosevic stod i spissen for ei av desse.

Mange av desse rørslene og nasjonane hadde det kjenneteiknet på borgarleg nasjonalisme at dei kjempa for at visse etniske og religiøse grupper skulle få fordelar og dei andre ulemper. Mange stader er det blitt sett i gang det som er blitt kalla "etnisk reinsing". Det tyder at visse grupper med folk som har eller blir tillagt annan religion eller anna etnisk opphav blir fordrive av dei som leier den herskande folkegruppa.

Dette har skapt ekstremt mykje strid og oppsplitting i mindre og mindre statsdanningar som slåss mot kvarandre og det svekkjer all motstand mot dei store imperialiststatane. I dag er det tidlegare Jugoslavia delt opp i interessessfæren til Tyskland (Slovenia og Kroatia) og til USA (Bosnia). Albania er også innlemma i den amerikanske interessessfæren. Den føderale jugoslaviske republikken (Serbia med Vojvodina, Montenegro og Kosova) er den einaste staten i området som ikkje er innanfor interessessfæren til dei vestlege stormaktene.

Den siste etniske reinsinga i området er fordrivinga av kosova-albanarar som altså bur/har budd innanfor den serbiske staten. Det har vorte borgarkrig i Den Føderale jugoslaviske republikken. Kosova-albanarane kjemper ein rettvís kamp for sine demokratiske og nasjonale rettar. Staten som Milosevic leier kjempar ein

urettvis krig. USA har nytta dette høvet til å prøve å utvide interessesfæren sin i området ytterlegare. Dei har tilsynelatande teke parti for ein av partane i borgarkrigen, kosova-albanarane. Dei har fått dei andre NATO-landa med på å gå til krig mot Serbia og å bomber sund heile den serbiske infrastrukturen.

Ifølgje ein marxistisk analyse vil den borgarlege nasjonalismen alltid føre til slike resultat som Balkan har opplevd og opplever. Dette er fordi den borgarlege nasjonalismen har ein grunnleggjande tendens til å herske gjennom å splitte og derfor setje den folkegruppa som den herskande klassen tilhøyrer over alle andre.

«Globalisering» - imperialism

Den herskande klassen har i dag eit hovudmål med all politikken sin, det er den såkalla globaliseringa. Dette er eit anna og meir vagt ord for det som marxistar kallar imperialism og som ligg innebygd i kapitalen sjølv når han har nådd det monopolistiske stadiet sitt. Dette kan du lese om i Lenin: Om imperialismen.

Det viktigaste momentet i globaliseringa, eller altså imperialismen, er monopolkapitalen sine investeringar utanfor sitt eige land for å skaffe seg størst mogleg avkastning, eller profitt. Det andre er røving av andre statar sine råmaterialer eller råstoffer. Og det tredje er tileigninga av billeg arbeidskraft både i form av flyktninger og i form av låge løner i interessesfærane. Dette har skjedd og skjer både i det gamle Jugoslavia og i Slovenia, Kroatia og Bosnia.

Under den borgarlege nasjonalismen har det vore marxistane si linje at alle nasjonar har rett til eigen statleg eksistens, dvs. til å bli nasjonalstatar. Dette tyder at andre statar ikkje har rett til å blande seg inn utanfrå og avgjere denne saka. Men det har også vore marxistane si linje å kjempe mot den imperialistiske og sjåvinistiske hovudkarakteren som den eigne staten sitt borgarskap driv i retning av. Difor kjempar marxistane mot den eigne staten sin imperialism utanfor eigne grenser og mot den eigne borgarlege staten si undertrykking av etniske grupper og andre minoritetar inne i den eigne staten. Ifølgje den marxistiske analysen er ikkje den moderne staten ein etnisk eller religiøs fellesskap. Han er ein fellesskap av medborgarar der alle skal vere like for den borgarlege lova. Å ta utgangspunkt i rase, etnisitet eller religion tener berre til å splitte nasjonalstaten.

Fem etappar

I høve til ein marxistisk analyse er ikkje nasjonen og det nasjonale spørsmålet noko stillestående som ikkje endrar seg med tida og i høve til ulike samfunnssystem. Difor snakkar marxistar om fire etappar i framveksten av nasjonen.

Den første etappen er den lange historia då det blei lagt visse grunnlag for at nasjonar kunne vekse fram. Dette er heile tida før kapitalismen si tid. I denne lange historiske perioden vaks det fram visse grunnlag for dei varige menneskelege fellesskapa som seinare blei til nasjonar. Vi kan nemne elementa felles språk, territorium og kulturell fellesskap.

Men først med kapitalismen kunne desse områda bli smelta saman i ein nasjonal einskap gjennom opprettinga av ein nasjonal marknad med dei økonomiske og kulturelle sentra som følgjer av dette. Dette er den andre etappen i framvoksteren av nasjonane. Borgarskapet var den samfunnsskassen som var hovuddrivkrafta i denne utviklinga. Så lenge desse nasjonane først og fremst stod i motsetnad til den gamle føydale ordninga, så spelte borgarskapet ei progressiv historisk rolle. Frå denne tida har vi også dei delane av den borgarlege samfunnsteorien som er demokratisk og framtidsretta. Til dømes så var ikkje desse nasjonane noko fellesskap grunna på etniske eller religiøse forskjellar. Dei var grunna på teorien om medborgaren med medborgarlege rettar. Alle som blei definerte som medborgarar og som budde innanfor nasjonalstaten sine grenser var likestilte innafor retten (den borgarlege retten som var bygd opp rundt den private eigedomsretten) og derfor ikkje diskriminerte som medborgarar, men ut frå om dei hadde privateigedom eller ikkje. Dei var altså i prinsippet ikkje diskriminerte som medborgarar i nasjonen, men som ikkjeegarar i det sivile livet.

Men med tida blei den borgarlege nasjonen utgangspunkt for borgarskapet sin trong til å erobre investeringsområde, marknader, råvarer og billig arbeidskraft utanfor grensene av den eigne nasjonen, dei borgarlege statane endra karakter og blei imperialistiske. I dag er dette tilfelle med mange statar, men vi treng ei grundigare undersøking for å seie om det finnes nokre unntak frå denne regelen.

For at arbeidarklassen skal kunne oppheve kapitalismen, må arbeidarklassen ifølgje Marx, oppheve seg til nasjonal klasse. Han må ta statsmakta frå borgarskapet og opprette sitt eige demokrati, som kvilar på eit klassediktatur over borgarskapet. Dette plar vi kalle ein sosialistisk revolusjon som opprettar ei proletarisk-politisk statsmakt. Dette er denne tredje fasen i utviklinga av nasjonane.

I høve til nasjonane seier den marxistiske teorien at kommunistane i denne epoken må gå i spissen for at dei ulike nasjonale minoritetane innan statsgrensene må få utvikle særtrekka sine friast mogeleg for at dei skal få størst mogeleg fordel av den statlege fellesskapen. Dette gjeld område som økonomi, språk, kultur og den forma for politisk sjølvstyre som den nasjonale minoriteten meiner han treng for å utvikle området sitt. Dette siste gjeld også om den nasjonale minoriteten meiner å ha konstituert seg som nasjon og vil lausrive seg politisk og bli ein eigen sjølvstendig stat.

Dersom den sosialistiske staten er omringa av kapitalistisk imperialism og imperialistiske stormakter, og dersom det økonomiske grunnlaget i denne staten ikkje er svært godt utvikla, vil dette vere svært vanskeleg og kanskje umogeleg. Dei imperialistiske stormaktene vil heile tida jobbe ovafor minoritetar inne i den sosialistiske staten for å destabilisere og svekkje denne. Ein viktig metode er å piske på nasjonale motsetnader inne i den sosialistiske staten slik at dei kan få brote sund den sosialistiske staten i mindre delar som det er lettare å ta økonomisk og politisk makt over.

Med ein veik sosialistisk økonomi vil ikkje den sentrale statsmakta kunne

oppfylle ein god del av ønska til folka i minoritetsnasjonane og til dei nasjonale minoritetane. Nett som dei ikkje kan oppfylle ein god del av ønska til dei ulik enkeltindivida i den sosialistiske staten. Her er eit stort beite for dei inne i den sosialistiske staten som vil ha vekk sosialismen. Dei kan blåse til misnøye og få til rørsler som kamouflerer seg som demokratiske, men som i røynda berre har som mål å likvidere det proletariske demokratiet og innføre det borgarlege demokratiet att, dvs. innføre det borgarlege klassesdiktaturet over proletariatet att. Desse kreftene vil få hjelp og støtte av heile propagandaapparatet i den imperialistiske verda som berre ventar på å få tilgang til dei avstengde marknadene. Denne støtta vil ofte kamuflere seg som kamp mot diktatur og for demokrati.

Statens dilemma

I denne situasjonen kjem leiinga for den sosialistiske staten i ei svært vanskelig stilling. Det kan hende at han ikkje har økonomisk grunnlag for å komme i møte dei rettferdige krava frå nasjonale minoritetar, han må la dei lausrive seg eller bli anklaga for å ikkje vere demokratisk. Samstundes veit han at viss fleire slike minoritetsnasjonar lausriv seg frå den sosialistiske staten, så står denne staten svekkja tilbake og vil også sjølv lettare falle for press frå imperialismen.

Leiarane vil prøve å utvikle økonomien så fort det ler seg gjere, og kanskje fortare. Kan hende dei kjenner seg pressa til å drive opp tempoet utan nok politiske diskusjonar og tilpassing. Dei tek i bruk byråkratiske metodar. Så vil dei kanskje prøve seg med kompromisser osv., men dei vil kanskje også ta tiltak for å kontrollere opposisjonsrørsler rundt omkring for at ikkje den sosialistiske staten skal sprekke i sund over heile fjøla. Dei får motseiingar i øvste statsleiinga, eller i leiinga for det kommunistiske partiet, eller mellom ulike parti. Og dei reinskar kanskje ut folk som står på mindretalslinjer, eller som er usamd med den sterkaste gruppa i leiinga. Alt i den beste meining, og alt utan særleg mange andre alternativ.

Med ein varig bruk av slike kontrolltiltak er dei inne på den farlege vegen der avstanden mellom styrande styrte veks att, og der det blir lagt grunnlag for ein herskande kaste som etter kvart tenderer i retning av å bli ein ny herskande klasse. Vi får utvikling av det som i Sovjet er blitt kalla "gulag", arbeidsleirar, fengsel, likvidering osv. på politisk grunnlag.

Og når det er kome så langt, så er det berre eit spørsmål om tid før denne klassen vil gripe makta og innføre eit system der dei verkeleg kan utnytte at dei er ein herskande klasse, nemleg kapitalismen. Dette har vi sett både i Sovjet og i det tidlegare Jugoslavia, der det altså ikkje berre har vore ei statleg oppløysing, men der dei nye mindre statane i området er blitt lagd direkte under stormaktene sine interesssfærer. Med unnatak av Den føderale republikken Jugoslavia (Serbia, Vojvodina, Montenegro og Kosova fram til i dag i alle fall (15.04.1999)).

Andre stader, som i Kina, har den nye herskande kasten klart å halde på den statlege einskapen gjennom ein fase med innføring av kapitalisme og danning av ein ny ikkje-proletarisk herskande klasse.

Dette har vore nokre av dei viktigaste motsetnadene som sosialismen i dette århundret har rørt seg innanfor. Viss vi ikkje kjenner til dette, vil vi ha ei idealistisk oppfatning av historia i denne epoka og vi vil demonisere og kanonisere politiske retningar, parti og leiingar på feil grunnlag.

Ein ny situasjon

Men like viktig er det at vi no, ved starten på neste årtusen, er i ferd med å forlate denne situasjonen. For første gong sidan 1917 erobrar den moderne kapitalismen, dvs. imperialismen alle delar av verda. Alle motsetnader vert drivne til sitt ytterste. Samstundes som det er ei enorm utvikling av produktivkrefter (teknologi osv.) blir det også øydelagd produktivkrefter i ei mengd som vi kanskje aldri har sett før, sjølv under 2. verdskrigen. I tillegg til supermakta USA prøver no dei imperialistiske statane i Europa å skape ei ny supermakt her, Europaunionen, som kan ta opp konkurransen om verdshegemoniet med USA. Kina veks også fram som ei mogeleg ny supermakt innan nokre tiår. Stormakta Japan er inne i store vanskar for tida. Alt dette gjer at rivaliseringa mellom super- og stormakter vil skjerpe seg til. Dette vil svekkje dei.

I denne situasjonen veks også tendensen til overproduksjonskriser og depresjon i økonomien. Einaste måten å kome over dette på er å få "fart" på økonomien att. Den sikraste måten for å klare det er omfattande krigar utanfor eige territorium. For USA var 2. verdskrigen den store hjelpa til å bli verdas supermakt nr. 1 og det har dei ikkje gløymd der. Det er ikkje tilfeldig at USA starta krigen mot Irak då økonomien i USA sto like framfor ein nedgangskonjunktur tidleg på 90-talet og at dei startar krig mot Serbia like ved inngangen til den forventa nedgangskonjunktura i år 2000. Her fell økonomiske behov saman med USA sine behov for interessessferar i dei tidlegare sosialistiske statane i Europa.

Arbeidarklassen og dei undertrykte nasjonane i verda vil utover i neste århundret måtte gripe statsmakta i ei mengd statar for å leggje grunnlaget for å gjere sosialismen til det leiande politisk-økonomiske systemet i verda. Klarer vi ikkje dette vil vi kverne rundt i ei evje av religions- og rasekrigar, av mafia og politisk og sosialt anarki. Det er også mogeleg vi vil gå til grunne som menneskeart. Men det er godt mogeleg at arbeidarklassen kan klare å ta den politiske makta frå borgarskapet i mange nok og sterke nok statar. Når det har skjedd kan vi sleppe unna den skrutvinga som dei sosialistiske statane i dette århundret har jobba innanfor. Då vil det, utfrå dei hardaste og mest brutale kampar som vi ikkje slepp unna, kunne opne seg heilt nye vilkår for ei menneskeleg utvikling på jorda. Og då vil det endeleg bli vilkår for å kunne gå vidare frå denne første og politiske fasen av kommunismen, til den andre og høgare fasen av kommunismen der klassane, statane, den fiendtlege motsetnaden mellom andeleg og manuelt arbeid og mellom by og land er oppheva og med det grunnlaget for alle dei fiendtlege motsetnadene mellom menneska og mellom menneska og naturen rundt. Då er vi framme ved den tilstanden der individa innanfor heile menneskefellesskapen kan oppnå fridom frå

naud, utbytting og undertrykking og fridom til utøving av alle dei skapande evne-
ne sine til beste for seg sjølv og kollektivet. Dette er altså den fjerde fasen i utvik-
linga av staten: med den utvikla kommunisme vert han oppheva.

Det er i denne verda med beinhard imperialistisk rivalisering og økonomiske
kriser at vi kommunistar og sosialistar, i eit lite land i Europa som er truga av EU-
og USA-imperialismen og samstundes er imperialistisk sjølv, skal gjere vårt til å
skape sosialisme og kommunisme i verda. Ikkje noko glansbilete av ein framtidig
kommunisme eller sosialisme kan endre på det. Ein optimisme i dagens verd kan
berre springje ut av ei djup overttyding om at Marx har rett i at proletariatet er ein
klasse som kan oppheve borgarskapet si politiske makt og opprette ei menneskelig
verd gjennom si organisering og kamp. Og at dei berre kan klare å ta dei første ste-
ga i denne retninga ved hjelp av ein brei einskapsfront der alle som vil oppheve den
nasjonale undertrykkinga og kapitalismen er velkomne, ved hjelp av ei væpna
makt og ved hjelp av leiinga til eit kommunistisk parti med mykje erfaring .

Kina – sosialisme – demokrati?

Av Nigel Harris

(Kapittel fra boka «Mandate from Heaven. Marx and Mao in Modern China», 1978)

Temaet «demokrati» er mer uklart enn noe av det vi hittil har diskutert. Det er noen få regimer i verden som ikke kaller seg «demokratiske», uansett sosiale institusjoner. Resultatet er at det er fristende å gjøre rent bord og si at «demokratisk» er nesten uten innhold. Men det betyr å oppgi det som Marx så på som det vesentlige i kampen for sosialisme: frihet og flertallets egen-frigjøring. Marxistene kalte den form for «demokrati» som ble praktisert i kapitalismens representative institusjoner, for parlamentarisme.

Parlamentet var en «diskusjonsklubb», en dekorativ fasade for «borgerskaps diktatur». Virkelig makt ble utøvd bak scenene i de statlige kontorene og i de store selskapenes styrerom. Her ble det tatt beslutninger som var avgjørende for flertallets materielle vilkår; de kom ikke fram i den offentlige debatten som begrenset seg til de overflatiske spørsmål som det borgerlige demokratiet kalte «politikk».

Men kritikken av parlamentet var likevel ikke en vraking av selve demokratiet. Lenin skrev: «Veien ut av parlamentarismen er naturligvis ikke å oppheve de representative institusjonene og valgprinsippet, men å forandre fra rene «diskusjonsklubber» til virksomme samfunnselementer.» Lenin fortsetter: «For vi kan ikke forestille oss demokrati, ikke engang proletarisk demokrati, uten representative institusjoner, men vi kan og *må* tenke på demokrati uten parlamentarisme.» Oppgaven var tosidig: å smelte sammen virkelig makt med den lovgivende forsamling slik at den ble utøvende makt, slik at gjennomføringen av politikken ble knyttet direkte til dem som valgte medlemmene av den lovgivende forsamlingen; og å opprette åpne valg til forsamlingen på grunnlag av fri debatt om de virkelige målene. En slik framgangsmåte ville nok bli avvist både av borgerskapet og av dem på venstresiden som trodde at sosialismen var ute av stand til å vinne flertallets støtte i en åpen konflikt og derfor måtte innføres av en minoritet. Men hva var den «virkelige makt» som forsamlingen måtte styre?

I Staten

Staten er en herskende klasses maktinstrument. Dens eksistens er, ifølge Engels, «innrømmelsen av at dette samfunnet er blitt innviklet i en uøselig indre motsigelse, at den er splittet i uforsonlige motsetninger som den ikke har kraft til å fordrive».

Hvordan underkuer den samfunnet? Gjennom sitt lovlige monopol på bruk av fysisk makt, det som Lenin kaller «bevæpnede menneskegrupper» - hæren, politiet, det hemmelige politiet, fengslene, støttet av loven og rettsapparatet. Dette er den ytterste grensen for forsvar av den herskende klassen og dens svar på de

«uforsønlige klassemotsetningene». Mange sosialister var enige i dette argumentet mot slutten av det nittende århundre. En gruppe fortsatte så å foreslå at der hvor det eksisterte åpne valg og rett til å danne regjering, skulle sosialister kjempe for å ta makten *innenfor* de bestående institusjonene. Når de så hadde fått kontroll over de bevæpnede menneskegrupper, kunne de bruke dem til å fremme arbeiderklassens mål like lett som de tidligere var blitt brukt til å forsvare herskerklassen. Gradvis ville balansen i klassemakt skifte gjennom stadige bølger av reformer uten åpen borgerkrig, fordi nå kontrollerte arbeiderne statens hær og politi.

Det ville ha vært en utmerket framgangsmåte, hvis den hadde vært mulig. Men det var absurd å tenke seg at staten som var dannet og utformet for å oppnå bestemte mål, kunne omformes til akkurat det motsatte ved å føre inn en annerledes ledergruppe. Staten var ikke en maskin der retningen var avhengig av hvem som satt i førersetet. Den er en sammensetning av menn og kvinner som selv hadde viet seg til det som var statens mål. Å ta med noen få sosialister i statsstyringen ville ikke forandre retningen; det var på den måten den eksisterende staten koloniserer sosialistene. Den eneste muligheten til en virkelig revolusjon kom ikke gjennom forsøk på å omdirigere den eksisterende staten, men gjennom å *knuse* den, slik Marx, Engels og Lenin hadde sagt. Det førte med seg at sosialistene i kampen om makten ikke kunne gjøre seg avhengige av den eksisterende staten for å vinne makt uten helt å tape sitt eget mål. De måtte basere seg på arbeiderklassen og holde arbeidernes institusjoner klart uavhengige av den eksisterende staten og trygt forankret, ikke i statens hær og politi, men i arbeiderkontroll over produksjonen og kontroll med overskuddet som den eksisterende staten var avhengig av.

Med det var ikke spørsmålet løst. Ved å ødelegge den gamle statsmaskinen ble ikke dens sosiale grunnlag ødelagt, borgerskapet. De ville forsøke av all makt å mobilisere en væpnet styrke for å gjenerobre makten. For å forhindre en slik gjen Erobring vil arbeiderne trenge en ny statsmakt som selv er produktet av de «uforsønlige klassemotsetningene». i dette spørsmålet var Engels' logikk kompromissløs: «Som tidligere er staten bare en overgangsinstitusjon som blir brukt i kampen, i revolusjonen, for å holde motstanderne nede med makt. *Det er rent tovt å snakke om et fritt folks stat.* Så lenge proletariatet trenger staten, er det ikke i frihetens interesse, men for å holde sine motstandere nede, og så snart det blir mulig å snakke om frihet, opphører staten som sådan å eksistere.» Men å skape en ny stat, enten den beskrives som «arbeidernes» eller ikke, ville sikkert bli å fortsette den undertrykkingen som revolusjonen var ment å skulle avskaffe? Ville ikke den nye staten ganske enkelt degenerere nok en gang til en makt som undertrykker flertallet? En slik tilstand kunne ikke hindres hvis staten ble uavhengig av sin sosiale basis, arbeiderklassen. Borgerskapet hadde lyktes i å holde *sin* stat underlagt sine interesser. Hvordan skulle arbeiderklassen kunne oppnå den samme overensstemmelsen mellom staten og sine interesser?

Marx brukte Pariserkommunen - etter hans syn det første historiske eksempel på «proletariatets diktatur» - som modell for denne forbindelsen. Etter å ha ned-

kjempet det gamle regimets stående hær (Kommunens første dekret) ble arbeidermilitser de væpnede styrker som forsvarte Kommunen. Alle tjenestemenn i militseren skulle velges og kunne avsettes og skiftes ut av velgerne; alle arbeidere skulle delta i militseren på et eller annet nivå. Selve Kommunen var sammensatt av delegater, et flertall av dem var arbeidende menn eller kvinner, valgt gjennom frie valg. De kunne avsettes eller skiftes ut når som helst etter velgernes ønske og ble lønnet som en vanlig arbeider (uten noen spesielle privilegier). Videre skulle Kommunens tjenestemenn også velges på samme vilkår med avskjed og utskifting når velgerne ønsket det, og stå under kontroll av flertallet. Endelig var Kommunens delegater ikke valgt for å *kommentere* politikken (eller slike sider av politikken som regjeringen gjerne røpet for dem), men for å formulere den og sette den ut i livet, og være direkte ansvarlige for å gjennomføre folkets ønsker. Det var en nødvendig forutsetning for at et slikt system skulle fungere. Alle de viktige delene i Kommunens virksomhet, praksis og økonomi måtte være offentlige og tilgjengelige for innsyn og diskusjon blant flertallet av folket. Ellers ville selve kunnskapen bli en hemmelig makt for byråkratiet, og flertallet kunne ikke lenger ta en ansvarlig avgjørelse om hva deres stat skulle gjøre. Maktutøvelsen måtte trekkes inn i lyset av den offentlige diskusjonen slik at offentlige tjenestemenn gjorde seg fortjent bare gjennom sitt daglige virke, ikke ved kunnskap, privilegier eller makt.

Hva Kommunen ellers oppnådde, så la den grunnlaget for et sett med kriterier som kan tjene som rettesnor for «demokrati» i ethvert land. Et slikt system ga løfte om noe nytt, oppløsningen av selve staten - som Lenin uttrykte det: «Demokratiet, gjennomført så fullt og helt som det er mulig å tenke seg, forvandles fra borgerlig demokrati til proletært demokrati; fra staten (dvs. en egen makt for undertrykking av en spesiell klasse) til noe som ikke lenger virkelig er en stat.»

II Sovjetunionen

Bolsjevikene nektet å gripe makten før de hadde vunnet flertall i arbeiderklassens valgte institusjoner, sovjetene. Deres slagord var ikke, «Bytt ut provinsregjeringen» (dvs. overta det eksisterende statsmaskineriet), men «All makt til sovjetene». Sovjetene bestod allerede av arbeidende menn og kvinner, valgt og avsettelige, og rundt omkring eksisterte allerede arbeidermilitser, et alternativ til den regulære armeen. Da de var kommet til makten, fastslo regjeringen at offiserer i hæren skulle velges; alle grader, titler, ordener og særrettigheter i offiserskorpset skulle avskaffes.

Tiden var knapp. Borgerkrigens harde grep strammet seg om den unge republikken og truet med å kvele Moskva. Den nye regjeringens kamp for å overleve tvang fram et annet forløp. Det meldte seg for eksempel for få frivillige til de væpnede styrkene som skulle kjempe mot de hvite hærene; enten måtte regimet forso seg med nederlag og utslettelse eller så måtte de innføre verneplikt. Og så var det mangel på militær erfaring og kunnskap; de hvite hærene ga ikke arbeidersoldatene tid til å lære å kjempe. Meget motstrebende begynte den nye regjeringen å rekruttere tidligere tsaristoffiserer. Men slike rekrutter var ikke valgt av troppene i

deres avdelinger; de måtte utnevnes ovenfra, med en spesiell kommissær som voktet hver bevegelse så de ikke i sin maktposisjon skulle forråde revolusjonens mål. Likevel lot ikke regimet som dette var «sosialisme»; det var en foreløpig utvei som var tvunget fram av den øyeblikkelige trussel mot sovjetmaktens overlevelse. En folkemilits hvor alle var deltakere, var fortsatt målet.

På grunn av Russlands tilbakeleggenhet og at det ikke ble noen revolusjon i det industrialiserte Europa, ble det temporære langsomt permanent, «tilbakeskrittet» ble rasjonalisert som et framskritt. Kampånden i regimets «væpnede mannsgrupper» endret seg og enten befalet var tidligere arbeidere eller tsaristoffiserer, ble deres holdninger langsomt forandret i samsvar med deres sosiale liv, de ble en elite. En gammel bolsjevik minnes: «De (den røde armes befal) ble medlemmer i den nye offisersgruppen, og all agitasjon eller vakre ord om nødvendigheten av kontakt med massene var nytteløs. Livsvilkårene er sterkere enn alle gode ønsker.» De politiske kommissærene som var utnevnt som arbeiderklassens inspektører over befalet, bukket etter hvert under og ble infiltrert av befalet. Virkeligheten forandret seg raskere enn symbolene; distinksjoner og prangende uniformer, medaljer, epåletter, gullsnorer, hele den utstuderte rangordenen, dette kom senere. Under den andre verdenskrigen var det fullført; nå ble befalet langtifra valgt, tvert imot utstyrt med uinnskrenket makt over troppene. Selv vennlighet mellom menige og offiserer var mislikt. En general sa det slik: «Den hei-på-deg-tonen mellom et befal og en underordnet er ikke godtatt i den røde arme. Enhver diskusjon mellom underordnede er absolutt forbudt.»

Omdanningen av de «væpnede mannsgruppene» var bare et symptom på sosial forandring i Russland. Den kunne ikke foregå isolert, forandringene ble tvunget fram av faktorer som hadde samme effekt på det viktigste tegn på demokrati, sovjetene, forsamlingene av arbeider-, soldat- og bondedelegater. Sovjetenes kongress ble samlet fem ganger i 1918 og deretter en gang i året inntil 1922. Sovjetunionen ble formelt grunnlagt i 1923, og Kongressen kom sammen i 1924 og 1925 og så hvert annet år til 1931. Da var det allerede klart at alle viktige avgjørelser i regjeringen ble tatt uavhengig av sovjetenes sesjoner. Medlemmene ble ikke lenger valgt, de var heller ikke bundet til bare å få en gjennomsnittlig arbeiderlønn og drev heller ikke med politikk. Sentralkomiteen, som skulle være «sovjetrepublikkens øverste organ», var bare samlet omkring ti dager i året som var altfor kort tid til å vurdere regjeringens politikk, og aller minst for å sette den i verk. Etter Stalins utrenskninger var avgjørelsene uten unntak enstemmige. Ingen av de store politiske forandringene ble diskutert før de ble satt ut i livet, og vanligvis ble budsjettet ratifisert lenge etter at det var satt i verk. Verken gjennom sovjetene eller gjennom partiet var det mulig for flertallet av sovjetborgerne å utøve makt. Selv nødvendig informasjon om hovedlinjene i politikken - investeringer, forsvar, velferd, lønninger - var ikke offentlig tilgjengelig, enda man antok at institusjoner som ga uttrykk for folkemeningen hadde eksistert. Det fantes ikke - og fins ikke i dag - noen måte å fjerne eller forandre russisk ledelse på uten gjennom utrenskning

eller kupp, en operasjon som bare kan gjennomføres *innenfor* byråkratiet.

Et slikt system hindrer ikke den nasjonale ledelsen fra å kritisere underordnede, til og med henge dem ut for handlinger som vekker mer folkelig kritikk enn vanlig. Stalin kritiserte ofte «kommandostil» og «arroganse» hos kadrene og rensket av og til ut store deler av partiet. Hans kritikk rettet seg mot dårlig *lederstil*, ikke mot maktstrukturen. Når han bannlyste «byråkrati», angrep han ikke den staten som han stod i spissen for. Heller ikke angrep han sentrale avgjørelser som tvang kadrene til å opptre slik de gjorde.

Forandringene i Sovjetunionen forkludret de sentrale ideene, akkurat som utviklingen av representative institusjoner i vestlige kapitalistiske land har gjort. Nå ble «demokrati», ikke flertallets styre, men en regjering som «representerte» folket uansett hvilken politikk den førte. I praksis kunne den på sitt beste rådføre seg med dem. Kritikk av stilen hos statens tjenestemenn erstattet kritikken av selve statens eksistens. At det fantes «væpnede mannsgupper» var ikke lenger uttrykk for «uforsønlige klassemotsetninger», men var det «demokratiske» instrument for - det som for Marx og Lenin var en selvmotsigelse - «folkets klasseløse stat».

III Det kinesiske kommunistiske lederskap og demokrati

Det kinesiske kommunistpartiets syn på demokrati ble overtatt fra Russland i 1930åra. Demokrati er en *stil* som viser forholdet mellom kadrer og ikke-kadrer, mellom partiledere og kadrer, ikke underordning av makten for flertallet. I denne meningen handler ikke demokrati om makt i det hele tatt. Mao argumenterer for eksempel slik: «Alle ledende medlemmer innenfor partiet må fremme demokrati og la folk snakke fritt. Hva er grensene? En er at vi må følge partidisiplinen, minoriteten må adlyde majoriteten, og hele partiet skulle adlyde sentralledelsen. Flertallet er her tvetydig. I praksis betyr det at lederskapet bestemmer siden det ikke er noen mekanisme som kan finne ut hva flertallet i partiet ønsker. I PLA spør Mao etter demokrati og forklarer hva han mener: (ledelsen) «må ha en demokratisk arbeidsstil når noe dukker opp, de må rådføre seg med kameratene, gi sakene en grundig drøfting og absolutt lytte til forskjellige syn. Opposisjonelle synspunkter må legges fram. Ikke praktiser, «det jeg sier, er viktig». Det samme gjelder i forholdet mellom kadrer og ikke-kadrer: «Et overveldende flertall av dem må oppfordres til å gå på møter og lufte sine synspunkter. Bare på den måten kan opposisjonens syn komme fram, motsetningene bli klarlagt, sannheten bli avdekt og bevegelsen bli åpen». I den opprinnelige oppfatningen av demokrati var det selvfølgelig ikke avhengig av at ledelsen «praktiserte» det slik; flertallets kontroll sikret at lederskapet ikke hadde noe alternativ.

Ikke på noe trinn er det blitt foreslått at statens tjenestemenn skulle velges, kunne skiftes ut og ikke motta mer enn en gjennomsnittslønn. Byråkratiet i den kinesiske staten er utnevnt, arbeider i hemmelighet og er privilegert når det gjelder lønn og status. Mao innvendte ikke mot at det eksisterte et slikt byråkrati, men mot stilen som uunngåelig førte til dets maktmonopol. «Herskerstilen, de tre dårli-

KINA - SOSIALISME - DEMOKRATI?

ge arbeidsmåtene, de fem uønskete holdningene, forakten for den vanlige arbeideren». Temaet gjentok seg under hele Folkerepublikkens historie. Likevel foreslo ikke Mao på noe tidspunkt den klassiske løsningen, manifestert i Pariserkommunen - valg. Det meste han tilbød var «rådgivning», noe som ikke på noen måte var bindende for lederskapet: «Vi spør folket, arbeiderne, bøndene, kapitalistene, småborgerskapet og de demokratiske partiene til råds, om alt vi planlegger å gjøre. Vi kan kalles den konsulterende regjering. Vi tar ikke på oss en streng maske og belærer folket. Vi gir ikke noen et bedøvende slag dersom meningene ikke er de korrekte.» Det var ikke sant, for de som fikk «bedøvende slag» ble klassifisert som «kontrarevolusjonære», og tilhørte ikke «folket». For eksempel i kampanjen «Hundre blomster» mintes Mao senere: «Etter hendingene i Ungarn tillot vi her og der fri meningsytring og titusenvis av små Ungarn-utgaver dukket opp... 400.000 avvikere måtte renskes ut».

For di Mao betraktet bevaringen av staten og byråkratiet som en absolutt prioritet, kunne han ikke gå inn for å bygge en alternativ basis for folkemakt som kunne overvåke byråkratiet. For Formannen var målet alltid:

«Vi skulle bli kvitt fienden. Harde byråkrater skulle omdannes til kreative byråkrater. Hvis de ikke ble kreative etter lang prøvetid, skulle vi kvitte oss med dem». Det kreves at ledere forandrer seg, ikke sin objektive posisjon med stor makt og høy inntekt, men rett og slett sin subjektive holdning - de må «tilegne seg en holdning» som viser ekte fellesskap med kadrene og massene, og «får folket til å føle» at forholdene mellom mennesker er preget av likhet Uansett hvor høy posisjon en har, må en «opptre» blant folk som en vanlig arbeider. Akkurat som i vest dreier det hele seg om å ha den rette image. Hvis demokratisk kontroll virkelig eksisterte, ville det være unødvendig å komme med slike prekener, for massemakt ville skape både likhet i inntekt (så det ikke skulle bli vanskeligheter med å dempe oppsiktsvekkende forbruk) og en lederstil som passet til oppgaven.

Mao har sjelden vist noen interesse for å få i stand valg som en mekanisme for kontroll. Kanskje han i de berusende dagene i 1966, ble overtalt til gå inn for valgprinsippet, for punkt 9 i hans berømte Seksten punkter argumenterte med at «det er nødvendig å innføre et system med allmenne valg slik som i Pariserkommunen for å velge medlemmer til kulturrevolusjonens komiteer og grupper og delegater til kulturrevolusjonens kongresser.» *Rode Fane* gikk videre: «Alle ledere må velges av folket og være underlagt folkets kontroll. Velgerne har rett til skifte dem ut når som helst». Tiden var knapp. Det er mer karakteristisk når Mao sier: «For mitt vedkommende er valg bare et ord til pynt, jeg føler at det ikke fins noe egentlig valg». Pressen støtter som vanlig opp under Formannen i en av hans karakteristiske misvisende talemåter: «Blind tro på valg er form for konservativ tenkning». Det er det selvfølgelig, men det er ikke noe argument mot å ha valg, like lite som kritikk av parlamentarisme er et argument mot *noen* form for demokrati! Det er imidlertid Maos konklusjon - for eksempel i sin diskusjon mot president Pompidou om regjeringens manglende stabilitet under Den fjerde republikk:

«Napoleons metoder var de beste. Han oppløste alle forsamlinger og valgte selv folket å styre sammen med». Hvordan kan han prise *metoden* med kontrarevolusjon uavhengig av dens mål?

Sammenblandingen av «deltakelse» med flertallskontroll» angår alle saker. For eksempel har Mao ved visse anledninger gått inn for desentralisering av makten. Andre ganger siterer han en aforisme fra Lenin: «Absolutt sentralisering og den strengeste disiplin i proletariatet er en grunnleggende betingelse for seier over borgerskapet». Motsigelsen kan bare løses når vi undersøker Maos definisjon av «desentralisering»:

«Konsentrer viktige krefter på en hånd; oppløs mindre viktige.» Forbindelsen mellom kadrene og massen «kan sammenliknes med den mellom fisken og vannet». Det er klart det er absurd å foreslå at vannet skulle kontrollere, dirigere eller overvåke fisken. Vannets oppgave er bare å skape et medium for fisken, å støtte opp om den kvalitativt forskjellige eliten. Det hjelper ikke hvor hardt vannet forsøker, det kan aldri bli en fisk. Dersom noen er så på villspor at de forsøker, vil de straks bli «rettroende» og «kontrarevolusjonære». Massene er virkelig farlige under slike omstendigheter. «Når massene først er vekt, blir de blinde»- og når de er blinde, skaffer de ikke lenger det passive vann som fisken trenger når den svømmer i det opp til makten. Som alltid ligger elitismen i svøp i populismen. Men kanskje Maos oppfatning av demokrati ikke er satt ut i praksis? Kanskje den aktuelle institusjonelle strukturen i det moderne Kina går mye lenger enn hva Formannen var klar til å sette ord på. Hva sier virkeligheten?

IV Demokrati i Kina

Da kommunistpartiet kom til makten i Kina, ble ikke, som vi har sett, den gamle staten knust, og heller ikke Kuomintangs «væpnede mannsgrupper» oppløst. Den nye regjeringen tok over det eksisterende statsmaskineriet og sugde opp Kuomintangs styrker i PLA. Det var ingen grupper av arbeider- eller bondedelegater som spilte noe annet enn en ren støtterolle i erobringen av makten. I mesteparten av Kina administrerte PLA uten noen form for kontroll. Men fire år etter at de kom til makten, satte regjeringen i gang med å skape litt grunnlag for sin legitimitet ved å opprette Den nasjonale folkekongressen (NPC). Etter Maos mening var «Sovjetunionens høyeste sovjet og Kinas folkekongress begge representative forsamlinger. Bare navnet er forskjellig.» Men opprinnelig var institusjonene helt forskjellige. NPC eksisterte ikke i 1949. Den spilte ingen rolle som en uavhengig makt i konkurranse med Kuomintangregjeringen om det nasjonale lederskapet. Den ble oppfunnet av den nye regjeringen under valgloven av mars 1953 og ble bare tildelt en marionetterolle. Sovjetet måtte kastreres av partiledelsen. Det oppstod ingen slike problem i Kina.

Til medlemmer av Kongressen måtte folk velges av en rekke valgkomiteer på forskjellige administrative plan, basert på allmenn stemmerett for alle voksne over atten år. Det var ingen bestemmelse om utskifting av de valgte (til og med gjorde

systemet med innblanding i valgforsamlingen det umulig å få i stand noen forbindelse mellom en representant og en gruppe velgere), og heller ikke om at de skulle ha lønn som en gjennomsnittsarbeider. Kongressen skulle velges hvert fjerde år og ha årlige møter. En av oppgavene var å velge statsoverhodet og hans varamann, statsministeren og hans råd, regjeringsmedlemmene. Første valgrunde skaffet fram omkring fem millioner representanter på laveste nivå; de skulle så stemme på 16.806 utsendinger som skulle møte på provins- og bynivå. Disse skulle så velge 1.141 utsendinger til den første nasjonale folkekongressen, som ble holdt mellom 15 og 28 september 1954. Kongressen opprettet en stående komite som skulle møtes to ganger i måneden når kongressen ikke var samlet, som skulle overvåke regjeringen, beskytte konstitusjonen og som skulle sparke eller utnevne statsråder.

Men i praksis ble ikke folkekongressen sammenkalt hvert år; den møttes bare to ganger (i 1954 og 1956). Det ble holdt valg for den andre folkekongressen og den kom sammen to måneder for sent etter skjemaet. Den andre som den første greide bare en sesjon til (i 1960). Imidlertid ble den tredje kongressen nesten to år for sen (møte fra 21 desember til 4 januar 1965), og det ble ikke holdt valg på lavere nivå forut for den. Tallet på utsendinger var økt til 3000 (med 1000 observatører). Så vidt vi kan se, ble ikke den tredje kongressen etterfulgt av flere. Den fjerde kongressen ble ikke sammenkalt de neste *elleve* åra. Da den kom sammen, i januar 1975, måtte de 2864 utsendingene ratifisere, sju år etterat det hendte, avsettelsen av statens øverste leder (Liu Shao-ch'i) og av forsvarsministeren (Lin Piao) og desimeringen av en stor del av regjeringen. Den femte kongressen - fastsatt til 1978 - skulle settes sammen ifølge Hua, av «framstående folk fra forskjellige arbeidsfelt og representative personer valgt som utsendinger gjennom åpen diskusjon og demokratiske rådslagninger». Siden folkekongressen vanligvis sitter sammen i to uker når den er innkalt, er det ikke tale om at den kan kontrollere regjeringen eller avsette lederskapet. Dens stilling er om mulig, enda mer ubetydelig enn Det høyeste sovjet i Russland (som jo har et bedre rulleblad når det gjelder møter). Folkekongressen er en pynt på statens fasade; i virkeligheten er den mer en tom «diskusjonsklubb» enn de parlamentene i Vest-Europa som Lenin kritiserte. De viktigste sakene i politikken - Koreakrigen, jordreformen, Det store spranget, bruddet med Sovjetunionen, kulturrevolusjonen, avspenningen overfor USA - alt foregikk uten at Folkekongressen var deltaker.

Kanskje partikongressen sørger for en alternativ mekanisme til folkelig kontroll? Ifølge partivedtektene fra 1945 (vedtatt av Den sjuende kongressen) skulle kongressen samles hvert år, og delegatene skulle velges av lavere partikongresser hvert femte år. Men Den femte partikongressen møttes ikke på elleve år, inntil 1956, og det var bare en sesjon, i 1958. Kongress-sesjonene varte mindre enn to uker, så den kunne neppe gjøre noe annet enn å reagere, etter at hendingen hadde funnet sted, på noe av det deres instrument, sentralkomiteen, hadde gjort. Den åttende kongressen endte sitt offisielle liv i 1961, men Den niende kongressen ble ikke sammenkalt før 1969, igjen elleve år etter forgjengeren. På Den niende kon-

gressen ble det godkjent at «delegatene» ikke skulle velges av lavere partikongresser, men ifølge tekstens eufemisme, «gjennom demokratisk rådslagning». Det hadde lenge gått rykter om Den niende kongressen, men på grunn av kulturrevolusjonens rabalder kunne den ikke innkalles fordi den åpenbart ikke sikret flertall for ledelsen. Da general Hsueh Fu-chi, lederen av Pekings kommunale revolusjonskomite, kunngjorde den niende kongressen for rødegardistene i oktober 1968, lovet han at den skulle reorganiseres fra toppen slik at den gamle garden i partiet ikke skulle dominere den og at «delegatene» skulle øke fra 1000 til 10.000. Men da tiden kom for Den niende kongressen, var rødegardistene nedkjempet og det var ikke behov for en slik ettergivenhet.

Den niende kongressen ble sammenkalt for å godkjenne avsettelsen av partiformannens utsending, Liu Shao-ch'i, generalsekretæren, Teng Hsiao-p'ing, og et flertall av sentralkomiteen. Den måtte også godkjenne en ny nestleder under Mao, Lin Piao, som var blitt forfremmet to år tidligere. Det var bare fire år til Den tiende kongressen (første gang en kongress ble holdt til rett tid siden 1945) og avsettelsen av Lin Piao og hans tilhengere i august 1973. Kongressen hadde den offisielle oppgaven å velge sentralkomiteen som skulle representere Kongressen mellom sesjonene. Sentralkomiteen telte omkring 77 medlemmer og varamedlemmer i 1945, 170 i 1956 (25 varamedlemmer kom til ved den andre sesjonen i 1958) og 279 i 1969. Sentralkomiteen var pålagt å samles minst to ganger i året ifølge 1956-konstitusjonen. I virkeligheten skjedde det bare tolv ganger på tretten år (1956-69) mellom den åttende og niende kongress. Dessuten tillot dens ellefte plenum at et ukjent antall ikkevalgte rødegardister var tilstede, som bare stod ansvarlige overfor partiformannen. På det tolvte plenums møte i oktober 1968, da Lin Shao-ch'i ble offisielt fordømt, sies det at ikke-medlemmer fikk rett til å stemme og tok dermed retten fra de som egentlig skulle velge, nemlig delegatene til partikongressen.

Makten var ikke mer sikret i partikongressen enn den var i den nasjonale folkekongressen. Den var heller ikke plassert i sentralkomiteen. Medlemskap i sentralkomiteen og også i den stående komiteen i den nasjonale folkekongressen ga bare høy status. Det var politbyrået i sentralkomiteen som kom nærmere makten. Innenfor politbyrået og dets stående komite var i skiftende tider nøkkelinstitusjonen. Men under kulturrevolusjonen var selv ikke det nok, og en helt ny skapning, kulturrevolusjonsgruppen, så dagens lys uten skinn av demokratisk lovlighet. Den skulle formidle «Mao Tse-tungs tenkning». I den endelig analysen var det bare Mao selv som representerte flertallet; det han tenkte, var per definisjon, flertallets vilje, og ikke noen aktuell majoritet på noe nivå i det kinesiske samfunnet, ble sammenkalt for å felle en virkelig dom. I fagbevegelsen var det, som vi har sett, ingen innretning for å velge et representativt lederskap. I de revolusjonære komiteene som ble innført under kulturrevolusjonen, «etablert» som partiet sa, «ikke ved valg men ved å stole på aksjon fra de brede revolusjonære massene», uttenkt av «ledelsen i PLA» på alle nivåer, var det en liknende metode for å formulere, for ikke å snakke om å uttrykke, flertallets vilje. Alle slike grupper var «drivreimer», ikke for

KINA – SOSIALISME – DEMOKRATI?

flertallets kontrollerende makt over ledelsen i Kina, men for partikjernens makt over flertallet. Hele maskineriet med masse møter, kritikk og selvkritikk, kroppsarbeid for kadrene, store personplakater og masseopplæring er nødvendig nettopp fordi ingen virkelig form for demokrati eksisterer.

Selv om institusjonene eksisterte, er den grunnleggende informasjon som flertallet trenger for å gjøre et ansvarlig vedtak, ikke tilstede. Den kinesiske staten overtok fra Russland systemet med sensur og informasjonskontroll. Ingen løpende oversikter over de viktige sektorer i økonomien, over utviklingen av det alminnelig forbruket eller andre viktige saker er blitt offentliggjort siden 1959. Å finne ut hva som har hendt, krever fulltids arbeid av en spesialist uavhengig av ledelsens indre sirkel, en oppgave som ligger over flertallets muligheter. Mao har undertrykt den informasjonskontrollen. Ikke bare har han latt være å reise spørsmålet, ved noen anledninger har han direkte styrket kontrollen. For eksempel i 1956 instruerte han partiledelsen om å sende ut Krustsjovs hemmelige tale på Sovjetpartiets tjuende kongress, hvor han kritiserte Stalin, bare til de lokale partisekretærene. Den skulle ikke diskuteres i pressen eller «blant massene». Igjen oppfordret han kadrene til å stå sammen og beskytte «statshemmeligheter» under kulturrevolusjonens turbulens. Verken budsjettet eller femårsplanene er offentlig tilgjengelige. Som en sympatisk innstilt observatør bemerket om Den andre planen: «For første gang under et sosialistisk regime er et helt folk kommandert til å gå i gang med en femårsplan uten å være informert om målene.»

Kadrene i partiet hadde bedre mulighet til å bli informert. På noen nivåer, for eksempel, hadde de adgang til en daglig bulletin, *Tsan Kao Hsiao His*, og til opptrykk av utenlandske avisartikler, mens eldre PLA-offiserer hadde en konfidensiell intern publikasjon. Men en slik privilegert informasjon representerer ikke på noen måte demokrati i Kina, selv om det er en forhåndsbetingelse for partilederne å ha støtte fra sine nærmeste tilhengere. Men det betyr ikke at ikke kadrene blir forvirret av stadige skift og forandringer i politikken. En av de offisielle kommentatorene på Den tiende partikongressen irettesatte de kadrene som trodde at ledernes kamp var for vanskelig å forstå. «I virkeligheten», uttalte han, «er dette et langsiktig spørsmål, om den tosidige kampen kan bli forstått eller ikke... De som tror at den tosidige kampen er ubegripelig, tar fullstendig feil». Etter all avisskriving og radiodebatter var det *fortsatt* et «langsiktig spørsmål», selv for partikadrene! Hvor mye mer «ubegripelig» var det ikke for de mange millionene som ikke hadde adgang til kadrenes privilegerte informasjon?

Nøkkelinstitusjonene i den kinesiske staten er dens «væpnete mannsgrupper», dens politistyrker, dens byråkrati med dere privilegier og hemmeligheter, alt overlevde kulturrevolusjonen intakt. Det hadde vært Maos mening at de skulle overleve selv om enkelte personer ble fjernet (og mange av dem bare foreløpig). Verken før kulturrevolusjonen eller etter bar noen av Kinas institusjoner det grunnleggende kjennetegnet «proletarisk demokrati» slik Marx og Lenin har skissert. De stemmer ikke engang med de svake kriteriene på «borgerlig demokrati». Det kan de heller

ikke når regimet hengir seg til akkumulering av kapital som vilkår for nasjonal overlevelse. De få som tok Lenins kriterier alvorlig, som Sheng-wu-lien og Li Yi-che, ble hundset som «kontrarevolusjonære» akkurat som de ville blitt i Sovjetunionen for samme sak. Heller ikke når det gjelder «likhet», for ikke å snakke om «demokrati», ser det ut til at Kina skiller seg kvalitativt fra andre stater i verden.

Om skribentene:

Jan Myrdal: Verdenskjent svensk forfatter, 73 år gammel. Har skrevet en rekke romaner, selvbiografier, reiseskildringer, kunstbøker og politiske samfunnskommentarer. Kommunist.

Hal Draper: Se side 42

Kjersti Ericsson: Har utgitt både diktsamlinger, bøker om politiske emner og en roman. Var leder i AKP på midten av 80-tallet. Arbeider som kriminolog ved Universitetet i Oslo.

Mats Berggren: Svensk forfatter.

Rosa Luxemburg: Født i Polen i 1871, representerte det polske sosialdemokratiske partiet på Den andre internasjonales kongress i en alder av 22 år. Bodde det meste av livet i Tyskland, hvor hun var aktiv på venstrefløyen i det tyske sosialdemokratiske partiet (SPD). En av de få i SPD som nektet å støtte krigen ved utbruddet av første verdenskrig. Kestet i 1918 kreftene inn i revolusjonen som ulmet etter Tysklands nederlag i krigen, men ble drept i januar 1919.

Kristine Nybø: Sitter i Rød Ungdoms studieutvalg, studerer ved Universitetet i Oslo.

Magnus E. Marsdal: Sitter i Rød Ungdoms studieutvalg, arbeider i avisa Klassekampen.

Morten Falck: Medlem av AKP, arbeider som journalist i Aftenposten.

Terje Valen: Sitter i AKPs sentralstyre, arbeider som lærer i Bergen.

Nigel Harris: Britisk marxistisk økonom (indisk bakgrunn), aktiv i Socialist Workers Party (IS i England), var redaktør i International Socialism. Har skrevet en rekke bøker, bl.a. om Kina og India.

TA KONTAKT MED RØD★UNGDOM:

Hvis du vil bli medlem, gå på studiesirkel eller Bøllekurs (for jenter), eller vil bestille mer materiell, ta kontakt med en gang:

Osterhausgate 27
0183 OSLO

Tlf: 22989070
Faks: 22989055

E-post: raud@ungdom.org

www.raud.ungdom.org

